

**TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF ECONOMICS**

VOLUME 7 / 2024

LABOR ECONOMICS

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ilmiy elektron jurnali

**LABOUR ECONOMICS AND
HUMAN CAPITAL**

scientific electronic journal

2025-yil 2-son

Volume 4, Issue 2, 2025

**MEHNAT IQTISODIYOTI
VA INSON KAPITALI**
ISSN: 3030-3117

LABORECONOMICS.UZ

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

№ 2-2025

**ЭКОНОМИКА ТРУДА И ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ
КАПИТАЛ**

LABOR ECONOMICS AND HUMAN CAPITAL

“Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi (OAK) rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 328/3-sonli qarori bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: “Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy maktabi.

Tahririyat manzili:

100066, Toshkent shahri, Islom Karimov ko'chasi, 49 uy

Elektron manzil: ilmiymaktab@gmail.com

Jurnal web-sayti: www.laboreconomics.uz

Bog'lanish uchun telefonlar:

+998998818698

Tahririyat Kengashi raisi:**(Chairman of the Editorial Board)**

Abduraxmanov Qalandar Xodjayevich, O'zFA akademigi

Tahririyat Kengashi a'zolari:**(Members of the Editorial Board)**

Toshqulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof.
Yusupov Axmadbek Tadiyevich, i.f.d., prof.
Sharipov Kongratboy Avezimbetovich, t.f.d., prof.
Raifkov Kudratilla Mirsagatovich, i.f.d., prof.
Xalmuradov Rustam Ibragimovich, i.f.d., prof.
Umurzakov Baxodir Xamidovich, i.f.d., prof.
Nazarov Sharofiddin Xakimovich, i.f.d., prof.
Jumayev Nodir Xasiyatovich, i.f.d., prof.
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof.
Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof.
Zokirova Nodira Kalandarovna, i.f.d., prof.
Xudoyberdiyev Zayniddin Yavkachevich, i.f.d., prof.
Muxiddinov Erkin Madorbekovich, i.f.f.d., (PhD)
Xolmuxammedov Muhsinjon Murodullayevich, i.f.n., dots.
Amirov Lochinbek Fayzullayevich, i.f.f.d., (PhD), dots.
G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich, i.f.d., (DSc), dots.
Shakarov Zafar Gafarovich, i.f.f.d., (PhD)

Jamoatchilik Kengashi a'zolari:**(Community Council members)**

Bred Bodenxauzen (AQSh)
Jon Ankor (Buyuk Britaniya)
Odegov Yuriy Gennadevich (Rossiya Federasiyasi)
Keynz Miller (AQSh)
Sung Dong Ki (Koreya Respublikasi)
Masato Xivatari (Yaponiya)
Gerxard Feldmayer (Germaniya)
Eko Shri Margianti (Indoneziya)
Ahmed Mohamed Aziz Ismoil (Misr)
Rohana Ngah (Malayziya)
Sharifah Zanniyerah (Malayziya)
Teguh Dartanto (Indoneziya)
Nur Azlinna (Saudiya Arabistoni)
Muhammed Xoliq (Pokiston)
Alisher Dedaxonov (Toshkent)

Mas'ul muxarrir (Editor-in-Chief): G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich

Veb-administrator (Web admin): Musayev Xurshid Sharifjonovich

MUNDARIJA (CONTENTS)

MEHNAT BOZORI VA MEHNAT MUNOSABATLARI

A.B.Xayitov	Aholining oʻzini oʻzi ish bilan band qilishi: tahlil va natijalar	5-12
N.R.Saidov	Iqtisodiyot tarmoqlarida barqaror ish oʻrinlarini tashkil etishning istiqbolli yoʻnalishlari	13-19
Sh.R.Fayziyeva	Влияние государственно-частного партнёрства на занятость: экономический анализ	20-25
B.Z.Ganiyev B.Sh.Raxmonov	Labor productivity in Uzbekistan: challenges and opportunities	26-32
G.T.Umarova	Mintaqa aholisi ish bilan bandligi: turlari va takibi, taʼsir etuvchi omillar tahlili	33-40

DEMOGRAFIYA

N.B.Tula	Анализ взаимосвязи демографического развития и управленческих подходов в условиях урбанизации	41-52
----------	--	-------

INSON KAPITALI

I.A.Bakiyeva	Iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarining taʼlim tizimida tadbirkorlik faoliyatiga kasbiy tayyorlash tajribalari	53-65
K.A.Abdukadirova	Oʻzbekiston Respublikasi oliy taʼlim xizmatlari bozorida raqobatni rivojlanishi xususiyatlari	66-73
F.A.Doniyorova	Человеческий капитал как стратегический ресурс устойчивого развития: опыт Узбекистана	74-85
F.M.Talipov	Самостоятельная работа студентов по физике и формирование человеческого капитала	86-91

INSON TARAQQIYOTI

D.I.Iskandarova	Aholi turmush darajasi va farovonligini oʻrganishning ijtimoiy-iqtisodiy yondashuvlari	92-100
-----------------	--	--------

MIGRATSIYA

Z.T.Jumanova	Turistlar statistik hisobini olib borish boʻyicha xalqaro standartlar va tajribalar tahlili	101-109
--------------	---	---------

INSON RESURSLARINI BOSHQARISH

S.I.Mamurov I.E.Saparova	<i>HRM va raqamlashtirish: zamonaviy yondashuvlar va imkoniyatlar</i>	110-121
Z.B.Ro'zibayeva	<i>Turizm sanoatini rivojlantirishda inson resurslarining roli: nazariya va amaliyot uyg'unligi</i>	122-128

TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH

X.O.Botirova	<i>Tadbirkorlikni rivojlantirishda iqtisodiy samaradorlikni oshirishning nazariy asoslari</i>	129-140
F.A.Ibragimova U.J.Djurayev M.D.Raxmatova	<i>Tadbirkorlik faoliyatida menejment va marketing strategiyalarining o'rni</i>	141-149
D.I.Otaboyeva	<i>O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlanish holati va maqsadli ko'rsatkichlari tahlili</i>	150-156

GENDER TENGLIGI

B.Z.Ganiyev O.U.Dilmurotova	<i>Women in the workforce: unlocking Uzbekistan's productivity potential</i>	157-165
--	--	---------

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

AHOLINING O'ZINI O'ZI ISH BILAN BAND QILISHI: TAHLIL VA NATIJALAR

Xayitov Abdimannon Buxarovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

“Mehnat iqtisodiyoti” kafedrası professori

DOI: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a170

Annotasiya. Ushbu maqolada 2020-yilning mart oyidan boshlangan holat, COVID-19 pandemiyasi sababli global darajada iqtisodiyot uchun xavf darajasi inqiroz holatiga olib kelgan davrda ishsiz qolgan aholini o'zini o'zi ish bilan band qilish borasida qabul qilingan chora-tadbirlar va tartibga solish yo'nalishlarini ijrosi bo'yicha erishilgan amaliy natijalar asoslab berilgan

Kalit so'zlar: o'zini o'zi ish bilan band qilish, global to'lqin, ijtimoiy kafolatlar, yakka tartibdagi tadbirkorlik, bazovoy hisoblash miqdori, ijtimoiy soliq to'lash, "biznesga birinchi qadam", "mahalla-biznes".

САМОЗАНЯТОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ: АНАЛИЗ И РЕЗУЛЬТАТЫ

Хайитов Абдиманнон Бухарович

Ташкентский государственный экономический университет

Профессор кафедры «Экономика труда»

Аннотация. В статье представлены практические результаты, достигнутые в ходе реализации мер и нормативных актов, принятых для самозанятости безработного населения в период кризиса, вызванного пандемией COVID-19, начавшегося в марте 2020 года, и уровень риска для экономики в глобальном масштабе.

Ключевые слова: самозанятость, глобальная волна, социальные гарантии, индивидуальное предпринимательство, базовая величина расчета, уплата социального налога, «первый шаг в бизнес», «махалля-бизнес».

SELF-EMPLOYMENT OF THE POPULATION: ANALYSIS AND RESULTS

Khayitov Abdimannon Bukharovich

Tashkent State University of Economics

Professor of the Department of “Labor Economics”

Abstract. The article presents the practical results achieved in the course of implementing measures and regulations adopted for self-employment of the unemployed population during the crisis caused by the COVID-19 pandemic that began in March 2020, and the level of risk for the economy on a global scale.

Keywords: self-employment, global wave, social guarantees, individual entrepreneurship, basic calculation amount, payment of social tax, "first step into business", "business in the neighborhood".

Kirish

2020-yilda boshlangan yangi global to'liq bilan kirib kelgan Pandemiya insoniyat oldida misli ko'rilmagan darajada ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy muammolarni keltirib chiqardi, qolaversa dunyo mamlakatlarining aynan sog'liqni saqlash tizimidagi tayyorgarligini g'alvirdan o'tkazganligi bu sir emas. Aynan pandemiya orqali shakllangan muhit va shart-sharoit mamlakatlar iqtisodiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Ayniqsa karantin davrida aksariyat korxonalarining vaqtincha ish faoliyatini to'xtashi, shu bilan birga xodimlarni kunlik, og'zaki yoki shartnomasiz mehnat faoliyatiga jalb etgan ish beruvchilar tomonidan ish haqi va ijtimoiy kafolatlar mas'uliyatsizliklar orqali davlat oldida bir qator muammlarni keltirib chiqardi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Ish bilan bandlik tushunchasiga nisbatan turli yondashuvlar mavjud bo'lib, jumladan rossiyalik iqtisodchi olim A.I.Rofe ushbu tushunchaga o'z munosabatini bildirib, “Ish bilan bandlik - bu mamlakat aholisining iqtisodiy faol qismidagi kishilar uchun ishlarning mavjudligi, ya'ni amaldagi qonunchilikka zid bo'lmagan, daromadli mashg'ulot bilan band bo'lishidir” - deb ta'rif bergan [1].

Shuningdek, yetuk iqtisodchi olimlardan I.M.Aliyev, N.A.Gorelov, L.O.Ilnalar ushbu tushunchaga: “Ish bilan bandlik ijtimoiy-iqtisodiy hodisa sifatida fuqarolarning shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish bilan bog'liq hamda mehnatdan daromad (ish haqi) keltiruvchi ijtimoiy foydali mehnat sifatida namoyon bo'lishi mumkin” [2]- deb ta'rif berganlar.

Mazkur ta'riflardan farqli o'laroq, bizning fikrimizcha ish bilan bandlik munosabatlari, mehnatga layoqatli kishilarning qanchasi va qay darajada ijtimoiy foydali mehnatda qatnashishini ko'rsatadigan ijtimoiy- iqtisodiy ko'rsatkichdir. Aholining ish bilan bandligi mehnat unumdorligining oshishiga va o'z navbatida, milliy boylikning ham o'sishiga xizmat qiladi, ayni paytda ishsizlikning salbiy oqibatilari shundaki u nafaqat ishlab chiqarishning pasayishiga, balki pirovardida qashshoqlikning boshlanishiga ham olib kelishi mumkin.

Bozor munosabatlari sharoitida aholi ish bandligini shakllantirishning boshqa tamoyillari ham amal qiladi. Bunda davlat mavjud mehnat resurslaridan ijtimoiy ishlab chiqarishda foydalanish borasidagi monopoliyaga har qanday da'vogarliklardan voz kechadi. Shu asosda boshqa tamoyil – erkin tanlab olingan bandlik tamoyili, ya'ni qonuniy daromadlar manbaiga ega bo'lgan mehnatga layoqatli aholining ixtiyoriy ravishda ish bilan band bo'lmaslik huquqi yuzaga keladi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida o'zining mehnat qilish qobiliyati (ishchi kuchi) ni tasarruf etish huquqi faqat uning egasiga, ya'ni xodimning o'ziga tegishli bo'lib, uni hyech kim mehnat qilishga majbur qilishga haqli emas (qonun hujjatlarida nazarda tutilgan holatlar bundan mustasno).

Ijtimoiy yo'naltirilgan iqtisodiyotning eng muhim mezoni ish bilan bandlikka bo'lgan munosabatdir. Ish bilan bandlik muammosi ijtimoiy

muammo. Shunday ekan eng yuqori darajadagi aholining demografik jihatlarini va undan samarali foydalanish hamda jamiyat rivoji uchun yo'naltirilganligi ish bilan bandlik kompleks ijtimoiy siyosatning ajralmas qismi, ekanligidan dalolat beradi. Aholining ish bilan bandligi muammolarining ijtimoiyligi uning, eng avvalo, inson, uning manfaatlari va mehnat sohasidagi ehtiyojlariga qaratilganligi bilan belgilanadi. Qanchalik darajada insonning ijtimoiylashuv darajasi yuqori bo'lsa, shunchalik darajada inson kapitalining sifat darajasi o'zgarib boradi.

Akademik Q.Abdurahmonov tomonidan "...ish bilan bandlikning eng kam deganda *to'rt ijtimoiy jihatini* hisobga olish lozimligini, ish bilan bandlikning insonning Konstitutsiyada belgilab berilgan eng muhim huquqi – mehnat huquqi bilan mustahkam bog'liqligi, turmush darajasi va munosib hayot kechirish shart-sharoitlarini shakllantirishda ish bilan bandlik hal qiluvchi rol o'ynaydi. Aynan ish bilan bandlik mehnat faolligini oshirish, mehnatga qobiliyatli fuqarolar va ular oilalarining turmush darajasini oshirishning eng muhim kafolati, har kimning va umuman, jamiyat farovonligining negizi bo'lgan yuqori umumli mehnatning yangi omilini shakllantirish, aynan mehnat faoliyati insonni o'zgartiradi, uning kasbiy imkoniyatlarini ochib beradi va ko'paytiradi, shaxsning rivojlanishini rag'batlantiradi"¹-deb ta'kidlanadi.

Darhaqiqat, ushbu yo'nalishlar milliy iqtisodiyotdagi moliyaviy, moddiy va mehnat resurslarini qayta guruhlariga ajratish, fan-texnika taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlari, shuningdek, ishlab chiqaruvchi kuchlarni joylashtirish, turmush sifati darajasini oshirish yo'llarini belgilab beradi. Bu g'oyat muhim muammolardan biri ekanligi, ayniqsa globalashuv sharoitida ish bilan bandlik tarkibida o'zini-o'zi band qilganlar ulushini oshirish va tartibga solish muammolarini, binobarin, muallif qayd etgandek jamiyat farovonligining negizi bo'lgan yuqori umumli mehnatning yangi omilini shakllantirish aynan butun iqtisodiyotni isloh qilishning muvaffaqiyati, mazkur muammoni e'tirof qilish va hal etishga ma'lum darajada bog'liqligini guvohi bo'ldik. Shunday ekan jamiyat taraqqiyotining asosi aholi tarkibidan hududlar miqiyosida aholining o'zini-o'zi ish bilan bandlik darajasini oshirish hozirgi kunning eng dolzarb muammolaridan biridir.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotning hozirgi rivojlanish holatini baholash, mavjud muammolarni aniqlash va istiqbolli yo'nalishlarni aniqlash maqsadida kompleks yondashuv asosida bir nechta ilmiy uslublar qo'llanildi. Tadqiqotni olib borishda analiz va sintez, induksiya va deduksiya, statistika va taqqoslash kabi tadqiqot usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar

Shu bilan birga qonuniy faoliyat yuritishlarini rag'batlantirish maqsadida bir qator farmon va qarorlar qabul qilinmoqda. Xususan, tadbirkorlik faoliyati

¹ Q.Abdurahmonov. Mehnat iqtisodiyoti: Nazariya va amaliyot / Daraslik. Qayta ishlangan va tuzilgan 3-nashri. T.: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «FAN» nashriyat davlat korxonasi, T.: 2019. – 2576

va o'zini o'zi band qilishni davlat tomonidan tartibga solishni soddalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 8-iyunda qabul qilingan PQ-4742-sonli qarori aholi tarkibida o'zini-o'zi ish bilan band qilish yo'lidagi dastlabki normativ me'yoriy hujjat hisoblanadi.

Qarorga asosan jismoniy shaxslar 67 ta faoliyat turidan istalgani bilan shug'ullanishi hamda “Soliq” mobil ilovasi orqali masofadan turib, bepul ro'yxatdan o'tkazish imkoniyati yaratilib, qo'yidagi asosiy yo'nalishlar belgilab berildi:

1-jadval

O'zini-o'zi band etish yo'nalishlari va xizmat ko'rsatish turlari²

№	Yo'nalishlar	Xizmat ko'rsatish turlari
1.	Qishloq xo'jaligi yo'nalishi bo'yicha xizmatlar	Chorva mollarini o'tlatish, ularni parvarish qilish, qishloq xo'jalik o'simliklarini ekish va parvarish qilishda tomorqa egalariga yordam berish
2.	Maishiy xizmatlar	Sartaroshlik, manikyur, kosmetolog, pedikyur, uyda kir yuvish va dazmollash, kalitlar tayyorlash, poyabzal tikish, ta'mirlash va bo'yash xizmatlari
3.	Sanoat yo'nalishi bo'yicha xizmatlar	Yog'och me'morchiligi, santexnika xizmati, elektr montaj ishlari, makulatura, plastik idish, temir tersak to'plash va qo'shimcha xomashyo to'plash
4.	Xalq iste'moli mollari ishlab chiqarish va xizmatlar	Non, uyda pop-korn, muzqaymoq, salatlar, salqin ichimliklar, ayron, go'ja hamda dehqon bozorlarida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini sotish)
5.	Ijtimoiy yo'nalishlar bo'yicha xizmatlar	Uyda repetitorlik qilish, bolalarga qarab turish va ularni parvarish qilish, uy xo'jaligini yuritish, xonalarni tozalash, xalq tabobati
6.	Axborot kommunikasiya yo'nalishi bo'yicha xizmatlar	Ijtimoiy tarmoqlardagi faoliyat, dasturiy ta'minot, mobil ilovalar va veb saytlarni ishlab chiqish, matnni yaratish va ishlov berish

E'tiborlisi, yuqoridagi faoliyat turlari bilan oldinlari yakka tartibdagi tadbirkorlar shug'ullanishi mumkin edi. Endilikda esa o'zini o'zi band qilgan fuqarolar ham ushbu faoliyat turlari bilan bir vaqtning o'zida shug'ullanishlari mumkin bo'ldi. Quvonarlisi, ushbu amaliyot orqali minglab norasmiy sektorda ishlab kelayotgan jismoniy shaxslarning faoliyati qonuniylashtiriladi. Ularga ijtimoiy soliq to'langan davrda ish staji hisobga olinadi hamda kelgusida pensiya ta'minotiga asos yaratiladi.

Yakka tartibdagi tadbirkorlik - bu jismoniy shaxs yuridik shaxs tashkil etmasdan va yakka tartibdagi tadbirkor (IE) sifatida ro'yxatdan o'tmasdan tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanadigan mehnat faoliyati turi.

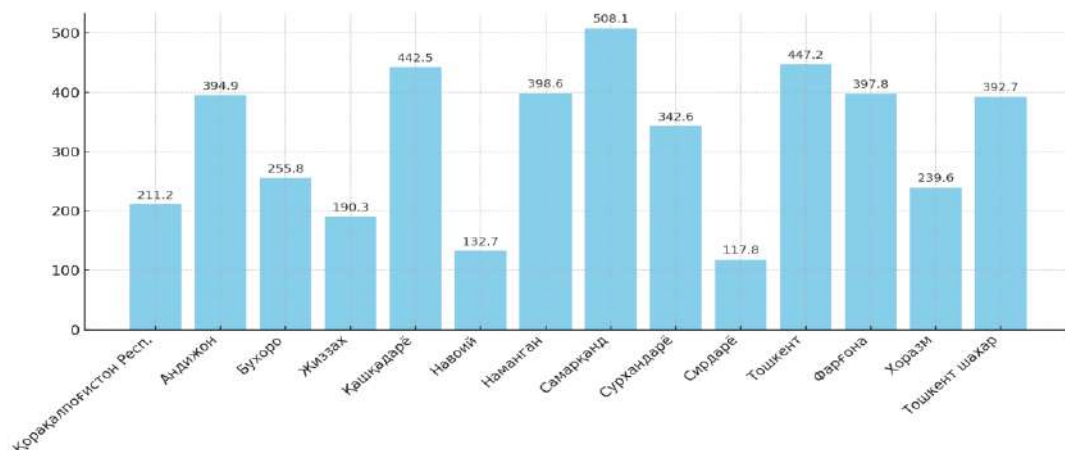
2024-yil davomida sohalar kesimida o'sish quyidagicha bo'lgan:

- maishiy xizmatlar — 104,3 foiz (+976 ming nafar, 2025-yil 1-yanvar holatiga 1 mln 912 ming nafar);

- ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish — 94,6 foiz (+203,1 ming nafar, 417,8 ming nafar);

² Ushbu jadval me'yoriy-huquqiy hujjatlar asosida muallif tomonidan tuzilgan

- axborot-kommunikasiya — 87 foiz (+55,7 ming nafar, 119,7 ming nafar);
- ijtimoiy yoʻnalishdagi xizmatlar — 55,9 foiz (+178,2 ming nafar, 496,9 ming nafar);
- qishloq xoʻjaligi xizmatlari — 53,6 foiz (+386 ming nafar, 1 mln 106,5 ming nafar);
- sanoat xizmatlari — 49,6 foiz (+138,9 ming nafar, 418,9 ming nafar).

1-rasm. 2025-yil 1-yanvar holatiga koʻra hududlar kesimida oʻzini oʻzi ish bilan band etganlar holati tahlili, ming kishi³

2025-yil 1-yanvar holatiga Oʻzbekistonda oʻzini oʻzi band qilgan shaxslar 4,471 mln nafardan oshganini maʼlum qildi. Yil davomida koʻrsatkich 76,5 foizga (1,9 mln nafar) oshgan. Eng yuqori oʻsish maishiy xizmatlar hamda ishlab chiqarish va xizmat koʻrsatish sohasida kuzatilgan.

Hududlar kesimida eng koʻp oʻzini oʻzi band qilgan shaxslar boʻyicha yetakchi oʻrinlarni Samarqand viloyatida (508,1 ming nafar), Toshkent viloyati (447,2 ming nafar), Qashqadaryo viloyatida (442,5 ming nafar) roʻyxatdan oʻtgan (1-rasm).

Tahlillar shuni koʻrsatadiki, hozirga kunga kelib, oʻzini oʻzi band qilganlarning 58 foizi erkaklar, 42 foizi esa ayollar hisoblanadi.

Yengil avtotransportda yoʻlovchi tashish faoliyati boʻyicha roʻyxatdan oʻtgan fuqarolar soni 707,3 ming nafarni tashkil etgan. Shundan 450,5 ming nafari 2024-yilda roʻyxatdan oʻtgan. Davlat soliq qoʻmitasi avvalroq 2024-yilda Oʻzbekistonda rasmiy taksi bozorining hajmi 5,89 trln soʻmga yetganini maʼlum qilgandi. Bir qatnov uchun oʻrtacha toʻlov 18456 soʻmni tashkil qilgan. Yil davomida deyarli 320 mln safar amalga oshirilgan boʻlib, ularning 23,7 foizi karta orqali toʻlangan.

Oʻzini oʻzi band qilgan shaxslar mehnat stajini hisoblash uchun yiliga kamida BHMning 1 baravari miqdorida ijtimoiy soliqni ixtiyoriy tartibda

³ Ўзбекистон Республикаси Солиқ қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

to'lash huquqiga ega. Bu ular BHMning 1 baravaridan ko'proq miqdorda ijtimoiy soliq to'lashlari mumkinligini anglatadi.

O'zini o'zi band qilgan shaxsning pensiyasini hisoblash uchun daromadlar miqdori to'langan ijtimoiy soliq summasidan kelib chiqib, yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun belgilangan tartibda aniqlanadi.

Yakka tartibdagi tadbirkor (o'zini o'zi band qilgan shaxs)ning pensiya hisoblashda hisobga olinadigan muayyan oy (yil) uchun daromadi quyidagicha aniqlanadi:

To'langan ijtimoiy soliq summasi/Amaldagi ijtimoiy soliq stavkasi x 100.

Masalan, o'zini o'zi band qilgan shaxs yiliga 500 ming so'm ijtimoiy soliq to'ladi. Pensiya hisoblash uchun yillik daromad miqdori:

$$500\,000 : 12 \times 100 = 4\,166\,666,67 \text{ so'm}$$

Bunda: 12 – ijtimoiy soliq stavkasi.

Bunda pensiyani hisoblash uchun o'rtacha oylik ish haqi PHBMning 12 baravaridan ko'p bo'lmagan miqdorda qabul qilinadi. Hozirgi vaqtda bu summa 5 136 000 so'mni tashkil etadi (428 000 x 12).

Aholiga qo'shimcha qulaylik: o'zini o'zi band qilgan shaxslar uchun ijtimoiy soliq to'lash muddati uzaytirildi.

Ta'kidlanganidek, Soliq kodeksining 408-moddasida nazarda tutilgan shu toifadagi shaxslar tomonidan to'lanadigan ijtimoiy soliq hisobot yilining 1-dekabrigacha amalga oshirilishiga oid norma qayta ko'rib chiqildi va bu muddat 31-dekabrga qadar etib belgilandi.

Bu imtiyozlar “Soliq va byudjet siyosatining 2025-yilga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlari qabul qilinganligi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritish to'g'risida”gi Qonunda o'z ifodasini topdi.

Ish stajiga ega bo'lmoqchi bo'lgan va o'zini o'zi band qilgan fuqarolar uchun ijtimoiy soliqni to'lash muddatining 31-dekabrga qadar uzaytirilishi bir qator qulayliklarni yaratadi. Jumladan, ushbu tartib asosida mehnat bilan band shaxslar bazaviy hisoblash miqdorida 1 yilda 1 marotaba ijtimoiy soliqni to'lasa, 1 yillik ish stajiga ega bo'lishi mumkin.

Tanqidiy-tahliliy o'tgan muhokamalar davomida senatorlar tomonidan parlament so'rovida ko'tarilgan ayrim masalalar hanuzgacha o'z yechimini topmagani qayd etildi. Xususan, o'zini o'zi band qilgan shaxslar tomonidan ijtimoiy soliq summasi belgilangan miqdordan kam to'langanda mehnat stajini to'langan soliq miqdoriga mutanosib ravishda inobatga olish yoki to'langan summani soliq to'lovchiga qaytarishning huquqiy mexanizmlarini joriy etish ishlari yakuniga yetkazilmagan.

Yoshga doir pensiya tayinlash uchun yetarli mehnat stajiga ega bo'lmagan fuqarolarga (oz muddat yetmaganda, 6 oydan 1 yilgacha) o'zini o'zi band qilish orqali zarur mehnat stajini inobatga olish imkoniyatini yaratish masalasi o'z yechimini topmagan. Demak, bu kabi muammolarni hal etish dolzarbligicha qolmoqda. Senatorlar ularni bartaraf etish bo'yicha o'z takliflarini berdilar.

2025-yil 1-maydan YaTT yoki yuridik shaxs sifatida ro'yxatdan o'tganda o'zini o'zi band qilgan shaxslar davlat bojidan ozod qilinadi.

2025-yil 1-maydan boshlab «o'zini o'zi band qilgan shaxs - yakka tartibdagi tadbirkor - kichik biznes - o'rta biznes - yirik korxona» zanjiri asosida tadbirkorlarning yiriklashuvini rag'batlantirish bo'yicha mexanizmlar joriy qilinadi. O'zini o'zi band qilgan shaxslar yakka tartibdagi tadbirkor yoki yuridik shaxs sifatida davlat ro'yxatidan o'tkazilganda, davlat boji undirilmaydi⁴.

Bu tadbirkorlarning yiriklashuvini rag'batlantirish dasturining bir qismidir. Biznesini kengaytirganlar garovsiz kreditlar yoki QQSn tezlashtirilgan tarzda olishlari mumkin bo'ladi.

Shu bilan birga banklar tomonidan o'tgan davr mobaynida o'zini o'zi band qilgan aholi uchun bir qancha yangi bank xizmat turlari joriy etildi:

Birinchidan, o'zini o'zi band qilgan shaxslar uchun “Biznesga birinchi qadam” mikroqarz joriy etildi⁵. Muddati 12-36 oygacha; yillik foizi 26-28% gacha; birinchi bosqichda 6.8 mln. so'mgacha; ikkinchi bosqichda 11.9 mln. so'mgacha summada plastik karta orqali naqd pulda ajratiladi.

Ikkinchidan, bu bankka biriktirilgan mahallardagi fuqarolar uchun o'z tomorqangizda yoki xonadonida tadbirkorlik faoliyatini boshlash va provardida qo'shimcha daromad olishiga imkoniyat yaratish maqsadida “Mahalla-biznes” mikroqarz mahsuloti joriy etildi.

Kredit shartlari: miqdori - 15 mln. So'mgacha; muddati - 48 oygacha foizi - 22-24%.

"Mikrokreditbank" ATB tomonidan kredit biriktirilgan mahallalarda o'z-o'zini band qilgan jismoniy shaxslarga va "Mikrokreditbank" ATBga biriktirilgan mahallalarda istiqomat qiluvchi 18 yoshdan 60 yoshgacha bo'lgan shaxslarga beriladi.

O'zini o'zi band qilgan yoshlarga onlayn shaklda imtiyozli davr bilan 7 yilgacha muddatga 100 mln so'mgacha imtiyozli kreditlar beriladi. Bu bo'yicha “Yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish va bandligini ta'minlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi Prezident qarori (PQ-62-son, 14.02.2025 y.) qabul qilindi.

Qarorga ko'ra, zamonaviy tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish uchun yoshlarning startup va investisiya loyihalariga imtiyozli moliyaviy mablag'lar ajratiladi.

“Biznesga birinchi qadam” loyihasiga muvofiq 18 yoshga to'lgan va 30 yoshdan oshmagan ijtimoiy soliq to'lagan o'zini o'zi band qilgan jismoniy shaxslarga onlayn shaklda imtiyozli davr bilan 7 yilgacha muddatga 100 mln so'mgacha imtiyozli mikroqarz sifatida ajratildi.

⁴ “Кичик ва ўрта бизнеснинг иқтисодиётдаги ўрнини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 19 мартдаги даги ПФ-50-сонли Фармони

⁵ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 9 январдаги “2024 йилда янги иш ўринларини ташкил этиш ва аҳоли бандлигига қўмаклашиш дастури тўғрисида” ги ПК-7-сон Қарори

2025–2027-yillarda yosh tadbirkorlarga kompleks xizmatlar ko’rsatiladi, ularning faoliyatini moliyaviy qo’llab-quvvatlash borasida AT “Aloqabank” tayanch “yoshlar banki” etib belgilandi.

Xulosa

2026-yil 1-yanvardan boshlab o’zini o’zi band qilgan shaxslar shug’ullanishi mumkin bo’lgan faoliyat turlari 104 tadan 72 taga qisqaradi. Sartaroshlik, repetitorlik, foto-videochilik, kopirayterlik va boshqalar ro’yxatdan chiqarib tashlanadi. Ammo uchta yangi ish, jumladan, marketpleyslarda savdo qilish kiritiladi.

O’zini-o’zi ish bilan band qilish faolitini tashkil qilinishi bilan bog’liq jarayonlar huquqiy-me’yoriy asoslari, aholining mazkur yo’nalishdagi faoliyatda o’z o’rnini topish hamda daromad olish imkoniyatini shakllanganligi, mazkur yo’nalishda faoliyat olib borayotgan aholi qatlamida o’zini-o’zi band qilgan tadbirkor maqomini hamda ularning to’la ma’noda ijtimoiy kafolatlardan foydalanayotganligi va eng asosiysi keyingi besh yil davomida ular orasida mavqi va moliviy imkoniyatlaridagi o’sish ko’rsatkichlari, qolaversa ijtimoiy ahamiyatlilik darajasi oshishi o’z navbatida mazkur sohada ham tarkibiy o’zgarishlar qilishni taqoza etdi.

O’zini-o’zi ish bilan band etish faoliyati jamiyatda o’z o’rni va ahamiyatiga ko’ra ijtimoiy muaamolar qatoriga kiradi. Shunday ekan mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohatlarda aholini ish bilan bandligiga samarali ta’minlashda o’zini-o’zi ish bilan band etishning o’rni biqiyosdir. Aynan mazkur faoliyat turiga davlat tomonidan uzliksiz va doimiy ravishda imkoniyatlar yaratilsa, o’z navbatida aholi tarkibida kambag’allikni qisqarish, aholi daromadlari va turmush darajasini barqarorlashuviga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Экономика труда: учебник / А.И.Рофе.-2-е.-М.: КНОРУС, 2011.- с. 159
2. Экономика труда: учебник /И.М.Алиев,Н.А.Горелов, Л.О.Ильина-М.:Издательство Юрайт, 2012 – с. 123
3. Q.Abdurahmonov. Mehnat iqtisodiyoti: Nazariya va amaliyot / Darslik. Qayta ishlangan va to’ldirilgan 3-nashri. T.: O’zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi «FAN» nashriyot davlat korxonasi, T.: 2019. – 257b
- 4.“Kichik va o’rta biznesning iqtisodiyotdagi o’rnini oshirish chora-tadbirlari to’g’risida” gi O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 19-martdagi dagi PF-50-sonli Farmoni/ lex.uz/.
5. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 9-yanvardagi “2024-yilda yangi ish o’rinlarini tashkil etish va aholi bandligiga ko’maklashish dasturi to’g’risida” gi PQ-7-son Qarori/ lex.uz/.
6. Tadbirkorlik faoliyati va o’zini o’zi band qilishni davlat tomonidan tartibga solishni soddalashtirish chora-tadbirlari to’g’risida O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 8-iyunda qabul qilingan PQ-4742-sonli qarori. / lex.uz/.

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

IQTISODIYOT TARMOQLARIDA BARQAROR ISH O'RINLARINI TASHKIL ETISHNING ISTIQBOLLI YO'NALISHLARI

Saidov Nurali Raximovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Mehnat iqtisodiyoti kafedrasi dotsent v.b.

DOI: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a171

Annotatsiya. Ushbu maqolada barqaror ish o'rinlarini tashkil etishning istiqbolli yo'nalishlari tahlil qilinadi. Jahon Iqtisodiy Forumi va Xalqaro Mehnat Tashkiloti hisobotlariga asoslanib, 2030-yilgacha texnologik rivojlanish va yashil iqtisodiyot ta'sirida yangi kasblar paydo bo'lishi, ayrim an'anaviy kasblar esa yo'qolishi kutilayotgani asoslab beriladi.

Tayanch so'zlar: Barqaror ish o'rinlari, mehnat bozori, texnologik taraqqiyot, raqamli transformatsiya, kambag'allikni qisqartirish, sun'iy intellekt, global mehnat bozori.

ПЕРСПЕКТИВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ УСТОЙЧИВЫХ РАБОЧИХ МЕСТ В ОТРАСЛЯХ ЭКОНОМИКИ

Саидов Нурали Рахимович

Ташкентский государственный экономический университет

и.о. доцент кафедры Экономики труда

Аннотация. В данной статье анализируются перспективные направления создания стабильных рабочих мест. На основе отчетов Всемирного экономического форума и Международной организации труда обосновано, что к 2030 году под влиянием технологического прогресса и «зеленой» экономики появятся новые профессии, в то время как ряд традиционных профессий исчезнет.

Ключевые слова: Стабильные рабочие места, рынок труда, технологическое развитие, цифровая трансформация, сокращение бедности, искусственный интеллект, глобальный рынок труда.

PROMISING DIRECTIONS FOR ORGANIZING SUSTAINABLE JOBS IN ECONOMIC SECTORS

Saidov Nurali Rakhimovich

Tashkent State University of Economics

Acting Associate Professor, Department of Labor Economics

Abstract. This article analyzes the prospective directions for the creation of sustainable jobs. Based on the reports of the World Economic Forum and the International Labour Organization, it is substantiated that by 2030, under the influence of technological progress and the green economy, new professions will emerge, while a number of traditional occupations are expected to disappear.

Keywords: Sustainable jobs, labor market, technological development, digital transformation, poverty reduction, artificial intelligence, global labor market.

Kirish

Zamonaviy iqtisodiy taraqqiyot sharoitida barqaror ish o‘rinlarini yaratish har bir mamlakat uchun ustuvor yo‘nalishlardan biriga aylanmoqda. Mehnat bozori dinamikasining keskin o‘zgarib borayotgani, texnologik taraqqiyot, global iqlim muammolari hamda pandemiya kabi favqulodda holatlar ish o‘rinlarining barqarorligiga jiddiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Shu bois, iqtisodiyot tarmoqlarida aholi bandligini ta‘minlash, ayniqsa, barqaror va sifatli ish o‘rinlarini tashkil etish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasining taraqqiyot strategiyasida ham yangi ish o‘rinlarini yaratish, ularning barqarorligini ta‘minlash, munosib mehnat sharoitlarini barpo etish, sohaga jalb etilayotgan investisiyalardan samarali foydalanish va mehnat bozori raqobatbardoshligini oshirishga alohida e‘tibor qaratilgan. Xususan, 2026-yil yakuniga qadar hududlarda kambag‘allik darajasini kamida ikki baravarga qisqartirish hamda aholi daromadlarini oshirish bo‘yicha aniq vazifalar belgilangan⁶.

Barqaror ish o‘rinlari nafaqat iqtisodiy o‘sishning muhim omili, balki ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlash, kambag‘allikni kamaytirish va aholi farovonligini oshirish vositasi sifatida ham alohida ahamiyatga ega. Shu bois, O‘zbekistonda ish o‘rinlari yaratish va bandlikni ta‘minlash masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida ko‘zda tutilmoqda hamda bu borada keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida mehnat bozori tubdan o‘zgarib bormoqda. Innovatsion texnologiyalar, sun‘iy intellekt, yashil iqtisodiyot va pandemiya keyingi iqtisodiy tiklanish jarayonlari ish o‘rinlari tarkibiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, barqaror rivojlanish va iqlim o‘zgarishiga moslashish strategiyalari doirasida yangi, ekologik mas‘uliyatli ish o‘rinlariga ehtiyoj ortib bormoqda.

Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) va Jahon Iqtisodiy Forumi (WEF) tomonidan e‘lon qilingan so‘nggi hisobotlarga ko‘ra, 2030-yilgacha global mehnat bozorida millionlab yangi ish o‘rinlari yaratiladi, shu bilan birga, ayrim an‘anaviy kasblar yo‘qolib borishi kutilmoqda. Ushbu jarayon barqaror ish o‘rinlarini tashkil etish, ularning tuzilmasini zamonaviy mehnat bozorining ehtiyojlariga moslashtirishni strategik zaruratga aylantiradi.

Mazkur maqolada iqtisodiyot tarmoqlarida barqaror ish o‘rinlarini tashkil etish bo‘yicha mavjud muammolar, imkoniyatlar va istiqbolli yo‘nalish va kasblar tahlil qilinadi hamda ularni takomillashtirish bo‘yicha tegishli tavsiyalar ilgari suriladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Ish o‘rinlari bo‘yicha bir necha iqtisodchi olimlar o‘z fikr va mulohazalarini bildirishgan.

Iqtisodchi olim akademik Q. Abduraxmonovning tarifiga ko‘ra “ish o‘rni bu ishlab chiqarish makonining bir qismi bo‘lib, unda barcha asosiy va

⁶ O‘zR Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni

yordamchi texnologik uskunalar, moslamalar, asboblarni, ish mebellari, maxsus qurilmalar joylashgan bo'lib, ular muayyan turdagi ishlarni bajarish uchun mo'ljallangan [1]

Professor A.Sh. Nazarovning tarifi ko'ra ish o'rnini ishlab chiqarish hududining bitta ish bajaruvchiga yoki bir guruh ishchilarga ajratib berilgan hamda mahsulot ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish uchun kerakli bo'lgan mehnat qurollari va mehnat predmetlari bilan yetarli ta'minlangan maydonga ataladi. [2]

Buyuk britaniyalik olim Mixail Pittning fikricha korxona va tashkilotlar o'z faoliyatida HR menejeri tizimini yaratish orqali xodimlarining barqaror ish bilan bandligini ta'minlashi mumkin. [3]

Bizning fikrimizcha ish o'rinlari asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar, ya'ni qurilish ishlariga qilingan xarajatlarni, asbob-uskuna xarajatlari, transport vositalari, jihoz va xo'jalik inventarini sotib olish hamda boshqa xarajatlarni asosida yaratiladi.

Yaratilgan ish o'rnini – kiritilgan investitsiya, biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish mahsulidir.

Barqaror ish o'rnini bu - Ishga yollanuvchilarni uzoq muddatli ish va mehnat munosabatlari bilan ta'minlaydigan makon hisoblanadi. [4]

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqolada tahlil ikkilamchi ma'lumotlar asosida olib borildi. Jahon Iqtisodiy Forumi va Xalqaro Mehnat Tashkiloti tomonidan e'lon qilingan statistik hisobotlar asosida global mehnat bozoridagi o'zgarishlarni tahlil qilindi. Deskriptiv va analitik metodlar orqali yangi va yo'qolayotgan kasblar o'rtasida solishtirma tahlil amalga oshirildi. Shuningdek, vizual tahlil usulidan foydalanildi.

Tahlil va natijalar

Barqaror ish o'rinlarini yaratishning istiqboldagi yo'nalishi o'sish potensialiga ega asosiy iqtisodiy tarmoqlarni aniqlashdan boshlanadi. Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) va boshqa mutaxassislar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarga ko'ra, bularga qayta tiklanadigan energiya manbalari, axborot texnologiyalari, sog'liqni saqlash va qishloq xo'jaligi kabi yo'nalishlar kiradi (1-rasm). Qaror qabul qiluvchilar ushbu yo'nalishlarga ustuvor ahamiyat berish orqali qisqa muddatda ish o'rinlarini yaratishi, balki ularni uzoq muddat saqlab qolish orqali barqarorligini saqlab qolishlari mumkin.

Ushbu istiqbolli yo'nalishlarning tarkibiy qismi quyidagilardan iborat:

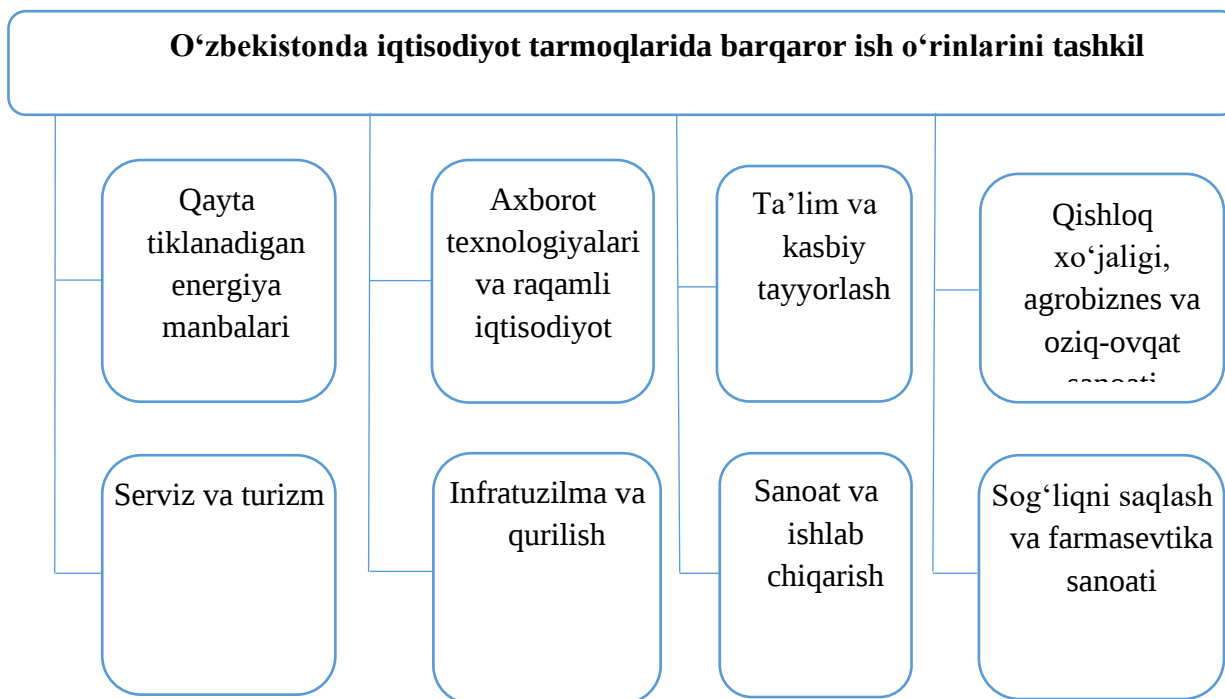
1. Qayta tiklanadigan energiya manbalari

- Quyosh va shamol energiyasi loyihalari;
- Biogaz va biomassa manbalaridan foydalanish;
- Energiya samaradorligini oshirish va hududlarni energiya bilan ta'minlash;

2. Axborot texnologiyalari va raqamli iqtisodiyot

- Axborot texnologiyalari parki (IT Park) va raqamli tadbirkorlikni rivojlantirish;

- kiberxavfsizlik va dasturiy ta’minot ishlab chiqarish;
- Elektron hukumat va elektron tijoratni kengaytirish;

1-rasm. O‘zbekistonda iqtisodiyot tarmoqlarida barqaror ish o‘rinlarini tashkil etishdagi istiqbolli yo‘nalishlar⁷

3. Sog‘liqni saqlash va farmasevtika sanoati

- Yangi shifoxonalar va klinikalar qurilishi;
- Tibbiyot turizmi rivojlanishi;
- Dori-darmon ishlab chiqarish va biotexnologiyalar;

4. Qishloq xo‘jaligi va oziq-ovqat sanoati:

- Innovasion va intensiv fermerlik (tomchilatib sug‘orish, gidroponika).
- Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash va qadoqlash;
- Eksportga yo‘naltirilgan organik mahsulotlar yetishtirish;

5. Ta’lim va kasbiy tayyorlash:

- Axborot texnologiyalari va texnik kasblarga yo‘naltirilgan o‘quv markazlari;

- Ishsizlarni kasbga qayta tayyorlash dasturlari;
- Ta’limning raqamli platformalari va masofaviy o‘quv kurslari

6. Servis va turizm

- Madaniy va tarixiy turizmni rivojlantirish;
- Ekoturizm va sanoat turizmi;
- Xizmat ko‘rsatish sohalarida yangi ish o‘rinlarini yaratish (mehmonxona, restoran va turizm agentliklari)

7. Infratuzilma va qurilish:

⁷ Saidov N.R. Aholini barqaror ish o‘rinlari bilan ta’minlashni takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati, Toshkent – 2024, URL:

<https://www.interaktiv.oak.uz/avtoreferat/3a014815f01.file>

- Yangi yo'llar, ko'priklar va transport tizimlarini qurish;
- Shaharlarni modernizatsiya qilish va yangi uy-joy qurilishi;
- Energiya samaradorligiga e'tibor qaratish va yashil qurilish loyihalari

8. Sanoat va ishlab chiqarish:

- Qurilish materiallari va texnikasini ishlab chiqarish;
- Mashinasozlik va avtomobilsozlik sanoati;
- To'qimachilik va yengil sanoatni rivojlantirish

Ushbu yo'nalishlarda yaratiladigan ish o'rinlari uzoqroq muddat saqlanib qoladi va iqtisodiy rivojlanishni ta'minlaydi. Shuningdek, aholining turmush darajasini oshirishga ham yordam beradi. Ular O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) tomonidan 2018-yilda e'lon qilingan "World Employment and Social Outlook 2018: Greening with Jobs" hisobotida keltirilgan ma'lumotlarga ko'ra agar to'g'ri siyosatlar amalga oshirilsa, 2030-yilgacha yashil iqtisodiyot sohasida global miqyosda 24 milliongacha yangi ish o'rinlari yaratilishi mumkin⁸.

Bu ish o'rinlari quyidagi sohalarda yaratilishi kutilmoqda:

- Qayta tiklanuvchi energiya manbalari (masalan, quyosh va shamol energiyasi);

- Binolarni energiya tejamkor qilish;
- Elektr transport vositalarini ishlab chiqarish va ulardan foydalanish;
- Chiqindilarni qayta ishlash va ekologik transport tizimlari

Ushbu hisobotda, shuningdek, ekologik toza iqtisodiyotga o'tish natijasida an'anaviy sohalarda (masalan, ko'mir qazib olish va neft sanoati) 6 million ish o'rni yo'qolishi mumkinligi ta'kidlangan.

Jahon Iqtisodiy Forumi (WEF)ning 2025-yilgi hisobotiga ko'ra, 2030-yilgacha 170 million yangi ish o'rni yaratilishi kutilmoqda. Bu hozirgi ish o'rinlarining 14% ini tashkil etadi⁹.

Shuningdek, Jahon Iqtisodiy Forumi (WEF)ning 2025-yilgi hisobotiga ko'ra Eng tez o'sayotgan kasblar va eng tez yo'qolayotgan kasblar tahlili amalga oshirilgan (1-jadval).

Jadval ma'lumotlaridan ko'rish mumkin-ki, eng tez o'sayotgan kasblarning deyarli barchasi sun'iy intellekt, raqamli texnologiyalar, ma'lumotlar tahlili va yashil iqtisodiyot bilan bog'liq. Bu shuni anglatadiki, mehnat bozorining kelajagi asosan SI (sun'iy intellekt), Big Data, Raqamlashtirish (digitalization), Barqaror rivojlanish atrofida shakllanadi.

⁸ Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) tomonidan 2018-yilda e'lon qilingan.

https://webapps.ilo.org/weso-greening/documents/WESO_Greening_EN_web2.pdf

⁹ Jahon Iqtisodiy Forumi (WEF) https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2025/in-full/2-jobs-outlook/?utm_source=chatgpt.com

Eng tez o'sayotgan kasblar va yo'qolayotgan kasblar¹⁰

No	Eng tez o'sayotgan kasblar	Eng tez yo'qolayotgan kasblar
1	Sun'iy intellekt va mashinaviy o'qitish mutaxassislari	Kassirlar va chipta sotuvchilari
2	Katta ma'lumotlar (Big Data) mutaxassislari	Hisobchilar va buxgalterlar
3	FinTech muhandislari	Ma'muriy yordamchilar (Administrative secretaries)
4	Dasturiy ta'minot va ilovalar ishlab chiquvchilari	Ma'lumotlarni qo'lda kirituvchilar (Data entry clerks)
5	Raqamli transformatsiya mutaxassislari	Ma'lumotlarni qayta ishlovchilar (Data processing clerks)
6	Axborot xavfsizligi (Cybersecurity) bo'yicha mutaxassislari	Chop etish bo'yicha operatorlar
7	Yashil energiya va ekologik texnologiya muhandislari	Bank xodimlari (tellerlar)
8	Ma'lumotlar analitiklari va ilmiy tadqiqotchilar	Telefon operatorlari
9	Raqamli marketing va strategiya bo'yicha mutaxassislari	Sayohat agentlari
10	Robototexnika texniklari va muhandislari	Oddiy ishlab chiqarish liniyasi ishchilari
11	Blokcheyn mutaxassislari	Ko'paytirish va nusxa olish bo'yicha xodimlar
12	Elektr transport vositalari texniklari	O'qituvchilarning yordamchilari (klassik formatdagi)
13	Elektron tijorat (E-commerce) bo'yicha menejerlar	Oddiy mijozlarga xizmat ko'rsatish operatorlari
14	Tarmoq va bulutli texnologiyalar (Cloud computing) mutaxassislari	Klassik texnik xizmat ko'rsatish xodimlari (avtomatik xizmatlar o'rniga)
15	Sun'iy intellekt asosida xulq-atvor tahlili mutaxassislari	Ma'muriy yozuvchilar va arxivchilar
16	Atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha maslahatchilar	Oddiy kutubxonachilar (avtomatlashtirilgan tizimlar o'rniga)
17	Hamma uchun qulay dizayn mutaxassislari (universal design)	Pochtachilar va pochta ajratuvchilar
18	Foydalanuvchi interfeysi va UX dizaynerlar	Tayyor mahsulotlarni saralovchilar
19	Masofaviy ta'lim texnologiyalari mutaxassislari	Qog'oz hujjatlar bilan ishlovchilar
20	Energiya samaradorligini ta'minlovchi texnik mutaxassislari	To'lov terminali operatorlari

Xulosa va takliflar

Xulosa qilib aytsak, iqtisodiyotning soha va tarmoqlarida barqaror bo'lgan ish o'rinlarini tashkil etishning istiqbolli yo'nalishlari maqsadli yo'naltirilgan investitsiyalar, ta'lim va mutaxassislarni tayyorlash, innovatsiya,

¹⁰ Jahon Iqtisodiy Forumi (WEF)ning 2025-yilgi hisoboti va muallif izlanishlari asosida shakllantirildi

hamkorlik va qo'llab-quvvatlovchi siyosatni o'z tarkibiga olgan ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi. O'sish imkoniyatiga ega bo'lgan tarmoq va sohalalarga e'tibor qaratish, to'g'ri malakalar va infratuzilmalarga sarmoya kiritish va biznes o'sishi uchun qulay bo'lgan muhitlarni yaratish orqali iqtisodiyotda barqaror ish o'rinlarini yaratish va uzoq muddatli iqtisodiy farovonlikka yo'l ochishi mumkin.

Yuqoridagilardan kelib chiqib quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

- barcha tarmoqlar uchun biznes to'plamlarni chop etish. Avvalo dunyo mamlakatlarida samarali natija ko'rsatayotgan kelajak va yaqin kelajak ish o'rinlari, yuqori va barqaror daromad keltiruvchi bizneslar haqida ko'plab to'plamlar olimlar tomonidan tadbirkor va biznesmenlarga taqdim etib borilishi kerak;

Tadbirkorlik sirlari va bilimlariga ega insonlarning tavakkalchilikka qo'l urushi hamda o'zi uchun ish o'rni yaratishi va o'zini band qilishi ko'plab olimlar tomonidan isbotlangan

- Aholi tarkibida aksiyadorlar ulushini oshirish kerak;

Aksiyadorlar sonining oshishi kelajakda dunyo bozorlariga chiqa oladigan katta korporatsiyalar yaratilishiga va eksportning oshishiga xizmat qiladi.

- Chekka hududlarda agroholdinglar faoliyatini yo'lga qo'yish kerak;

Tumanlarda birgina agroholding korxonasining ish yuritishi qishloq xo'jaligida faoliyat yuritayotganlar uchun motivatsiya hisoblanadi. Agroholding kompaniyalari qishloq xo'jaligining rivojlanishiga katta hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Абдурахмонов Қ.Х. Меҳнат иқтисодиёти: Дарслик – Т.: IQTISODIYOT, 2019. – 282 б.

2. И.Бакиева. Меҳнатни ташкил этиш ва бошқариш. Ўқув кўлланма. -Т.: Иқтисодиёт. 2019. - 220 б

3. <https://www.researchgate.net/publication/243460259>

4. Saidov N.R. Aholini barqaror ish o'rinlari bilan ta'minlashni takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati, URL: <https://www.interaktiv.oak.uz/avtoreferat/3a014815f01.file> Toshkent – 2024

5. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) tomonidan 2018-yilda e'lon qilingan. https://webapps.ilo.org/weso-greening/documents/WESO_Greening_EN_web2.pdf

6. Jahon Iqtisodiy Forumi (WEF) https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2025/in-full/2-jobs-outlook/?utm_source=chatgpt.com

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

ВЛИЯНИЕ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЁРСТВА НА ЗАНЯТОСТЬ: ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Файзиева Шахноза Рустамовна

доцент кафедры «Государственные и корпоративные стратегии»

Национального университета Узбекистана, к.э.н.

DOI: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a172

Аннотация. В статье рассматривается, как механизмы государственно-частного партнерства (ГЧП) влияют на создание рабочих мест, изменение структуры занятости и качество рабочей силы. Также анализируется влияние ГЧП на занятость в развитых странах на примере США, стран-членов Европейского союза, Японии и Канады.

Ключевые слова: государственно-частное партнёрство, занятость, рынок труда, инфраструктурные проекты, государственная политика, социально-экономическое развитие.

DAVLAT-XUSUSIY SHERIKCHILIGI ISH BILAN BANDLIKKA TA'SIRI: IQTISODIY TAHLIL

Fayziyeva Shaxnoza Rustamovna

O'zbekiston Milliy universiteti

“Davlat va korporativ strategiyalar” kafedrasi dotsenti, i.f.n.

Annotatsiya. Mazkur maqolada davlat-xususiy sherikchilik (DXSh) mexanizmlarining ish o'rirlari yaratishga, bandlik tuzilmasining o'zgarishiga va mehnat resurslari sifatiga ko'rsatadigan ta'siri o'rganiladi. Shuningdek, AQSh, Yevropa Ittifoqi mamlakatlari, Yaponiya va Kanada misolida rivojlangan davlatlarda DXShning bandlikka ta'siri tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: davlat-xususiy sherikchilik, bandlik, mehnat bozori, infratuzilma loyihalari, davlat siyosati, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish.

THE IMPACT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP ON EMPLOYMENT: AN ECONOMIC ANALYSIS

Fayzieva Shakhnoza Rustamovna

Associate Professor of the Department
of "Public and Corporate Strategies"

at the National University of Uzbekistan

Abstract. This article examines how public-private partnership (PPP) mechanisms influence job creation, changes in the structure of employment, and the quality of labor. It also analyzes the impact of PPPs on employment in developed countries, using the examples of the United States, European Union member states, Japan, and Canada.

Keywords: public-private partnership, employment, labor market, infrastructure projects, government policy, socio-economic development.

Введение

Государственно-частное партнёрство (ГЧП) представляет собой форму сотрудничества между государственными органами и частным бизнесом, направленную на реализацию социально значимых проектов. В последние годы интерес к ГЧП заметно возрос в связи с необходимостью модернизации инфраструктуры, цифровизации экономики и повышения эффективности государственных расходов. Одним из важнейших социально-экономических эффектов реализации проектов ГЧП является их влияние на рынок труда и уровень занятости.

Обзор литературы

В классической экономической теории занятость рассматривается как производная от совокупного спроса на продукцию и услуги. В рамках кейнсианского подхода инвестиции в инфраструктуру, включая проекты ГЧП, способствуют росту занятости за счёт мультипликативного эффекта. Неоклассические подходы подчёркивают важность гибкости рынка труда и эффективности распределения ресурсов. В условиях развитой рыночной экономики ГЧП используется как способ повышения эффективности госрасходов без увеличения долговой нагрузки, сохраняя при этом стимулирующее воздействие на экономику.

ГЧП выступает как механизм мобилизации частного капитала на реализацию проектов, которые в противном случае потребовали бы исключительно бюджетного финансирования. Это позволяет активизировать инвестиционную деятельность, создавая новые рабочие места как непосредственно в рамках проекта, так и косвенно - в смежных отраслях.

На этапе реализации проектов ГЧП (например, строительство автодорог, больниц, школ, цифровой инфраструктуры) создаются рабочие места в строительстве, логистике, инжиниринге и других отраслях.

Таким образом, Несмотря на наличие обширной литературы, остается недостаточно исследованным вопрос влияния проектов ГЧП на региональную занятость, особенно в сфере транспорта и социальной инфраструктуры. Настоящее исследование направлено на восполнение данного пробела

Методология

Методологическая основа статьи заключается в использовании дескриптивно-аналитического подхода, основанного на обобщении и интерпретации вторичных данных, включая статистические материалы национальных и международных организаций (Госкомстат, Всемирный банк, OECD), нормативно-правовые акты в сфере государственно-частного партнёрства, а также научные и экспертные публикации. Применены методы контент-анализа, сравнительного анализа международной практики и систематизации информации о текущих

проектах ГЧП для выявления их потенциального влияния на уровень занятости в экономике

Анализ данных

По оценкам Всемирного банка, в среднем каждый миллиард долларов инвестиций в инфраструктуру создаёт от 10 до 30 тысяч рабочих мест в краткосрочной перспективе. Так, завершения строительства, введённые в эксплуатацию объекты способствуют росту экономической активности в регионе. Например, улучшение транспортной инфраструктуры стимулирует развитие малого и среднего бизнеса, а это ведёт к росту спроса на труд.

Проекты государственно-частного партнерства в сфере здравоохранения и образования повышают человеческий капитал, улучшая долгосрочные перспективы занятости. Такие инициативы, реализуемые в формате государственно-частного партнёрства, способствуют росту производительности труда, повышению квалификации рабочей силы и сокращению структурной безработицы. Инвестиции в образовательную инфраструктуру-строительство школ, университетов и центров профессиональной подготовки - обеспечивают не только занятость на этапе реализации, но и формируют основу для создания квалифицированных кадров в будущем. Аналогично, модернизация учреждений здравоохранения посредством ГЧП ведёт к расширению медицинских услуг, росту числа рабочих мест в системе здравоохранения и улучшению условий труда, особенно в регионах с недостаточным уровнем медицинского обслуживания.

Таким образом, ГЧП в социальной сфере оказывает мультипликативное воздействие на рынок труда: наряду с прямым созданием рабочих мест, такие проекты способствуют формированию более устойчивой, инклюзивной и конкурентоспособной занятости в долгосрочной перспективе.

ГЧП нередко требует применения современных технологий и стандартов управления, что способствует росту квалификации работников. Также может наблюдаться трансформация занятости: снижение числа низкоквалифицированных рабочих мест и увеличение доли занятости в сфере услуг и управления.

Для развитых стран характерен высокий уровень автоматизации, регулирования и профессиональной квалификации рабочей силы. Это означает, что влияние ГЧП на занятость здесь может быть менее выражено количественно, но более значимо качественно — через рост квалификационных требований, цифровизацию и модернизацию рабочих мест.

Государственно-частное партнёрство (ГЧП) стало неотъемлемым инструментом реализации общественно значимых проектов в развитых странах. Основное внимание при оценке эффективности ГЧП традиционно уделяется вопросам стоимости, сроков строительства и

качества инфраструктуры. Однако не менее важным является влияние этих проектов на рынок труда — как с точки зрения создания рабочих мест, так и с точки зрения качественных изменений в занятости.

Проекты ГЧП в США в сфере транспорта, водоснабжения и ИТ с 2000 по 2020 гг. способствовали созданию свыше 1,6 млн рабочих мест, около 25% из которых были трансформированы в постоянные. Проект Denver Eagle P3- железнодородная линия, реализованная через ГЧП, - обеспечил занятость более 5 000 человек на различных этапах реализации, включая эксплуатацию.¹¹ Наиболее заметный эффект наблюдается на фазе строительства и в секторе управления проектами что соответствует переходу к экономике знаний.

По оценке Европейской комиссии, проекты ГЧП в странах ЕС (включая Германию, Францию, Нидерланды) в период 2010–2020 гг. обеспечили в среднем рост занятости на 10–15% в затронутых регионах. Особенно заметным был эффект в Восточной Европе (Польша, Чехия), где ГЧП стало одним из ключевых инструментов модернизации инфраструктуры после вступления в ЕС.¹²

Исследование EIB (European Investment Bank) 2020 года показывает, что каждый 1 млрд евро инвестиций в инфраструктуру через ГЧП создаёт в среднем 13 000–16 000 рабочих мест, включая прямые и косвенные.¹³ Например, проект Denver Eagle P3 — железнодородная линия, реализованная через ГЧП, — обеспечил занятость более 5 000 человек на различных этапах реализации, включая эксплуатацию.¹⁴ Denver Eagle P3 – это проект государственно-частного партнерства (P3) для строительства пригородной железной дороги в Денвере. В рамках ГЧП в США активно создаются рабочие места в сфере управления проектами, финансов и ИТ, что соответствует переходу к экономике знаний.

В ряде случаев частные партнёры стремятся к максимальному сокращению издержек, что может негативно сказаться на качестве создаваемых рабочих мест, проявляющемся в распространении временных трудовых контрактов и низком уровне заработной платы. При отсутствии надлежащего государственного контроля существует риск того, что экономические выгоды от реализации проектов ГЧП не будут адекватно перераспределены в пользу местного населения. Более

¹¹ Congressional Budget Office (CBO). Public-Private Partnerships in Infrastructure Investment. Washington, D.C., 2021.

¹² OECD(2020), Усиление роли частного финансирования в развитии инфраструктуры в странах Восточного партнерства, OECD Publishing, Paris, www.oecd.org/eurasia/competitivenessprogramme/eastern-partners/Strengthening-the-Role-of-Private-Finance-in-InfrastructureDevelopment-in-Eastern-Partner-Countries-RUS.

¹³ European Investment Bank (EIB). Employment Effects of Infrastructure Investment. Luxembourg, 2020.

¹⁴ OECD(2020), Усиление роли частного финансирования в развитии инфраструктуры в странах Восточного партнерства, OECD Publishing, Paris, www.oecd.org/eurasia/competitivenessprogramme/eastern-partners/Strengthening-the-Role-of-Private-Finance-in-InfrastructureDevelopment-in-Eastern-Partner-Countries-RUS.

того, не все проекты ГЧП демонстрируют одинаковую эффективность; неудачные практики могут способствовать сокращению занятости и усилению социальной напряжённости в соответствующих регионах.

Государственно-частное партнёрство представляет собой мощный инструмент стимулирования занятости и развития человеческого капитала. При грамотном подходе и стратегическом планировании ГЧП позволяет решать не только инфраструктурные задачи, но и вносить вклад в устойчивое развитие рынка труда. Однако для достижения положительного эффекта необходимо обеспечить прозрачность процедур, равенство интересов сторон и социальную ориентированность проектов.

Канада считается одним из лидеров в области применения ГЧП, особенно в секторе здравоохранения и транспорта. По данным Infrastructure Canada, более 300 проектов ГЧП были реализованы с начала 2000-х годов, что способствовало созданию свыше 290 тыс. рабочих мест, преимущественно в строительстве и управлении объектами. Особенность канадской модели — активное участие профсоюзов и обязательные требования к локализации рабочих мест, что повышает устойчивость занятости и стимулирует внутренний рынок труда.

В Японии и Южной Корее ГЧП активно используется для развития городской инфраструктуры, ЖКХ и цифровизации. Исследования Министерства территориальной инфраструктуры Японии показывают, что ГЧП в области транспортных узлов и водоотведения обеспечивают рост занятости на уровне 5–8% в городской экономике, в том числе за счёт роста МСП в сфере обслуживания.

Южная Корея использует ГЧП как механизм стимулирования занятости в рамках цифровой трансформации экономики — например, проекты по строительству 5G-инфраструктуры и умных городов (smart cities) создали более 60 тыс. новых рабочих мест в период с 2018 по 2022 год.¹⁵

В развитых странах ГЧП стимулирует не столько количественный, сколько качественный сдвиг:

- Рост доли высококвалифицированной занятости (проектное управление, ИТ, инжиниринг);
- Повышение требований к устойчивому развитию и «зелёным» стандартам труда;
- Расширение практики гибкой занятости и цифровых платформ (особенно в логистике и городском транспорте).

Проблемы и вызовы

¹⁵ Ministry of Science and ICT, Republic of Korea. Digital Infrastructure and Employment Report 2023. Seoul, 2023.

Эффект от реализации проектов ГЧП проявляется неравномерно: в крупных мегаполисах он значительно выраженнее, чем в сельских и менее развитых регионах. Кроме того, на этапе эксплуатации наблюдается сокращение числа рабочих мест вследствие внедрения автоматизации и цифровизации, что приводит к снижению спроса на постоянную низкоквалифицированную рабочую силу.

Приватизация государственных функций в рамках ГЧП может сопровождаться повышенными социальными рисками, включая ухудшение условий труда и снижение социальной защищённости работников, особенно при недостаточном государственном контроле и регулировании. Отсутствие эффективного мониторинга способно привести к снижению стандартов охраны труда, ухудшению оплаты и росту нестабильности занятости, что в свою очередь негативно сказывается на социальном благополучии населения и устойчивости рынка труда.

Заключение

Опыт развитых стран показывает, что ГЧП может быть эффективным инструментом не только в сфере инфраструктуры, но и в стимулировании занятости и модернизации рынка труда. Однако для устойчивого социального эффекта необходимо учитывать региональные особенности, обеспечивать прозрачность проектов и баланс интересов между частным и государственным сектором. Наиболее значимые результаты достигаются в тех случаях, когда проекты ГЧП интегрированы в долгосрочную стратегию развития и ориентированы на социальную инклюзивность.

Список литературы

1. European Investment Bank. (2020). Employment effects of infrastructure investment: Evidence from PPP projects.
2. Congressional Budget Office (CBO). (2021). Public-Private Partnerships in Infrastructure Investment.
3. Infrastructure Canada. (2023). Public-Private Partnerships: Benefits for Canadian Workers and Communities.
4. OECD(2020), Усиление роли частного финансирования в развитии инфраструктуры в странах Восточного партнерства, OECD Publishing, Paris,
www.oecd.org/eurasia/competitivenessprogramme/eastern-partners/Strengthening-the-Role-of-Private-Finance-in-InfrastructureDevelopment-in-Eastern-Partner-Countries-RUS
5. Радужинский Д.А. Влияние государственно-частного партнёрства на факторы роста в коммуникативной экономической системе// Ученые записки Санкт-Петербургского имени В.Б. Бобкова филиала Российской таможенной академии. 2017. № 2 (62). С. 57–61.

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

LABOR PRODUCTIVITY IN UZBEKISTAN: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Ganiev Bakhtiyor Zulfikor ugli

Tashkent state university of economics, PhD

b.ganiyev@tsue.uz

Raxmonov Bekzod Sharibjon ugli

Tashkent state university of economics, Senior teacher

bekzod.rahmonov@tsue.uz

DOI: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a173

Abstract. This article examines Uzbekistan's labor productivity, highlighting major issues and areas for development. The report makes recommendations for methods to increase labor productivity while highlighting structural issues and economic reforms. The findings demonstrate the potential significance of focused policies, technology advancements, and educational changes in guaranteeing long-term productivity development. These strategies will raise worker skill levels and aid in modernizing the Uzbekistan's economy. The report also emphasizes the necessity of developing fresh avenues for social progress and economic expansion. Through these procedures, Uzbekistan will be able to improve its standing in international competitiveness.

Key words: labor productivity, economic growth, economic reforms, innovation

O'ZBEKISTONDA MEHNAT UNUMDORLIGI: MUAMMOLAR VA IMKONIYATLAR

Ganiev Baxtiyor Zulfikor o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, PhD

Raxmonov Bekzod Sharibjon o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, katta o'qituvchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonda mehnat unumdorligi ko'rib chiqilib, asosiy muammolar va rivojlanish yo'nalishlari ko'rsatilgan. Maqolada tuzilmaviy muammolar va iqtisodiy islohotlarni yoritib, mehnat unumdorligini oshirish usullari bo'yicha tavsiyalar berilgan. Olingan natijalar uzoq muddatli samaradorlikni oshirishni kafolatlashda yo'naltirilgan siyosat, texnologiya yutuqlari va ta'lim sohasidagi o'zgarishlarning potentsial ahamiyatini ko'rsatadi. Bu strategiyalar ishchilarning malaka darajasini oshiradi va O'zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiya qilishga yordam beradi. Maqolada ijtimoiy taraqqiyot va iqtisodiy kengayish uchun yangi yo'llarni ishlab chiqish zarurligi ham ta'kidlangan. Ushbu chora-tadbirlar orqali O'zbekiston xalqaro raqobatbardoshlikdagi o'rnini oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Kalit so'zlar: mehnat unumdorligi, iqtisodiy o'sish, iqtisodiy islohotlar, innovatsiyalar

ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬ ТРУДА В УЗБЕКИСТАНЕ: ВЫЗОВЫ И ВОЗМОЖНОСТИ

Ганиев Бахтиёр Зульфикор угли

Ташкентский государственный экономический университет, PhD

Рахмонов Бекзод Шарибжон угли

Ташкентский государственный экономический университет,

Старший преподаватель

Аннотация. В статье рассматривается производительность труда в Узбекистане, выявляются основные проблемы и направления развития. В статье освещаются структурные проблемы и экономические реформы, а также даются рекомендации по путям повышения производительности труда. Полученные результаты демонстрируют потенциальную важность целенаправленной политики, технологических достижений и образовательных изменений для обеспечения долгосрочного роста производительности. Эти стратегии повысят уровень квалификации работников и помогут модернизировать экономику Узбекистана. В статье также подчеркивается необходимость разработки новых путей социального прогресса и экономического развития. Благодаря этим мерам Узбекистан получит возможность повысить свои позиции в международной конкурентоспособности.

Ключевые слова: производительность труда, экономический рост, экономические реформы, инновации

Introduction

Labor productivity is a crucial factor in economic growth and development. It serves as a key indicator of economic achievements and future potential for both individual businesses and national economies (Bykovskaya et al., 2021). Labor productivity reflects an organization's management effectiveness, technological capabilities, and employee skill levels (Bykovskaya et al., 2021). It is closely linked to long-term growth, living standards, and inflation (Steindel & Stiroh, 2001). In the context of globalization, countries compete intensely, with technological advancements playing a significant role in improving productivity and reducing production costs (Korkmaz & Korkmaz, 2017). Developed countries generally exhibit higher factor productivities compared to developing nations (Korkmaz & Korkmaz, 2017). A study of seven OECD countries from 2008 to 2014 found a unidirectional causality relationship from economic growth to labor productivity (Korkmaz & Korkmaz, 2017). Understanding the determinants of labor productivity is essential for assessing the current state and future prospects of various economic sectors, including agriculture (Bykovskaya et al., 2021).

Labor productivity, a crucial economic indicator, has shown varying trends across regions and time periods. In Latin America, productivity has declined since 1975, with social factors like equitable access to services and income distribution playing significant roles alongside traditional economic variables (Caceres & Caceres, 2017). The measurement of labor productivity is best achieved using classical-Marxian labor values rather than monetary aggregates (Flaschel et al., 2013). Historical data from the United States

reveals fluctuations in productivity growth rates, with significant implications for living standards and economic output (Jin, 2013). In MENA countries, multiple factors influence labor productivity, including human capital, oil rent, trade openness, and innovation (Samargandi, 2018). Understanding these determinants and trends is crucial for policymakers, as even small improvements in productivity growth can lead to substantial economic gains over time (Jin, 2013).

How does International Labor Organization treat labor productivity? An economy's competitiveness, growth, and living standards are all strongly correlated with labor productivity, a crucial economic indicator. The total amount of output (calculated in terms of GDP) produced per unit of labor (calculated in terms of the number of employed individuals or hours worked) over a certain reference period is known as labor productivity (ILO).

The economic development observed in Uzbekistan can be analyzed in three areas.

The economic reforms from 1991 to the present. This period can also be divided into two phases: the centralized economic model from 1991 to 2016, and the market-based economy based on free market principles from 2016 to the present.

Labor market trends. Uzbekistan's labor market is characterized by a predominance of young workforce, high levels of labor migration, and widespread informal employment. In order to address these issues, the government is implementing comprehensive reforms aimed at developing the domestic labor market, legally supporting labor migrants abroad, and increasing economic activity by formalizing entrepreneurial entities.

The latest government initiatives since 2020. The government is implementing reforms aimed at developing the private sector, attracting foreign investments, and privatizing state assets under the framework of the "Uzbekistan – 2030" strategy to stabilize economic development and the labor market. Additionally, agreements on labor force exchange with countries such as Russia, South Korea, and others are being made, and vocational training centers are being established for migrants.

Furthermore, in order to promote IT and innovations, incentives are being provided to the startup ecosystem, and a plan to train 1 million IT specialists is in place. As part of education and professional development programs, vocational training centers are being opened to adapt young people to the labor market, and vocational education is being modernized in collaboration with foreign companies.

Despite the economic reforms and positive changes being implemented in Uzbekistan, labor productivity is not increasing in line with economic growth. This is due to factors such as slow technological modernization, issues within the vocational skills and education system, high levels of informal employment, insufficient innovations and scientific research, as well as ineffective working conditions and incentive systems. To enhance labor

productivity, it is essential to promote educational reforms, technological advancements, and innovations.

Based on the above considerations, the following research questions have been formulated:

What are the key factors affecting labor productivity in Uzbekistan?

What opportunities exist to improve labor productivity in the country?

This research aims to analyze the current labor productivity issues and propose solutions to enhance it.

Methodology

To conduct this research, both qualitative and quantitative analysis will be applied using reports and labor statistics from the World Bank, the International Labor Organization, and the government of Uzbekistan. Additionally, labor productivity trends will be compared, and case studies from similar economies will be examined.

Results

Understanding the link between economic growth and productivity in Uzbekistan is essential to grasp the general state and structural composition of the country's economy.

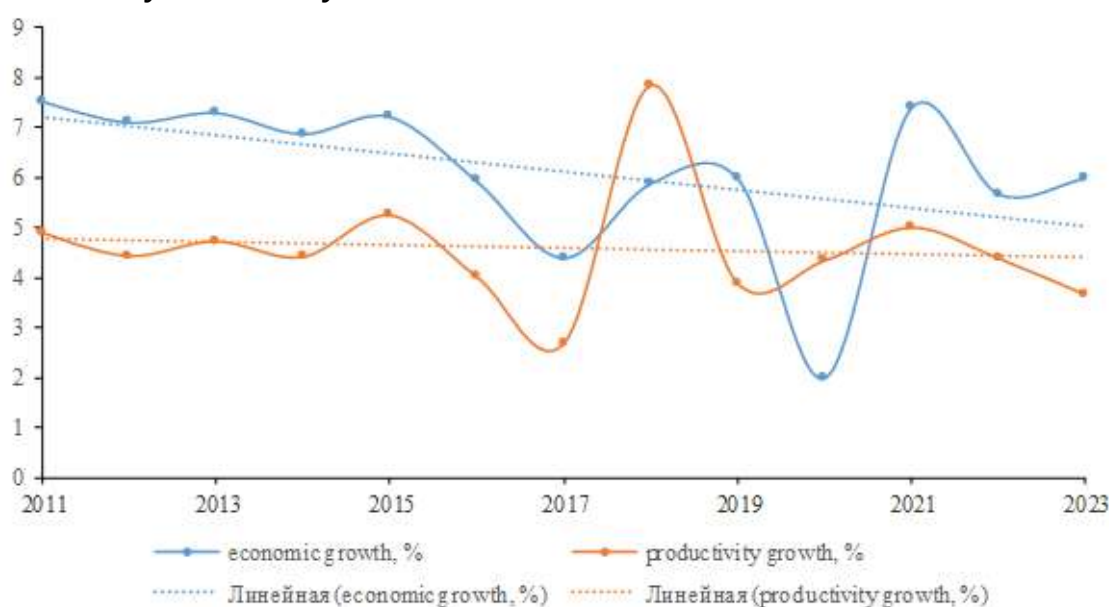

Figure 1. Economic growth and productivity of Uzbekistan between 2011 and 2023.

Based on the analysis, the following key periods can be distinguished:

Between 2008 and 2016, Uzbekistan's economy grew steadily at a rate of 6–8%. This growth stability was supported by a centrally managed economy, dependence on raw material exports such as cotton and natural gas, and large-scale public investments in infrastructure and manufacturing projects.

However, productivity remained between 4–5%, which is lower than the economic growth rate. This disparity can be attributed to underdeveloped production technologies and inefficient resource allocation. Growth was mainly achieved through increasing labor and capital inputs rather than

efficiency improvements. The economy relied on cheap labor, had slow technological upgrades, and was under strong state control with limited market mechanisms. Despite high economic growth, productivity was low, indicating extensive growth based on input expansion rather than efficiency. Growth was mainly based on intensive labor, focusing not on increasing productivity but on creating new jobs.

From 2016, Uzbekistan began transitioning toward a market-oriented economy. Major reforms were introduced, including the liberalization of the national currency in 2017, promotion of the private sector, and improvements in the investment climate through reforms in tax and customs systems.

Initially, in 2017–2018, productivity declined due to transitional difficulties and systemic challenges arising from rapid reforms. However, with increased foreign investment and the introduction of new technologies, productivity started to rise in 2018. The growing private sector also boosted efficiency, as firms in a market economy are incentivized to operate more productively.

In 2020, the COVID-19 pandemic had a significant negative impact on Uzbekistan's economy. Economic growth sharply declined, and productivity also dropped due to reduced industrial and service sector activities.

From 2021 onwards, the economy started to recover, with growth rates returning to 6–7%. Productivity began to rebound as well, although it did not yet reach a consistent or stable level. During this period, the government promoted new strategies such as the development of the digital economy and industrial diversification.

In 2023, economic growth remained relatively stable, but productivity declined again. This was likely due to the continued dependence on traditional sectors, slow technological modernization, and low labor productivity. Although new jobs were being created, the efficiency of labor improved slowly.

Discussion

The labor productivity patterns in Central Asian nations from 1991 to 2025 are depicted in this graph. Based on the facts, Kazakhstan and Turkmenistan are clearly the most productive nations in the region. These nations' economic model, which is predicated on the export of natural resources, a comparatively high degree of industrialization, and investment, explains this. Specifically, Kazakhstan's increased economic growth, which capitalized on the rise in oil prices in the 2000s, helped to boost labor productivity. Conversely, Turkmenistan has experienced rapid growth since the 2010s, which might have been brought about by the nation's technological advancements and investments in the energy sector.

This period has seen lower labor productivity indicators in Uzbekistan, Kyrgyzstan, and Tajikistan; these disparities can be explained by variances in their economic models, labor market structures, and levels of technical progress. Since 2005, Uzbekistan has steadily raised labor productivity

through infrastructure expansion, diversified output, and incremental economic reforms. Economic growth has been slow in Kyrgyzstan and Tajikistan, and the growth of worker productivity has been impeded by low capital intensity and high migration rates. These variations are a reflection of the various Central Asian nations' structural transformation processes and economic policies.

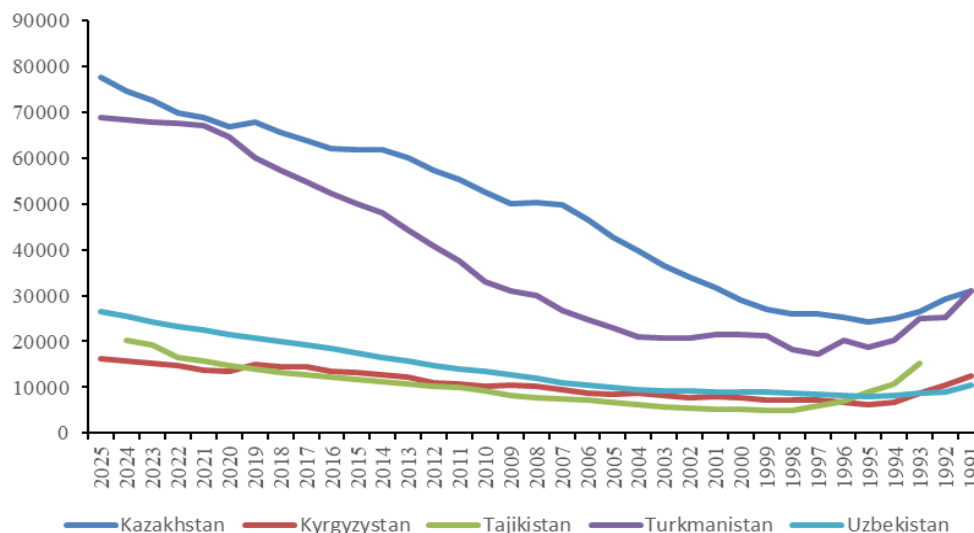

Figure 2. Labor productivity in Central Asian countries¹⁶

The government should place a high priority on innovation and human capital investment in order to promote sustainable labor productivity growth in Uzbekistan. Enhancing the caliber and applicability of education, especially in STEM and vocational disciplines, will give workers skills that meet market demands. In order to promote knowledge-driven productivity, it is also crucial to establish innovation hubs, boost research and development funding, and improve industry-academia cooperation. Together with focused investments in infrastructure and digitalization, regulatory changes that support labor market flexibility and ease of doing business can foster an environment that encourages businesses to expand and develop.

In order to increase productivity, the private sector is equally essential. To improve operational efficiency, businesses should invest in upskilling their employees through ongoing training and technology use. Employee performance and motivation can be increased by implementing productivity-based reward programs and encouraging an innovative culture. Furthermore, the skills gap can be closed via increased collaboration between businesses and academic institutions through talent pipelines, internships, and collaborative research. Both sectors may coordinate efforts to improve worker competitiveness and create a more resilient, high-productivity economy by growing public-private partnerships.

¹⁶ Generated by the author based on data of World bank (www.worldbank.org)

Conclusion

The falling trend lines show that Uzbekistan's economic growth and labor productivity growth rates generally declined between 2011 and 2023.

The discrepancy between productivity growth and economic growth, especially in years like 2017 and 2020, indicates that factor accumulation (such as labor or capital) rather than efficiency improvements has been the main driver of Uzbekistan's economic success. The sustainability of long-term economic growth is called into question by the comparatively flat trend in productivity growth. To guarantee that productivity becomes a more important driver of economic growth, our findings highlight the necessity of structural reforms targeted at improving labor efficiency, technological adoption, and innovation capability.

In conclusion, while this study sheds light on important aspects of productivity challenges in Uzbekistan, there are several areas that warrant further exploration. Future research could expand on these findings by using different methodologies, broadening the scope, and focusing on industry-specific, policy-driven, and gender-sensitive analyses to enhance our understanding of the issue.

References

1. Bykovskaya, Natalia & Bondarenko, Olga & Tolparov, Elbrus. (2021). Labor productivity as the main criterion of economic growth: theoretical aspects (applied to agriculture). *Economy of agricultural and processing enterprises*. 24-29. 10.31442/0235-2494-2021-0-11-24-29
2. Steindel, Charles and Stiroh, Kevin J., Productivity: What is it, and Why Do We Care About it? (April 2001). FRB of New York Staff Report No. 122, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=923421> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.923421>
3. Korkmaz, S., & Korkmaz, O. (2017). The Relationship between Labor Productivity and Economic Growth in OECD Countries. *International journal of economics and finance*, 9, 71-76.
4. Del Gatto, M., Di Liberto, A. and Petraglia, C. (2011), MEASURING PRODUCTIVITY. *Journal of Economic Surveys*, 25: 952-1008. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6419.2009.00620.x>
5. Luis Rene Caceres & Susan Caceres, 2017. "Labor Productivity And Social Policy In Latin America," *Journal of Developing Areas*, Tennessee State University, College of Business, vol. 51(2), pages 85-104, April-Jun.
6. Flaschel, P., Franke, R., & Veneziani, R. (2013). Labor Productivity and the Law of Decreasing Labor Content. *Cambridge Journal of Economics*, 37, 379-402.
7. Jin, W.(. (2013). The productivity puzzles.
8. Samargandi, N. (2018). Determinants of Labor Productivity in MENA Countries. *Emerging Markets Finance and Trade*, 54, 1063 - 1081.
9. <https://ilostat.ilo.org/topics/labour-productivity/>
10. www.stat.uz

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

MINTAQA AHOLISI ISH BILAN BANDLIGI: TURLARI VA TAKIBI, TA'SIR ETUVCHI OMILLAR TAHLILI

Umarova Gulandom Tumanovna

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi

e-mail: gulandom.u1983@gmail.com

DOI: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a174

Annotatsiya. Maqolada aholining ish bilan bandligi tushunchasi uning turlari hamda tarkibi tadqiq etilgan. Respublika aholisining iqtisodiy faollik darajasi statistik tahlil etilib, hududlar o'rtasidagi tafovutlar aniqlangan. Ish bilan bandlik tarkibiga ta'sir etuvchi omillar guruhlashtirilib, iqtisodiy geografik o'rin omilining aholining ish bilan bandligini takomillashtirishdagi o'rni va ahamiyati xaqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: aholi, bandlik, bandlik turlari, bandlik tarkibi, iqtisodiy faollik.

ЗАНЯТОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ РЕГИОНА: ВИДЫ И СТРУКТУРА, АНАЛИЗ ВЛИЯЮЩИХ ФАКТОРОВ

Умарова Гуландом Тумановна

Международная исламская академия Узбекистана

Аннотация. В статье исследованы понятие занятости населения, ее виды и структура. Проведен статистический анализ уровня экономической активности населения республики, выявлены различия между регионами. Сгруппированы факторы, влияющие на структуру занятости, освещены роль и значение фактора экономико-географического положения в совершенствовании занятости населения.

Ключевые слова: население, занятость, виды занятости, структура занятости, экономическая активность.

EMPLOYMENT OF THE REGION'S POPULATION: TYPES AND STRUCTURE, ANALYSIS OF INFLUENCING FACTORS

Umarova Gulandom Tumanovna

International Islamic Academy of Uzbekistan

Abstract. The article explores the concept of population employment, its types, and structure. The level of economic activity of the republic's population is statistically analyzed, and differences between regions are identified. Factors affecting the employment structure are grouped, and the role and significance of the economic-geographical location factor in improving population employment are highlighted.

Keywords: population, employment, types of employment, employment structure, economic activity.

Kirish

Aholining ish bilan bandligi moddiy va ma'naviy ne'matlar yaratish, xizmatlar ko'rsatish faoliyati orqali o'zi va oilasining farovonligini ta'minlash uchun zarur mablag' ishlab topishi bilan bog'liq eng muhim ijtimoiy-iqtisodiy hodisa hisoblanadi. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, aholi rivojlanishiga ijtimoiy-iqtisodiy omillar hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi. Aholi bandligi esa mana shunday omillardan biri bo'lgan, murakkab ijtimoiy-iqtisodiy jarayon sanaladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Ish bilan band aholiga yollanib ishlaydigan fuqarolar, jumladan to'liq yoki noto'liq ish kuni (hafta) mobaynida xaq olib ish bajaradigan, shuningdek, tegishli shartnoma bitim bilan tasdiqlangan haq to'lanuvchi ishga ega bo'lgan, kasalligi, ta'tilga chiqqanligi munosabati bilan ishda bo'lmagan fuqarolar kiradi. O'zini mustaqil ravishda ish bilan ta'minlaydigan shaxslar shu jumladan, tadbirkorlar va fermerlar, harbiy qismda xizmat qilayotgan shaxslar ham ish bilan bandlar jumlasiga kiritiladi [2].

Shunindek, aholi ish bilan bandligining to'liq bandlik, to'liqsiz bandlik, ikkilamchi bandlik, o'zicha bandlik, unimdor va maxsuldor bandlik, rasmiy hamda norasmiy bandlik kabi turlari mavjud.

To'liq bandlik amalda “yalpi” bandlik, mehnatga qobiliyatli aholining 90 - 92% band bo'lishini nazarda tutadi [9]. Bozor sharoitlarida to'liq bandlik jamiyat darajasida tabiiy ishsizlikning bo'lishini ham bildiradi. To'liqsiz bandlik – bu to'liqsiz ish kuni (haftasi, oyi) davomida ishlashdir. Ular ikki turda bo'ladi: ixtiyoriy – individning tanlovini tavsiflaydi va uning turmush tarzi bilan bog'liq hamda majburiy–yashirin ishsizlik belgisi hisoblanadi. Majburiy to'liqsiz bandlik, eng avvalo, past iqtisodiy taraqqiyot darajasiga ega bo'lgan qoloq mamlakatlar uchun xosdir [5].

Ikkilamchi bandlik amalda o'rindoshlik bo'lib, xodimning qo'shimcha ish haqi topish uchun ish kuchini o'zi asosiy band bo'lgan korxonaga (asosiy ishdan bo'sh vaqtlarda) taklif etishini bildiradi [3].

O'zicha bandlik (o'ziga ish topish) daromad manbai bo'ladigan faoliyatni mustaqil izlashni, davlatning turli darajadagi idoralari qo'llab-quvvatlashi yordamida doimiy yoki vaqtinchalik daromad olish uchun ish o'rinlari barpo etishni nazarda tutadi. Ya'ni shaxslarning xodim yoki ish beruvchi sifatida rasmiy mehnat munosabatlari siz tadbirkorlik, xizmatlar ko'rsatish sohasida, shaxsiy tomorqa yer uchastkasida va bandlikning boshqa shakllarida mustaqil ravishda tashkil etiladigan mehnat faoliyati turi hisoblanadi [6]. O'zicha bandlik aksariyat hollarda kichik biznes ko'rinishiga ega bo'ladi va xodimlarning o'z tashabbuslari bilan turli iste'mol tovarlari tayyorlash va xizmatlar ko'rsatish bo'yicha yakka mehnat faoliyati bilan bog'liq holda amalga oshiriladi. To'liq va samarali bandlik tushunchalari bir-biridan farq qiladi. To'liq ish bilan band bo'lganlar va ishlashni xohlaganlarning barchasi ish bilan ta'minlanganlik holatini bildirib, ish kuchiga bo'lgan talab bilan ish kuchi taklifi o'rtasida muvozanat mavjudligini ifoda etadi. Samarali bandlikni

esa ikki iqtisodiy va ijtimoiy nuqtai nazardan tavsiflash mumkin. Jumladan, iqtisodiy nuqtai nazardan inson resursidan eng oqilona foydalanish, ijtimoiy nuqtai nazardan mehnatning inson manfaatlariga eng muvofiq kelishi jihatlaridir. To'liq bandlik bandlikni miqdor jihatdan, samarali bandlik esa sifat jihatdan tavsiflaydi.

Xalqaro mehnat tashkilotining ta'rifiga ko'ra, ish bilan bandlik – bu odamlarning o'z ish kuchini tovarlar ishlab chiqarish va xizmatlar ko'rsatish taklifi shaklida ishlab chiqarish, boshqaruv, madaniyati va jamiyatning boshqa faoliyatlarida ishtirok etishiga intilishidir [11].

Aholi ish bilan bandligi bir qator iqtisodiy kategoriyalar bilan o'zaro bog'liq bo'lib, bu tushuncha adabiyotlarda mualliflar tomonidan turlicha talqin qilingan. Jumladan, V.S. Bulanov fikriga ko'ra bandlik iqtisodiy kategoriya sifatida aholining mehnat faoliyatida ishtirok etishi bilan bog'liq munosabatlar majmuidan iborat bo'lib, u mehnatga qo'shilish meyorini, xodimlarning ijtimoiy va xaq to'lanadigan ish o'rinlariga hamda daromad olishga bo'lgan shaxsiy manfaat va ehtiyojlarining qondirilishi darajasini ifodalashini aytib o'tgan [4].

Ye. V. Shuvayeva esa bandlik mehnat munosabatlari tizimining eng muhim unsuridir. Uning umumbashariy xarakterdaligi, boshqalardan farqli jhati, ixtiyoriy ishlab chiqarishga xosligida namoyon bo'ladi hamda ishlab chiqarish kuchlari rivojlanish va faoliyat ko'rsatish sharti hisoblanishini va bandlik yollanma ishchi kuchi yoki mehnat bozori paydo bo'lmasdan ancha oldin shakllanganligini ta'kidlagan [10].

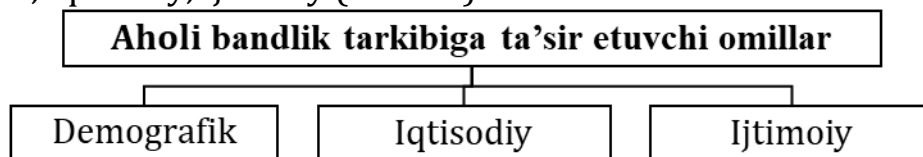
Akademik Q.X.Abdurahmonov “... aynan ish bilan bandlik mehnat faolligini oshirish, mehnatga qobiliyatli fuqarolar va ular oilalarining turmush darajasini oshirishning eng muhim kafolati...” [2] ekanligini o'z tadqiqotida keltirib o'tgan. A.O'lmasov va A.Vahobovlar fikricha “Bandlik mehnat qobiliyatiga ega bo'lgan va mehnat qilishga ishtiyoqi bor kishilarni ishga joylashib, foydali mehnat bilan mashg'ul bo'lishlaridir” [7].

Tadqiqot metodologiyasi

Maqola matnini tayyorlash uchun zarur axborotlarni qidirib topish, olish hamda tadqiq etishda, qo'yilgan muammoning aniq yechimiga olib chiquvchi yo'lni belgilashda nazariy o'rganish, statistik tahlil, qiyosiy taqqoslash, arxiv tadqiqot metodlaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar

Mintaqa aholisining ish bilan bandligi tarkibi o'zgarishiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi omillar mavjud bo'lib, ularni quyidagicha gruhlash mumkin, demografik, iqtisodiy, ijtimoiy (1-rasm).

1-rasm. Aholi bandlik tarkibiga ta'sir etuvchi omillar

Demografik omillar - aholi takror ishlab chiqarish xususiyatlarini tavsiflaydi. Ular birinchi navbatda, aholining yosh va jins tarkibi, tug'ilish darajasi, o'lim darajasi, migratsion jarayonlarni o'z ichiga oladi. Aholi yosh va jins tarkibi, aholi tabiiy harakatiga ya'ni tug'ilish va o'lim koeffitsientiga bevosita ta'sir qiladi. Bu aholi bandlik darajasi va sonining o'zgarishiga sabab bo'ladi. Yosh va o'rta yoshdagi aholining migratsiyaga moyilligi boshqa yoshdagilarga nisbatan ko'proq bo'lib, migrantlar kelgan hududlarda ishchi kuchi zaxirasini vujudga keltrishi mumkin.

Iqtisodiy omillar - bu mehnat bozoridagi talabga hamda iqtisodiy faoliyatning ayrim turlari bandlik va ishsizlik darajasiga ta'sir ko'rsatadigan murakkab jarayon hisoblanib, bularga ishlab chiqaruvchi kuchlarni taqsimlash, iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha iqtisodiyot tarmoqlarining tuzilishi, iqtisodiy rag'batlantirish va boshqalar kiradi. Ishchi kuchining hududiy taqsimlanishi aholining ish bilan band bo'lish istagini qondirish qobiliyatini belgilaydi. Mintaqada insonning ixtisosligi va moyilligiga mos keladigan ishning mavjud emasligi ko'pincha aholining boshqa hududga uzoq yoki qisqa muddatga ko'chib o'tishiga sabab bo'ladi. Iqtisodiy faoliyat ayrim sohalarining rivojlanishi ham bandlik xususiyatiga bevosita ta'sir qiladi.

Ijtimoiy omillar - mehnat faoliyati xususiyatlari va aholi bandligi shartlari tizimini tashkil qiladi. Ularga aholining ta'lim darajasi, sog'liqni saqlash tizimi, xizmat ko'rsatish sohasi, maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'ining rivojlanish darajasi va boshqalar kiradi. Ta'lim darajasining oshishi, albatta, qulay tendensiyadir oliy ma'lumot uzoqroq o'qish muddatini talab qiladi, bu esa mehnatga layoqatli yoshga etish va ishga kirish o'rtasidagi vaqt oralig'ining oshishiga olib keladi. Rivojlangan sog'liqni saqlash tizimi aholi salomatligini saqlash va mustahkamlashdan iborat bo'lgan eng muhim ijtimoiy funksiyani bajaradi va iqtisodiyotda band bo'lgan aholining kasallanishi va o'lim darajasining kamayishiga yordam beradi. Natijada uning mehnat faoliyati muddati uzaytiriladi. Rivojlangan xizmat ko'rsatish sohasi va maktabgacha yoshdagi bolalar uchun muassasalar tarmog'ining shakllanishi aholiga, birinchi navbatda, ayollarga bolalarni tarbiyalash va oilani qo'llab-quvvatlashning bir qator funksiyalaridan xalos bo'lish imkoniyatini yaratadi.

Shuningdek, aholi ish bilan bandligining oshishiga mintaqada innovatsion salohiyatining o'sishi, amaldagi hududiy salohiyatining texnik va texnologik yangilanishi hamda yuqori texnologiyali faoliyat turlarining rivojlanganlik darajasining ta'sirini alohida ta'kidlash lozim. Mintaqa innovatsion salohiyatini oshirish tufayli, bandlik darajasi oshishiga, uning tarmoq va hududiy tarkibi takomillashishiga erishiladi. Natijada, mintaqqa iqtisodiyoti tarkibi o'zgarishi yalpi hududiy mahsulot ishlab chiqarishning o'sishi yuzaga keladi. Aholining ish bilan bandligi ta'minlanadi, aholi turmush darajasi va sifati yaxshilanadi. Mintaqaga investitsiyalarini jalb qilish orqali ishlab chiqarish salohiyatini oshirish, ichki va tashqi (jahon) bozorlarda mintaqqa iqtisodiyotining raqobatbardoshligiga erishish mumkin [8].

Aholining ish bilan bandligi mamlakatning yalpi ichki mahsulotining o'sishi, yashash darajasining oshishi va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Vaqt o'tgan sayn milliy iqtisodiyotni sog'lomlashtirishga qaratilgan islohotlarni amalga oshirish jarayonida qishloqqa sanoatni olib kirish hamda bandlikning noan'anaviy shakllarini tashkil etish orqali uning tarmoq tuzilishi o'zgartirib borildi. Ushbu tadbirlar natijasi o'laroq, respublika iqtisodiyotida band bo'lganlar salmog'ining oshib borishiga erishildi. Natijada, aholi bandligi dinamikasida yangi davr boshlandi, va u hozirgacha ham davom etib kelmoqda. Statistika ma'lumotlarga ko'ra respublika bo'yicha jami iqtisodiy faol aholi 15038,3 ming kishini, shundan, iqtisodiyotda bandlar 14014,2 ming kishini, ishsizlar 1024,1 ming kishini tashkil etadi [12]. Respublika aholisi iqtisodiy faollik darajasining eng yuqori ko'rsatkichlari Toshkent shahri, Toshkent, Andijon va Navoiy viloyatlariga to'g'ri keladi (1-jadval). Eng past ko'rsatkichlarni esa Qashqadaryo, Surxondaryo hamda Sirdaryo viloyatlari tashkil etadi.

1- jadval

O'zbekiston Respublikasi mintaqalaridagi iqtisodiy faol aholi, bandlik va ishsizlik darajasi (2023-y. % hisobida)

Hududlar	2010			2015			2020			2023		
	Aholining iqtisodiy faollik darajasi	Aholining bandlik darajasi	Ishsizlik darajasi	Aholining iqtisodiy faollik darajasi	Aholining bandlik darajasi	Ishsizlik darajasi	Aholining iqtisodiy faollik darajasi	Aholining bandlik darajasi	Ishsizlik darajasi	Aholining iqtisodiy faollik darajasi	Aholining bandlik darajasi	Ishsizlik darajasi
O'zbekiston Respublikasi	70,7	66,9	5,4	71,9	68,2	5,2	73,8	66,0	10,5	72,9	67,9	6,8
Qoraqalpog'iston Respublikasi	61,9	57,3	7,4	61,4	58,1	5,3	69,2	62,0	10,5	67,7	62,9	7,1
Andijon	73,6	69,3	6	75,7	71,5	5,6	74,7	66,5	10,9	75,9	70,6	7,0
Buxoro	78,6	74,5	5,2	77,7	73,4	5,5	76,4	68,3	10,6	73,4	68,7	6,5
Jizzax	60,3	56,8	5,7	61,3	58,1	5,2	74,3	66,2	11,0	71,5	66,3	7,3
Qashqadaryo	65,4	61,7	5,8	67,0	63,3	5,5	68,5	60,9	11,1	66,8	61,9	7,3
Navoiy	79,2	75,3	4,9	77,1	73,2	3,4	73,8	66,8	9,4	74,5	69,8	6,3
Namangan	61,0	57,4	5,9	63,8	60,5	5,2	72,7	65,0	10,6	70,8	65,9	7,0
Samarqand	68,6	64,7	6	71,6	67,6	5,7	70,9	63,2	11,0	69,7	65,0	6,6
Surxondaryo	66,4	62,5	5,8	68,0	64,3	5,5	71,9	63,9	11,1	68,8	63,8	7,4
Sirdaryo	75,4	72,0	4,5	75,9	72,2	4,9	72,8	64,8	11,0	68,8	63,8	7,4
Toshkent	74,6	71,5	4,1	78,5	75,3	4,1	76,2	68,2	10,5	77,5	72,2	6,8
Farg'ona	73,6	69,4	5,7	73,1	69,1	5,4	73,0	65,1	10,9	73,6	68,4	7,1
Xorazm	66,8	63,2	5,5	69,4	65,6	5,4	71,5	63,7	10,9	71,6	66,9	6,6
Toshkent shahri	84,5	81,6	3,3	84,3	81,1	3,8	88,8	81,7	8,0	87,0	82,3	5,4

Manba: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari. <https://stat.uz/uz/>

Jadvalda keltirilgan ma’lumotlarga ko’ra viloyatlar kesimida eng yuqori bandlik darajasi Toshkent shahri (82,3 %), Toshkent (72,2 %) va Navoiy (69,8%) viloyatlariga to’g’ri keladi.

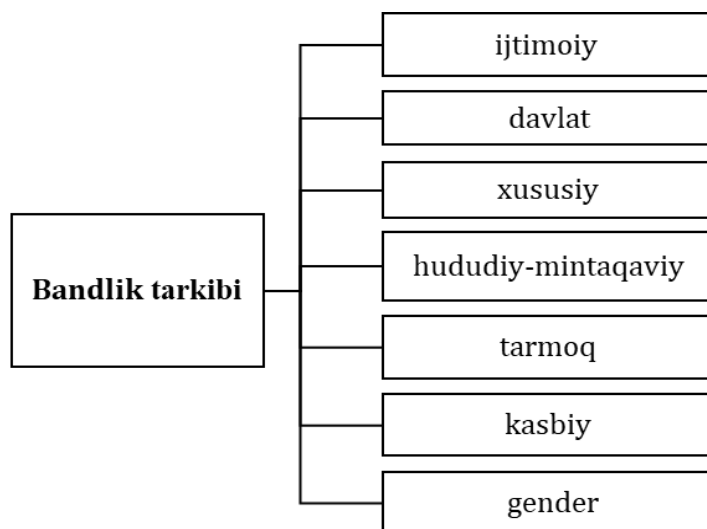
Tadqiqot natijalarining muhokamasi

Aholi ish bilan bandligining shakllanishida iqtisodiy-ijtimoiy, demografik omillar bilan bir qatorda geografik omillarning ham roli yuqoridir. Ko’pgina hududlar uchun aynan geografik omillar bandlikning shakllanishi uchun asos bo’ladi. Jumladan, aholi ish bilan bandligining hududiy xususiyatlari bu, mamlakatning aholisi zichligi buyicha ya’ni aholi hududlardagi taqsimlanganligiga ularning iqtisodiy, tabiiy sharoitidan kelib chiqib aholini band qilish muammolarini o’rganish imkoniyatlarini yaratadi.

Hududlarning qulay iqtisodiy geografik o’rni uning iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishi bilan birga, aholining ish bilan bandligini takomillashtirishga ham o’z hissasini qo’shadi. Birinchidan, respublikaning bosh markazidan uzoqlashib borgan sari chekkada joylashgan hududlarning ichki geografik o’rni noqulaylashib boradi, ikkinchidan, hududdagi transport infratuzilmasining qay darajada rivojlanganligi, uchinchidan, ichki chegaralar va xorijiy davlatlar bilan chegaradoshligi transchegaraviyligi, undan xalqaro va magistral yo’llarning o’tganligi bu ba’zan uning markaziylikini bildirib, iqtisodiy imkoniyatini oshiradi, to’rtinchidan, tashqi iqtisodiy aloqalar va undagi siyosiy vaziyatning qanday holatda ekanligi kabilar iqtisodiy geografik o’rin omilida muhim ahamiyat kasb etadi.

Aholi bandligining hududiy taqsimlanishidagi asosiy tafovutlar shahar va qishloq joylarining o’ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqadi. O’zbekiston jami aholisining 50,8 foizi shaharlarda qolgan 49,2 foizi qishloqlarda istiqomat qiladi. Shahar aholisining 50,1 foizi erkaklar, 49,9 foizi ayollardan, qishloq aholisining 50,6 foizi erkaklar va 49,4 foizi ayollardan iborat [12].

Aholi bandligini o’rganishda uni nafaqat iqtisodiy xususiyatlar nuqtai nazaridan balki tarkib jihatdan ham tadqiq etish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

2-rasm. Aholining bandlik tarkibi

Ish bilan bandlikning tarkibi iqtisodiyotning turli tarmoqlarida band bo'lgan aholi sonining nisbatini aks ettiradi. Bu tarkib mintaqaning iqtisodiy rivojlanish darajasi, sanoatlashuv holati, qishloq xo'jaligining ahamiyati va xizmat ko'rsatish sohasining rivojlanganligi kabi omillarga bog'liq bo'ladi. Masalan, agrar mintaqalarda qishloq xo'jaligida band bo'lgan aholi ulushi yuqori bo'lsa, sanoati rivojlangan mintaqalarda sanoat va xizmat ko'rsatish sohalari bandlik ustunlik qiladi. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda kengroq qamrovda bandlik tarkibini ijtimoiy, davlat, xususiy, hududiy-mintaqaviy, tarmoq, kasbiy va gender jihatlariga ajratish mumkin (2-rasm).

Bular o'zaro mustaqil, ammo bir birini to'ldirgan xolda bandlikning shakllanish jarayoniga bevosita ta'sir etadi. Iqtisodiy o'zgarishlarning har bir bosqichi bandlik tarmoq tarkibining o'ziga xos dinamikasi bilan tavsiflanadi. Ya'ni bandlikning tarmoq tarkibi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi barcha o'zgarishlarga ma'lum darajada ta'sir o'tkazadi. Masalan, zamon talabiga mos yangi kasblar, mutaxassisliklarning joriy qilinishi. Bu kabilar ma'lum bir hudud yoki mamlakatning iqtisodiy rivojlanish xususiyatlarini tahlil qilish va u to'g'risida xulosa chiqarish imkonini beradi.

Xulosa

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, mintaqalardagi iqtisodiy faol aholining bandlik va ishsizlik darajasi, ish bilan bandlarning iqtisodiyot sohalari (yoki sektorlari) bo'yicha, taqsimlanishi mintaqalardagi iqtisodiyot tuzilmasi qanchalik “rivojlangan” ekanligidan dalolat beradi. Shu boisdan ham Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida «Mamlakatda yangi ish o'rinlari yaratish, aholi daromadlarini oshirish va shu orqali 2026-yil yakuniga qadar kambag'allikni kamida 2 baravarga qisqartirish»[1] yuzasidan muhim vazifalar belgilab berilgan. Bu borada, yuqori demografik salohiyatga ega O'zbekistonda aholi bandligi shakllanishining hududiy xususiyatlari, ularga ta'sir etuvchi geografik, ijtimoiy-demografik omillarning hududiy muammolari yechimiga qaratilgan tadqiqotlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli “2022—2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi Farmoni.* <https://lex.uz/uz/docs/-5841063#-5844066>
2. Abdurahmonov Q.X. (2019) *Mehnat iqtisodiyoti nazariya va amaliyot.* – T., “Фан” 592 b.
3. Abdurahmonova G.Q. (2013) *Kichik biznesda aholini ish bilan ta'minlash.* – T., –33 b.
4. Буланов В.С. (2002) *Экономика труда: (социально-трудовые отношения).* – М.: “Экзамен”. –Стр.-151
5. Mirzakarimova M.M. (2017) *Rivojlangan axborotlashgan iqtisodiyotga ega mamlakatlarda bandlikning o'zgarishi. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnal.* –T., №6,– 6 b.

6. Masharipov O'. (2021) Aholi bandligi va mehnat munosabatlariga oid atamalar va tushunchalar. T.
7. O'lmasov A., Vahobov A.A. (2014) Iqtisodiyot nazariyasi. – T., “Iqtisod-Moliya”.
8. Umarova G. (2023) Innovatsion iqtisodiyot sharoitida mintaqalarda aholi bandligining zamonaviy shakllarini joriy etish. Innovatsion texnologiyalar. – T., №. 3. – 52 b.
9. Xayitov A.B. (2014) Aholining ish bilan bandligini oshirish-farovonlik asosi. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnal.– T. №4, – 2-6 b.
10. Шуваева Е. В. (2011) Занятость как важнейший элемент трудовых отношений. Актуальные вопросы экономических наук: материалы междунар. заоч. науч. конф. Уфа. “Лето”.– С. 96-98
11. <https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>
12. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari. <https://stat.uz/uz/>

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

АНАЛИЗ ВЗАИМОСВЯЗИ ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И УПРАВЛЕНЧЕСКИХ ПОДХОДОВ В УСЛОВИЯХ УРБАНИЗАЦИИ

Тула Нодирбек Баходир угли
PhD, доц. заведующий кафедрой
«Менеджмент и инновации»
ТФ РЭУ им. Г.В. Плеханова
ORCID ID: 0000-0002-7357-350X
e-mail: tulanodirbek7@gmail.com

DOI: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a175

Аннотация. В статье рассматриваются влияние демографического роста и процессов урбанизации на экономическое и социальное развитие Узбекистана. Анализируется их воздействие на строительную отрасль, рынок труда, а также управленческие подходы в условиях активной урбанизации. Отмечено, что рост численности населения и увеличение городского населения создают значительный спрос на жилье, инфраструктуру и услуги, что требует внедрения инновационных решений и цифровых технологий в строительной индустрии. Подчеркивается необходимость развития доступного жилья, модернизации транспортных и инженерных систем, а также подготовки квалифицированных кадров для новых секторов экономики. Результаты исследования подчеркивают важность комплексного подхода, направленного на повышение качества городской среды, устойчивое развитие и обеспечение конкурентоспособности строительной отрасли.

Ключевые слова: демографический рост, урбанизация, строительство, рынок труда, инновации, цифровизация, доступное жилье, инфраструктура, устойчивое развитие, управление.

DEMOGRAFIK RIVOJLANISH VA BOSHQARUV YONDASHUVLARINING URBANIZATSIYA SHAROITIDAGI O'ZARO BOG'LIQLIGINI TAHLIL QILISH

Tula Nodirbek Bahodir o'g'li
PhD, dotsent, “Menejment va innovatsiyalar” kafedrasi mudiri
G.V. Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot
universitetining Toshkent filiali
ORCID ID: 0000-0002-7357-350X

Annotatsiya. Ushbu maqolada demografik o'sish va urbanizatsiya jarayonlarining O'zbekistonning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga ta'siri ko'rib chiqiladi. Urbanizatsiyaning qurilish sohasi, mehnat bozori va boshqaruv yondashuvlariga ta'siri tahlil qilinadi. Aholi sonining ortishi va shahar aholisi ulushining ko'payishi uy-joy, infratuzilma va xizmatlar bo'yicha katta talabni yuzaga keltirayotgani qayd etiladi. Bu esa, o'z navbatida, qurilish sanoatida innovatsion yechimlar va raqamli texnologiyalarni joriy etishni talab qiladi. Arzon uy-joy qurilishini rivojlantirish, transport va muhandislik

tizimlarini modernizatsiya qilish, yangi iqtisodiy tarmoqlar uchun malakali kadrlar tayyorlash zarurligi ta’kidlanadi. Tadqiqot natijalari shaharliklar hayot sifatini oshirish, barqaror rivojlanishni ta’minlash va qurilish sohasining raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan kompleks yondashuv muhimligini ko’rsatadi.

Kalit so’zlar: demografik o’sish, urbanizatsiya, qurilish, mehnat bozori, innovatsiyalar, raqamlashtirish, arzon uy-joy, infratuzilma, barqaror rivojlanish, boshqaruv.

ANALYSIS OF THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT AND MANAGEMENT APPROACHES IN THE CONTEXT OF URBANIZATION

Tula Nodirbek Bakhodir ugli

PhD, Associate Professor, Head of the Department of
"Management and Innovation"

Tashkent Branch of Russian University
of Economics named after G.V.Plekhanov

ORCID ID: 0000-0002-7357-350X

Abstract. This article examines the impact of demographic growth and urbanization processes on the economic and social development of Uzbekistan. The influence of these factors on the construction industry, labor market, and managerial approaches in the context of active urbanization is analyzed. It is noted that the growing population and increasing share of urban residents generate significant demand for housing, infrastructure, and services, necessitating the implementation of innovative solutions and digital technologies in the construction sector. The paper emphasizes the importance of developing affordable housing, modernizing transport and engineering systems, and training qualified personnel for emerging sectors of the economy. The research results highlight the necessity of an integrated approach aimed at improving the quality of the urban environment, ensuring sustainable development, and enhancing the competitiveness of the construction industry.

Keywords: demographic growth, urbanization, construction, labor market, innovation, digitalization, affordable housing, infrastructure, sustainable development, management.

Введение

Современные социально-экономические процессы находятся под значительным влиянием демографических изменений, которые в свою очередь тесно связаны с явлением урбанизации. Быстрое увеличение численности городского населения, сопровождаемое миграционными процессами, ростом инфраструктурных потребностей и изменением структуры рынка труда, предъявляет новые требования к системам управления. В условиях глобализации и цифровой трансформации эти изменения приобретают критическое значение для разработки эффективных управленческих подходов.

Урбанизация, как одно из ключевых проявлений демографического развития, создает как новые возможности для роста, так и серьезные вызовы для предприятий, общественных институтов и органов власти. Она требует адаптации стратегий управления для обеспечения

устойчивого развития, эффективного использования ресурсов и повышения качества жизни населения. Управленческие решения в таких условиях должны учитывать не только экономические аспекты, но и социальные, экологические и культурные факторы.

Результаты анализа позволят определить ключевые направления адаптации управленческих практик к изменениям в демографической структуре общества и повысить их эффективность в условиях урбанизации.

Литературный обзор

В контексте Центральной Азии, в частности Узбекистана, ряд исследователей (например, Х.У. Искандаров, Ш.Р. Рахимов в статьях, опубликованных в журналах «Общество и экономика», «Демографическое обозрение» и научных записках Академии наук Узбекистана) изучали влияние миграции и рост городского населения на локальные и региональные управленческие практики, обращая внимание на взаимодействие традиционных управленческих структур и современных требований к городскому менеджменту.

Международная ассоциация урбанистов (International Urban Planning and Environment Association) в сборниках конференционных материалов рассматривает влияние демографии на городское планирование и, следовательно, на управленческие решения, включая интеграцию мигрантов, обеспечение занятости и развитие инфраструктуры.

Все эти труды подчеркивают растущую важность синергии демографического анализа и управленческих подходов, формирующихся в контексте урбанизации и глобальных социально-экономических изменений.

Антонио Калабрезе (Antonio Calabrese), Филиппо Бара (Filippo Barra) и авторы, публиковавшие работы в журналах «Cities» и «Urban Studies», анализируют взаимосвязь демографии и городского управления через призму «умных городов». В их исследованиях рассматривается применение больших данных для отслеживания демографических изменений, управления миграционными потоками внутри городской среды и оптимизации инфраструктуры [2].

Лора Адрианополи (Laura Adrianopoli) и коллеги в статьях, опубликованных в «Urban Affairs Review» (2020-2022), изучают, как новые цифровые инструменты планирования позволяют предвидеть демографические сдвиги в городах и разрабатывать управленческие подходы, учитывающие изменения численности населения, возрастной структуры и миграционные паттерны. [3]

Сьюзан Финкельштейн (Susan Finkelstein) в рамках исследования проектов UN-Habitat (2019–2023) рассматривает, как интеграция принципов инклюзивности и устойчивого развития в городское управление способствует повышению адаптивности управленческих

моделей к демографическому разнообразию. Объектом анализа становятся городские районы с высокой концентрацией мигрантов и молодых специалистов, а ключевым фактором — способность муниципального управления отвечать на запросы быстро меняющейся демографической структуры.

Майкл Э. Леннон (Michael E. Lennon) и Сара Москоу (Sarah Moskowitz) в статьях для журнала «Environment and Planning A: Economy and Space» (2021–2022) фокусируются на социальной устойчивости и анализируют, как городские управленческие механизмы адаптируются к демографическим изменениям, стремясь обеспечить равный доступ к ресурсам, инфраструктуре и возможностям занятости для разных возрастных, культурных и экономических групп. [4]

Джулианна Ротбарт (Julianne Rothbart) в публикациях в «Journal of Urban Affairs» (2020–2023) рассматривает гендерный аспект демографических изменений и его влияние на кадровую политику городских администраций. Исследования подчеркивают необходимость учитывать гендерный баланс, жизненный цикл семьи и карьерные траектории женщин в городской среде при формировании стратегий управления человеческими ресурсами, планировании социальной инфраструктуры и разработке программ поддержки занятости. [5]

Ричард Талер (Richard Thaler) и последователи поведенческой экономики в последние годы обращают внимание на то, как демографические изменения (изменения в запросах и ценностях разных поколений жителей крупных городов) влияют на принятие управленческих решений. Новые теоретические модели, опубликованные в журналах «Urban Economics» и «Journal of Behavioral Decision Making» (2020-e), рассматривают, как различия в ожиданиях миллениалов и поколения Z могут быть учтены в городском планировании, транспортной политике, управлении жилым фондом и сервисами. [6]

Исследования, проводимые в рамках программ Всемирного банка и Азиатского банка развития (ADB), опубликованные в серии Policy Papers (2019–2023), анализируют демографическую динамику в Узбекистане. В них делается упор на то, как современные реформы госуправления и внедрение электронных систем взаимодействия с жителями городов позволяют оперативнее реагировать на изменения численности населения, миграционные потоки между регионами и городами, а также развивать человеческий капитал.

Дальнейшая концентрация населения в городах будет обусловлена не только экономическими стимулами (лучшие рабочие места, более высокий заработок), но и доступом к образованию, здравоохранению, цифровым услугам и социальным благам. [7]

Методология

В рамках данной статьи применены комплексные подходы к анализу взаимосвязи демографического развития и управленческих подходов в условиях урбанизации. Методология исследования базируется на сочетании количественных и качественных методов, что позволяет обеспечить всесторонний анализ рассматриваемой проблемы.

Для изучения демографических изменений и тенденций урбанизации использовались официальные статистические данные, предоставленные национальными и международными организациями, такими как Агентство статистики при Президенте Республики Узбекистан. Особое внимание уделено динамике роста городского населения, миграционным процессам, изменениям возрастной структуры и плотности населения.

Проведен сравнительный анализ управленческих подходов, применяемых в различных регионах и городах, с учетом уровня урбанизации и демографических характеристик. Этот метод позволил выявить успешные стратегии, используемые в условиях быстрорастущих городов, и определить их применимость в других контекстах.

Для углубления понимания проблемы проведены интервью с экспертами в области демографии, урбанистики и менеджмента. Эти данные использованы для оценки актуальности и эффективности существующих управленческих подходов в условиях урбанизации.

С целью определения сильных и слабых сторон управленческих подходов в условиях урбанизации был проведен SWOT-анализ. Это позволило систематизировать результаты исследования и определить основные направления совершенствования стратегий управления.

На основе собранных данных и выявленных закономерностей разработана модель, иллюстрирующая взаимосвязь демографического роста, урбанизации и управленческих решений. Прогнозирование осуществлялось с использованием методов статистического анализа и экспертных оценок.

Применение вышеуказанных методов позволило получить обоснованные выводы о взаимосвязи демографического развития и управленческих подходов, а также выработать рекомендации для адаптации систем управления в условиях урбанизации.

Анализ и результаты

Демографическая тенденция в Узбекистане характеризуется ростом населения и повышением урбанизации, особенно после 2000-х годов. В Республике Каракалпакстан миграционные процессы остаются стабильными, хотя и с небольшими абсолютными показателями (8399 человек в 2023 году).

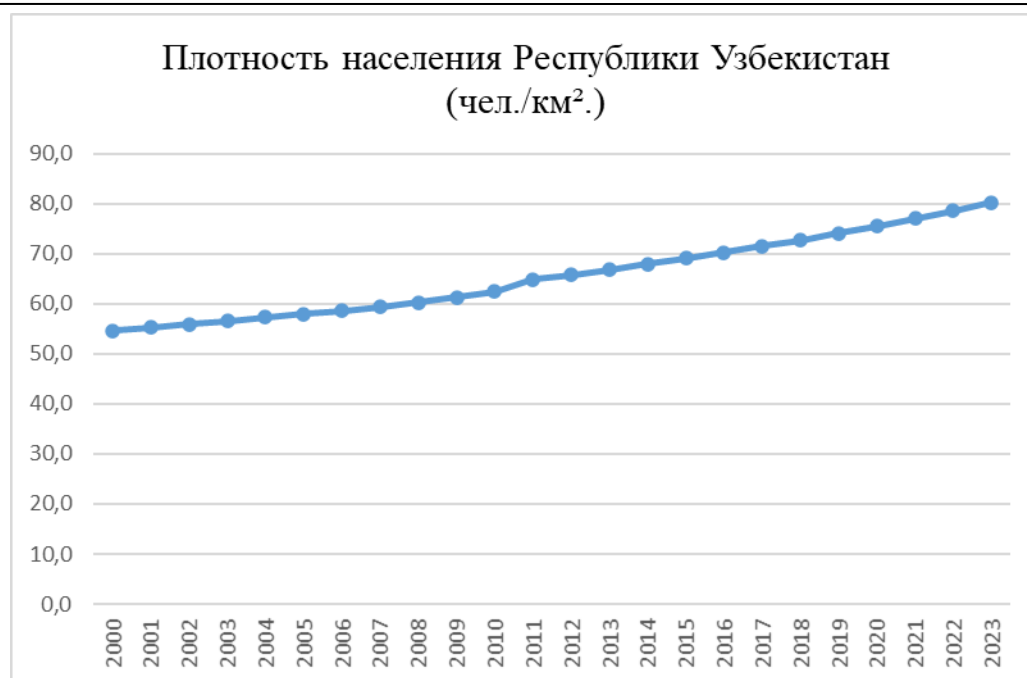

Рис.1. Плотность населения Республики Узбекистан за 2000-2023 гг.

В последние годы наблюдается наиболее быстрый рост плотности населения с 75,5 чел./км² в 2020 году до 80,24 чел./км² в 2023 году.

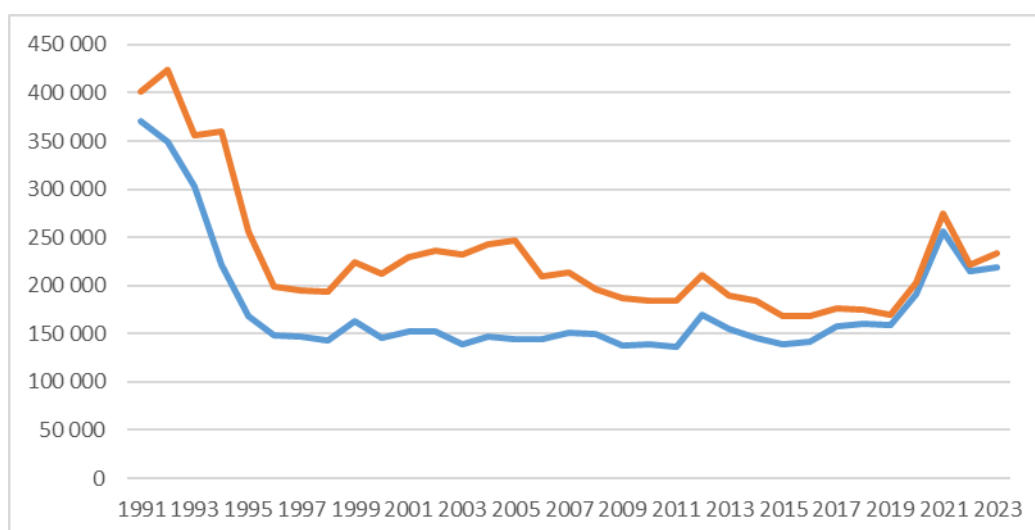

Рис.2. Численность выбывших и прибывших в Республику Узбекистан за 1991-2023 гг.

Как видно из рисунка 2 пик миграции приходится на начало 90-х годов, что связано с распадом СССР, а пик отрицательного сальдо на 2000-е годы, когда экономика Узбекистана испытывала стагнацию. В период пандемии (2020 год) наблюдаются наиболее низкие показатели миграции, но после пандемии виден резкий всплеск миграции, отложенной в период карантина. Также в Узбекистане наблюдается значительная маятниковая миграция, при которой жители сельских районов ежедневно перемещаются в города для работы или учёбы.

Особенно это характерно для Ташкентской, Андижанской и Ферганской областей, где развиты различные отрасли промышленности. Андижанская область и другие регионы демонстрируют схожую динамику, но общий рост численности прибывающих свидетельствует о концентрации населения в крупных городах и экономически активных регионах. Миграция играет важную роль в демографическом перераспределении: наблюдается приток населения в крупные города и экономически активные регионы.

Урбанизация изменяет структуру рынка труда, увеличивая спрос на рабочую силу в строительной отрасли, сфере услуг и высокотехнологичных секторах. Быстрое увеличение городского населения стимулирует создание новых рабочих мест, однако может вызвать локальную безработицу, если рынок труда не успевает адаптироваться к изменениям. Программы профессионального обучения и переподготовки, особенно в IT-секторе, логистике и строительстве, станут критически важными для смягчения этих вызовов.

В отличие от развитых стран, сталкивающихся со старением, Узбекистан сохраняет относительно молодую возрастную пирамиду. Высокая доля молодых людей (до 30 лет) формирует мощный кадровый ресурс, но одновременно требует системной работы по развитию навыков, профессиональной ориентации и обучению.

Быстрый рост населения создаёт потребность в расширении инфраструктуры, системы образования, здравоохранения и рынка труда. Это воздействует на управленческие решения в области планирования кадрового потенциала, формирования долгосрочных стратегий в сфере занятости и подготовки управленцев нового типа.

Существенная часть трудоспособного населения Узбекистана выезжает на заработки за рубеж (в первую очередь в Россию и другие страны СНГ). Это приводит к оттоку квалифицированной рабочей силы, дефициту специалистов некоторых отраслей и создаёт необходимость управления миграционными потоками, стимулирования обратной миграции, а также развития программ профессиональной переподготовки.

Те, кто возвращается, привозят новые навыки, опыт и деловую культуру. Управленцы в Узбекистане могут использовать этот потенциал для модернизации бизнеса, внедрения новых технологий, интернационализации процессов и формирования гибридных управленческих практик.

На сегодняшний день Узбекистан переживает ускоренную урбанизацию. Крупные города (Ташкент, Самарканд, Фергана и др.) притягивают молодёжь, предлагая больше возможностей для карьеры и предпринимательства. Управленцам необходимо учитывать перекос в пользу городских центров и разрабатывать стратегии балансировки

регионального развития, стимулирования экономической активности в сельских областях, инвестиций в инфраструктуру и создание рабочих мест на местах.

В городах выше плотность образованных специалистов, в то время как в сельских регионах может ощущаться дефицит кадров с нужными компетенциями. Это требует продуманных управленческих шагов по привлечению специалистов в регионы, развития систем удалённого и онлайн-образования, а также поддержки сельских предпринимательских инициатив.

Старшее поколение управленцев, сформировавшееся в советское и постсоветское время, может иметь более консервативный управленческий стиль, ориентированный на жёсткую иерархию и стабильность. Новое поколение стремится к инновациям, диджитализации, гибким форматам работы и международным стандартам. Менеджмент предприятий и госорганов всё чаще оказывается перед необходимостью интегрировать лучшие практики и сдержанность старшего поколения с динамизмом и технологической открытостью молодёжи.

Молодые специалисты в Узбекистане, ориентирующиеся на глобальные тренды, всё чаще ценят гибкость, профессиональный рост, возможности дистанционной работы и развитие soft skills. Управленцам стоит учитывать эти ценности при формировании мотивационных систем, программ наставничества, развитии корпоративной культуры.

Государственные стратегии, направленные на экономическую либерализацию, привлечение инвестиций, развитие предпринимательства и ИКТ-сектора, требуют от управленцев адаптации к новым правилам и стандартам. Демографический фактор — рост молодого населения, которое нужно занять и обучить, — становится драйвером для инновационных управленческих решений. В этой связи необходимо реформирование госуправления, направленное на повышение прозрачности, эффективности и ориентированности на гражданина, которое будет отражать необходимость адаптации к демографическим реальностям. Для этого требуются гибкие структуры, а также способность быстро реагировать на запросы молодого и активного населения.

Большая доля молодёжи создаёт возможности для экономического роста, но также требует инвестиций в образование, профессиональную подготовку и создание механизмов карьеры. Отток квалифицированных кадров за рубеж усложняет ситуацию, но возврат мигрантов с новым опытом и навыками можно использовать для модернизации управления и технологий.

Необходимость баланса кадрового потенциала между городом и селом также влияет на управленческие решения в области территориального планирования, инфраструктуры и привлечения

инвестиций. Демографический фактор подталкивает к институциональным и организационным преобразованиям, также он стимулирует модернизацию систем подготовки кадров, улучшение качества и актуальности образовательных программ. Менеджмент в бизнесе и госструктурах должен быть готов к постоянному обучению, адаптации к технологическим трендам и международным стандартам. Управленцам, особенно в крупных компаниях и органах управления необходимо выстраивать партнёрства с вузами, колледжами, профессионально-техническими учебными заведениями, стимулировать стажировки, наставничество и повышение квалификации.

Таблица 1

SWOT-анализ управленческих подходов в условиях урбанизации

Сильные стороны (Strengths): Увеличение численности городского населения создает возможности для роста экономики и более эффективного распределения ресурсов. Активное строительство дорог, жилых комплексов, социальных объектов и модернизация коммунального хозяйства поддерживают развитие городов. Молодой трудоспособный возраст населения способствует формированию высококвалифицированной рабочей силы. Внедрение инициатив по развитию умных городов и цифровизации улучшает качество управления и жизни в урбанизированных территориях.	Слабые стороны (Weaknesses): Концентрация экономической активности и инвестиций преимущественно в крупных городах приводит к социальному и экономическому разрыву между регионами. Высокая плотность населения вызывает перегрузку транспорта, коммунальных систем и жилищного фонда. Урбанизация усиливает дисбаланс между обеспеченными и малообеспеченными слоями населения. Ускоренные темпы урбанизации ведут к ухудшению экологической ситуации: загрязнение воздуха, нехватка зеленых зон и проблемы с утилизацией отходов.
Возможности (Opportunities): Внедрение цифровых управленческих систем, таких как «умные города», может повысить эффективность городского управления и качества жизни. Урбанизация открывает возможности для иностранных и внутренних инвестиций в инфраструктуру, транспорт, ЖКХ и энергетику. Строительство и развитие городов способствуют росту занятости и предпринимательской активности. Возможность реализации программ по снижению бедности и улучшению доступа к образованию и здравоохранению для мигрантов и городского населения.	Угрозы (Threats): Неконтролируемый приток населения в города может привести к росту безработицы, социального напряжения и бедности. Урбанизация усугубляет экологическую ситуацию из-за роста выбросов, сокращения зеленых территорий и нехватки водных ресурсов. Нехватка систематического планирования может привести к коллапсу транспортных сетей и коммунальной инфраструктуры. Рост преступности и социального неравенства в условиях быстро растущих городов угрожает стабильности и безопасности.

Исходя из SWOT-анализа, можно отметить, что для успешного управления процессами урбанизации необходимо максимизировать сильные стороны, что предполагает развивать инфраструктуру, использовать молодое население как трудовой ресурс и внедрять инновационные технологии управления. В то же время необходимо устранить слабые стороны, т.е. сократить неравномерность в развитии регионов и модернизировать городские системы. Следует также привлекать инвестиции и реализовывать социальные программы для поддержания социальной гармонии. Для предотвращения угроз необходимо внедрять экологически устойчивые решения и усиливать контроль над миграционными потоками. Эти меры позволят достичь сбалансированного управления в условиях урбанизации и обеспечить устойчивое развитие городов Узбекистана.

Таким образом, в Узбекистане демографические изменения выступают как стимул к модернизации управленческих подходов, формированию продуманной кадровой политики, повышению компетенций руководителей и специалистов, а также к развитию организационных структур, способных эффективно использовать потенциал быстро меняющегося состава населения.

В последние годы наблюдаются значительные изменения в демографической структуре населения, в том числе в его возрастном составе, рождаемости, смертности, миграционных и семейных структурах. Эти изменения оказывают глубокое влияние на экономическое развитие, социальную политику, образование, здравоохранение и многие другие аспекты жизни общества. Поэтому точность и актуальность методов исследования демографических процессов становятся критически важными для планирования и реализации эффективных стратегий развития [1].

Столица и крупные региональные центры (Ташкент, Самарканд, Фергана, Наманган и др.) продолжают притягивать мигрантов за счёт динамичного развития сервисного, промышленного и инновационного секторов. Это приведёт к разрастанию городских агломераций и повышению плотности застройки.

Рост численности городского населения требует активного развития транспортной сети, энерго- и водоснабжения, городской логистики, а также социальной инфраструктуры. Уже сейчас правительство обращает внимание на «умные решения» в управлении городами, чтобы повысить эффективность услуг в условиях увеличивающегося числа горожан.

При условии успешного проведения реформ и стимулирования создания рабочих мест внутри страны, часть населения, ранее выезжающая на заработки, будет оставаться или возвращаться. Это произойдёт благодаря росту зарплат в определённых секторах и повышению жизненного уровня в городах.

Развитие ИКТ-сектора, промышленного производства, финансовых услуг и туризма создаст спрос на квалифицированных специалистов, в том числе вернувшихся из-за рубежа. В долгосрочной перспективе возможно появление притока иностранных специалистов по мере расширения международных проектов и инвестиций.

Если ранее большинство трудовых мигрантов направлялись в Россию и другие страны СНГ, то развитие связей с Китаем, Южной Кореей, Турцией, странами Ближнего Востока может диверсифицировать направления отъезда. При этом меры государства по удержанию кадров и развитию внутреннего рынка могут уравнивать эти потоки.

Таким образом, в краткосрочной и среднесрочной перспективе в Узбекистане будет наблюдаться усиление урбанизации и постепенное перераспределение рабочей силы из сельских регионов в города. Внешняя трудовая миграция может несколько снизиться при условии успешных экономических реформ, создающих дополнительные рабочие места внутри страны. Возвращение мигрантов и привлечение квалифицированных специалистов извне будет способствовать повышению уровня компетенций кадров и росту конкурентоспособности национальной экономики. Эти процессы станут импульсом к модернизации управленческих инструментов, развитию городской инфраструктуры и повышению социального благополучия горожан.

Для снижения территориального неравенства и поддержания сбалансированной демографической нагрузки рекомендуется: во-первых, развивать инфраструктуру и производственные мощности в периферийных регионах; во-вторых, создавать новые экономические кластеры для повышения привлекательности менее урбанизированных территорий; в-третьих, реализовывать социальные программы для поддержки интеграции мигрантов и улучшения условий жизни в городах.

Список использованной литературы

1. Тула Н.Б. Совершенствование методологии исследования демографических процессов *Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot*. 2023. Т. 1. № 11-12. С.1032
2. Calabrese A., et al. «Real-time urban monitoring using cell phones: A case study in Rome», *IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems*, 2013
3. Adrianopoli, L., Appert, M., & Musseau, J. (2021). The Smart City and the Right to the City: A Critical Analysis. *Urban Affairs Review*, 57(4), 1147–1177.

4. Леннон М.Э., Москоу С. Социальная устойчивость в условиях урбанизации // Environment and Planning A: Economy and Space. 2021. Т. 53. № 2. С. 345–359.

5. Rothbart J. Гендерный аспект демографических изменений в городском управлении // Journal of Urban Affairs. 2023. Т. 45. № 1. С. 67–81.

6. Thaler R. The behavioral economics of urban management: Generational shifts and planning strategies // Urban Economics. 2020. Vol. 77. P. 112–128.

7. Лутц В. Современные проблемы народонаселения региона Восточной Европы и Центральной Азии: Пробелы в исследованиях демографических тенденций, человеческого капитала и изменения климата // ЮНФПА. 2010. URL: [https://elsalvador.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Emerging Population Issues RussianWebversion2 0.pdf](https://elsalvador.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Emerging%20Population%20Issues%20RussianWebversion2%200.pdf)

8. Организация Объединенных Наций. Демографические изменения // ООН. URL: <https://www.un.org/ru/un75/shifting-demographics>

9. Статистическое агентство при Президенте Республики Узбекистан. Демографические показатели Республики Узбекистан за 2023 год // Статистический бюллетень. 2023. URL: <https://stat.uz> (дата обращения: 13.01.2025).

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

IQTISODIY RIVOJLANGAN MAMLAKATLARINING TA'LIM TIZIMIDA TADBIRKORLIK FAOLIYATIGA KASBIY TAYYORLASH TAJRIBALARI

Bakiyeva Iroda Akbarovna

TDIU, i.f.n., v.b. professor

DOI: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a176

Annotatsiya. Mazkur maqolada tadbirkorlik faoliyatining mohiyatidan kelib chiqib unga aholini kasbiy tayyorlash zarurati asoslangan hamda shu sohada ilmiy tadqiqotlar olib borgan xorijiy iqtisodchi olimlarning nazariy qarashlari ko'rib chiqilgan. Iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarda tadbirkorlik ta'limi tizimining shakllanishi, rivojlanishi va unda kadrlar tayyorlash mexanizmi chuqur tahlil qilingan. Shuningdek, AQSh va Evropaning muvaffaqiyatli rivojlangan mamlakatlari tajribasi asosida O'zbekiston ta'lim tizimida tadbirkorlikka kasbiy tayyorlashni rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilishi mumkin bo'lgan yo'nalishlar taklif etilgan.

Kalit so'zlar: tadbirkorlik ta'limi, kasbiy tayyorlash, rivojlangan mamlakatlar tajribasi, ta'lim tizimi, kadrlar tayyorlash mexanizmi, AQSH va Yevropa mamlakatlari tajribasi, O'zbekiston ta'lim tizimi, tadbirkorlik faoliyati

ОПЫТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ КАДРОВ ДЛЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИ РАЗВИТЫХ СТРАН

Бакиева Ирода Акбаровна

ТГЭУ, и.о. профессор

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические взгляды зарубежных экономистов, проводивших научные исследования в данной области, исходя из сущности предпринимательской деятельности и необходимости профессиональной подготовки населения. Глубоко проанализировано становление и развитие системы предпринимательского образования в экономически развитых странах, а также механизм подготовки кадров в ней. Кроме того, на основе опыта успешно развитых стран США и Европы предложены возможные направления развития профессиональной подготовки кадров для предпринимательства в системе образования Узбекистана.

Ключевые слова: предпринимательское образование, профессиональная подготовка, опыт развитых стран, система образования, механизм подготовки кадров, опыт США и европейских стран, система образования Узбекистана, предпринимательская деятельность.

EXPERIENCE OF PROFESSIONAL TRAINING OF STAFF FOR ENTREPRENEURIAL ACTIVITIES IN THE EDUCATION SYSTEM OF ECONOMICALLY DEVELOPED COUNTRIES

Bakieva Iroda Akbarovna

TSUE, acting professor

Abstract. The article examines the theoretical views of foreign economists who conducted scientific research in this area, based on the essence of entrepreneurial activity and the need for professional training of the population. The formation and development of the system of entrepreneurial education in economically developed countries, as well as the mechanism for training personnel in it, are deeply analyzed. In addition, based on the experience of successfully

developed countries of the USA and Europe, possible directions for the development of professional training of personnel for entrepreneurship in the education system of Uzbekistan are proposed.

Keywords: entrepreneurial education, professional training, experience of developed countries, education system, mechanism for training personnel, experience of the USA and European countries, education system of Uzbekistan, entrepreneurial activity

Kirish

Bugungi globallashuv va raqobat muhitida mamlakatlarning iqtisodiy barqarorligi ko‘p jihatdan inson kapitaliga, ayniqsa, tadbirkor kadrlar sifatiga bog‘liq. Shuning uchun tadbirkorlik faoliyatiga ixtisoslashgan kadrlarni kasbiy tayyorlash ta‘lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar bu borada keng qamrovli islohotlar va innovatsion yondashuvlarni amalga oshirish orqali muvaffaqiyatga erishmoqda.

Rivojlangan davlatlar – AQSH, Germaniya, Yaponiya, Janubiy Koreya va Skandinaviya mamlakatlari – ta‘limning barcha bosqichlarida tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirishga katta e‘tibor qaratadi. Xususan, AQSHda tadbirkorlik ta‘limi maktabdan boshlab oliy ta‘limgacha singdirilgan. Xarvard, Masachusett texnologiyalar instituti, Stenford kabi universitetlarda alohida biznes-inkubatorlar, startap laboratoriyalari, real-case metodikasi asosida o‘qitish tizimi joriy qilingan.

Xozirgi davrda O‘zbekiston mehnat bozoridagi muammolar yetarli darajada o‘z yechimini topmagan va hozirgi kunda yuz berayotgan xodisalar fonida bir qancha salbiy tendensiyalar, jumladan, mamlakatda ishsizlik darajasining yuqoriligi (2023 yil boshiga 8,9 %) [1], malakali kadrlarning emmigratsiyasi (8790 nafar) [2], norasmiy ish bilan bandlikning yuqori darajasi (63 %) [3], iqtisodiyotning ayrim sohalarida ish haqi miqdorining pastligi qayd etilgan. Ushbu jarayonlarga javoban davlat ish bilan bandlikni ta‘minlash sohasidagi choralarni ko‘rishida iqtisodiy jihatdan rivojlangan xorijiy mamlakatlarning tadbirkorlik faoliyatiga aholini keng jalb qilish hamda aholini tadbirkorlikka kasbiy tayyorlash tajribalarini o‘rganish va joriy qilish imkoniyatlarini topish dolzarb hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolada iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar ta‘lim tizimida tadbirkorlik faoliyatiga kasbiy tayyorlash bo‘yicha mavjud tajribalarni o‘rganish hamda ularni O‘zbekiston sharoitida tatbiq etish imkoniyatlarini aniqlash maqsad qilingan. Tadqiqot davomida tadbirkorlik ta‘limi bo‘yicha xorijiy mamlakatlarning mavjud tajribalari, normativ-huquqiy hujjatlar, statistika va ilmiy manbalar tahlil qilindi. AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya, Finlyandiya kabi iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar ta‘lim tizimlari o‘zaro solishtirildi hamda ularning umumiy va farqli jihatlari taqqoslash (komparativ) metodda aniqlab berildi. Induksiya va deduksiya metodlari yordamida umumiy nazariy qarashlardan kelib chiqib muayyan holatlar, shuningdek, muayyan tajribalardan umumiy xulosalar chiqarildi. Xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida tadbirkorlik ta‘limining mazmuni va amaliy yo‘nalishlari tavsifiy usul asosida yoritildi. Tahliliy-sintez metodi bilan olingan ma‘lumotlar tahlil

qilinib, O‘zbekiston ta’lim tizimi uchun amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tadqiqot manbasi sifatida ilmiy-empirik manbalar, xalqaro tashkilotlarning hisobotlari, tegishli mamlakatlar ta’lim siyosati hujjatlari hamda ilg‘or tajribalar asos bo‘lib xizmat qildi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

O‘zbekistonda bozor islohotlarining hozirgi bosqichida tadbirkorlikni rivojlantirish respublika iqtisodiyotini erkinlashtirish jarayonidagi eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu muayyan vazifalarni hal etish, bizning nazarimizda, barcha mamlakatlar uchun umumiy ahamiyatga ega bo‘lgan turli muammolar, shu jumladan tadbirkorlik sohasi uchun kadrlarni kasbga tayyorlash muammosining ilmiy jihatdan tahlil qilinishini nazarda tutadi.

Shuni alohida ta’kidlash lozimki, aynan xususiy tadbirkorlarning iqtisodiy mavqeini kuchaytirish G‘arbiy Evropaning qator mamlakatlarida bozor iqtisodiyotini faol shakllantirish uchun zamin yaratdi. Bir vaqtning o‘zida, tadbirkorlikni rivojlantirishning yangi shart-sharoitlari ushbu tushunchaning o‘z mazmunini ham o‘zgartirdi, bunga ishlab chiqarishda texnika va texnologiya rolining, demak, texnika sohasidagi bilimlar rolining ortishi sabab bo‘ldi. Shu tariqa, professionalizm nafaqat xo‘jalik tajribasi bilan, balki o‘qish orqali ham shakllana boshladi.

Ushbu ob‘ektiv jarayonlar bilan bir qatorda olimlarning tadbirkorlik va tadbirkorlik faoliyatiga qarashlarining evolyusiyasi yuz berdi. Ta’kidlash lozimki, iqtisodiy faoliyatning alohida turi sifatida tadbirkorlikning mohiyatini ilmiy jihatdan o‘tganishning tarixiy ildizlari iqtisodiyot klassiklari A.Smit va uning izdoshlari hisoblangan neoklassiklar – J.M.Keyns va boshqalarning ishlariga borib taqaladi.

Jahon iqtisodiyotini globalashtirish va axborot jamiyatini shakllantirishning hozirgi sharoitida tadbirkorlikning mohiyati, uning jamiyatning iqtisodiy rivojlanishidagi rolini tushunishga nisbatan yondashuvlar rivojlanib va takomillashib bormoqda. Amerikalik olim P.Druker ilmiy muomalaga «tadbirkorlik boshqaruvi» degan yangi tushunchani kiritdi. Bu tashkilotni yangiliklar va o‘zgarishlarga moslashuvchan, muntazam o‘zgarishga tayyor qilish zaruratidan kelib chiqadi hamda tashkiliy tuzilma borasida ham, kadrlar bilan, shu jumladan rahbar kadrlar bilan to‘ldirish borasida ham ma’lum siyosatni amalga oshirishni nazarda tutadi [4].

Tadbirkorlik nazariyasining rivojlanishiga tadbirkorlarga «xatarga qo‘l urishni, noandazaviy qarorlar qabul qilishni biluvchi, ularning amalga oshirilishiga javob beruvchi va natija sifatida rejalashtirilmagan, kutilmagan daromadni oluvchi» kishilar sifatida qaragan A.Tyunen [5]. katta hissa qo‘shdi. Bunday yondashuv, bizningcha, tadbirkorlar kasbiy faoliyatining mohiyatiga yo‘naltirilgan.

Tadbirkorlik faoliyatining o‘ziga xos muammolari bilan shug‘ullanuvchi hozirgi olimlardan B.Santoni ko‘rsatish mumkin, U zamonaviy xo‘jalik

korxonasi faqat uning rahbari innovatsion menejer bo'lgan taqdirda muvaffaqiyatga erishishi mumkinligi haqida gapirib, biznesda rahbarning rolini alohida ta'kidladi [6]. Ushbu holat insonning zamonaviy iqtisodiy faoliyatining o'ziga xos turi sifatida tadbirkorlikning yana bir muhim tomonini aks ettiradi.

Tadbirkorlik faoliyatining mohiyatini tushunishning rivojlanishi bilan bir qatorda ko'plab mashhur olimlarning ilmiy ishlarida bozor iqtisodiyoti uchun kadrlar tayyorlashning ahamiyati nazariy jihatdan asoslandi. Nazariy qarashlardagi farqlarga qaramay, ularning barchasi tadbirkor kadrlarni tayyorlash masalalarini tan olishadi.

Zamonaviy iqtisodiy rivojlanishda axborot va bilimlar rolining o'zgarishi industriyalashtirishdan keyingi jamiyat iqtisodiyoti uchun muhim, xususan, D.Bellom tomonidan rivojlantirilgan qiymatning axborot nazariyasida o'z aksini topdi. U yana shuni qayd etdiki, iqtisodchilar odatda asosiy parametrlar sifatida er, mehnat va sarmoyadan foydalanishda davom etishmoqda va faqat ularning ayrimlari, masalan I.Shumpeter, ushbu uchlikni ishbilarmonlik tashabbusi, tadbirkorlik kabi o'zgaruvchan parametrlar bilan to'ldirdi. Shu bilan birga, uning fikricha «axborot va nazariy bilim industriyalashtirishdan keyingi jamiyat strategik resurslarining mazmuni, fan esa «umumiy bilim» sifatida zamonaviy jamiyatning asosiy ishlab chiqaruvchi kuchiga aylandi» [7].

Tahlil va natijalar

AQSHda tadbirkorlikka kasbiy tayyorlash sohasidagi tajriba va amaliy yo'nalishlar jahon bo'yicha eng ilg'or va samarali hisoblanadi. Ushbu sohadagi ta'lim tizimi universitetlar, davlat dasturlari va xususiy sektorning o'zaro hamkorligiga asoslangan bo'lib, tadbirkorlik madaniyatini shakllantirish, innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga hissa qo'shishga qaratilgan. Bu mamlakatdagi tadbirkorlik ta'limi ta'lim muassasalaridagi amaliy yondashuvi bilan e'tiborga loyiq bo'lib, bunday yondashuv quyidagi ko'rinishda olib boriladi:

1. Tajribaviy o'qitish (Experiential Learning). Tajribaviy o'qitish nazariyasiga asoslangan holda, talabalar tadbirkorlik ko'nikmalarini amaliy tajriba orqali o'rganishadi. Masalan, Stenford universitetining d.school Design Thinking dasturi talabalarga haqiqiy muammolarni hal qilishda empatiya, muammoni aniqlash, echimlarni ishlab chiqish va prototiplash jarayonlarini o'rgatadi. Bu yondashuv ijodiy va amaliy muammo echish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

2. Loyihaga asoslangan o'qitish (Project-Based Learning). Loyihaga asoslangan o'qitish talabalarga biznes g'oyalarini ishlab chiqish va sinash imkonini beradi. Bu usul talabalarga tadbirkorlik jarayonini amalda o'rganishga yordam beradi.

3. Hamkorlikda o'qitish (Collaborative Learning). Guruhda o'qitish talabalarga jamoada ishlash, aloqa va yetakchilik ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, Babson kollejining tadbirkorlik

dasturi talabalarga jamoaviy loyihalar orqali biznes rejalarini ishlab chiqish va mutaxassislardan fikr olish imkonini beradi [8].

Bundan tashqari tadbirkorlik faoliyati uchun kasbiy tayyorlashda davlat dasturlari va xususiy sektorning hissasi ham mavjud bo‘lib, ularga quyidagi misollarni keltirish mumkin:

I. Corps dasturi. AQSHning Milliy fanlar fondi (NSF) tomonidan ishlab chiqilgan I-Corps dasturi, muhandislar va olimlarga tadbirkorlikni o‘rganish imkonini beradi. Dasturda qatnashuvchilarga biznes g‘oyalarini sinash va rivojlantirish uchun \$50,000 miqdorida mablag‘ ajratiladi. Bu dastur Stenford universitetining Lean LaunchPad kursidan ilhomlangan va jahon bo‘ylab ko‘plab universitetlarda qo‘llaniladi [9].

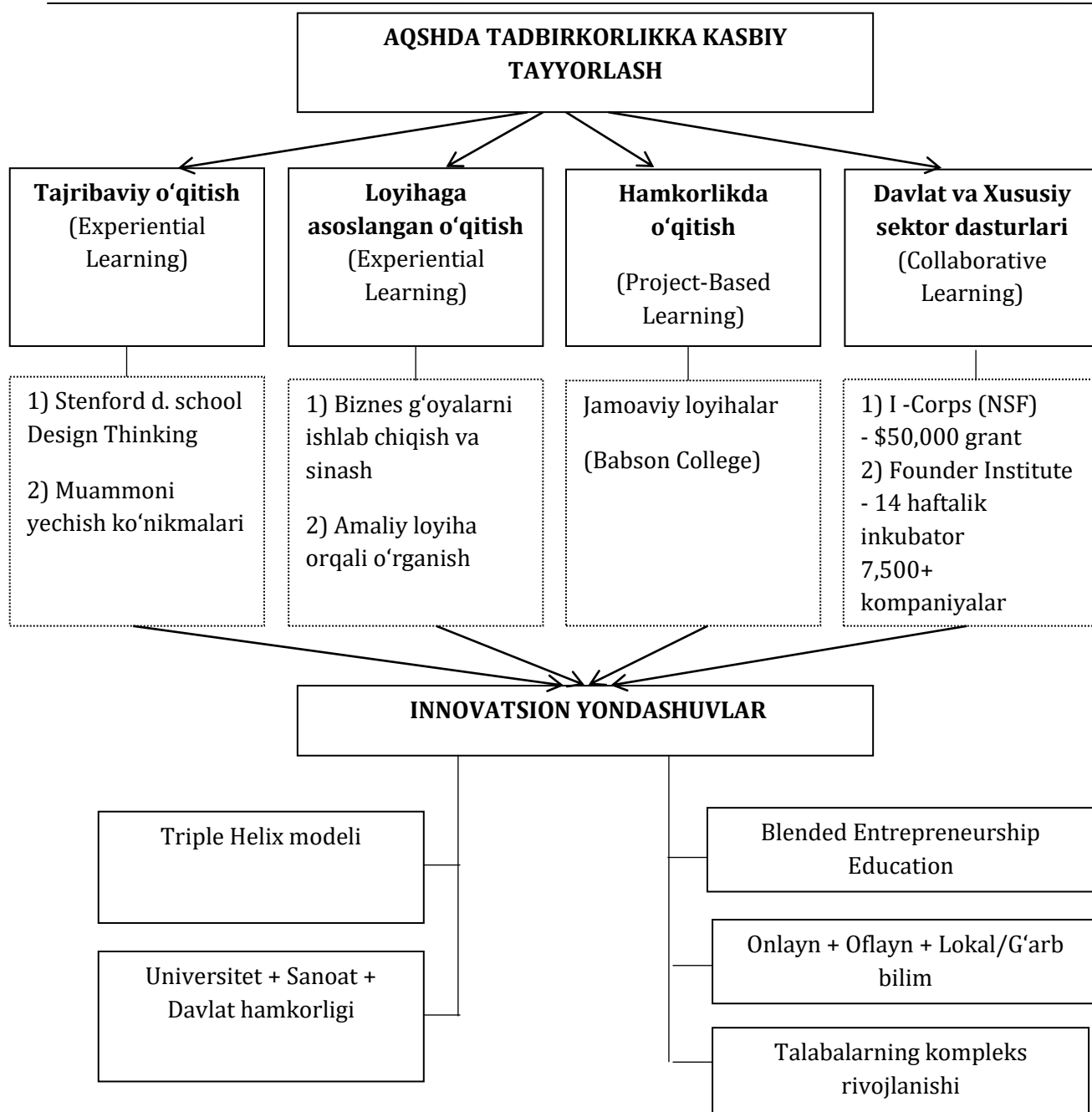
II. The Founder Institute. The Founder Institute — bu 2009 yilda Palo-Altoda tashkil etilgan biznes inkubatori bo‘lib, 14 haftalik dasturi orqali yangi tadbirkorlarga biznes g‘oyasini ishlab chiqish va kompaniyani tashkil etishda yordam beradi. Dasturni tugatish uchun ishtirokchilar yuridik shaxsni ro‘yxatdan o‘tkazishlari kerak. 2025 yilga kelib, 7,500 dan ortiq kompaniyalar tashkil etilgan va ular umumiy hisobda \$1.85 milliard miqdorida sarmoya jalb qilgan [10].

Amerika Qo‘shma Shtatlarida tadbirkorlik faoliyatiga kasbiy tayyorlashdagi umumiy yondashuvlar va innovatsion modellar ham mavjud bo‘lib, Triple Helix modeli universitet, sanoat va davlat o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikka asoslangan. Bu model innovatsiyalarni rivojlantirish va iqtisodiy taraqqiyotga erishish uchun muhimdir. Masalan, Stenford universiteti va MIT kabi oliy ta‘lim muassasalari bu modelni qo‘llab-quvvatlab, yangi texnologiyalar va biznes g‘oyalarini ishlab chiqishda faol ishtirok etmoqda.

Yana bir innovatsion model sifatida Blended Entrepreneurship Education modelini misol qilish mumkin. Bu model onlayn va oflayn o‘qitishni, shuningdek, G‘arb, lokal va mahalliy bilimlarni integratsiyalashni o‘z ichiga oladi. Bu yondashuv talabalarga tadbirkorlikka oid turli xil bilim va ko‘nikmalarni oshirishga yordam beradi [11].

Shunday qilib, AQSHdagi tadbirkorlikka kasbiy tayyorlash tizimi ta‘lim, davlat dasturlari va xususiy sektorning o‘zaro hamkorligiga asoslangan (1-rasm). Tajribaviy o‘qitish, loyihaga asoslangan o‘qitish va hamkorlikda o‘qitish kabi amaliy yondashuvlar kasbiy tayyorgarlikdan o‘tayotganlarga tadbirkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Davlat dasturlari va xususiy sektorning faol ishtiroki esa yangi tadbirkorlarning rivojlanishiga zamin yaratadi.

Germaniyada tadbirkorlik faoliyatiga kadrlarni kasbiy tayyorlash tizimi jahon bo‘yicha eng samarali va ilg‘or modellardan biri hisoblanadi. Ushbu tizimning asosiy xususiyatlari — dual ta‘lim, sanoat bilan yaqin hamkorlik, raqamlashtirish va innovatsiyalarga yo‘naltirilganlikdir. Quyida Germaniyaning tadbirkorlikka kasbiy tayyorlash tizimiga oid asosiy yo‘nalishlar va tajribalarni akademik va amaliy jihatdan ko‘rib chiqamiz.

1-rasm. AQSHda tadbirkorlikka kasbiy tayyorlash mexanizmi

Manba: Muallif ishlanmasi

1. Dual ta'lim tizimi (Dual System). Germaniyaning dual ta'lim tizimi — bu nazariy bilimlar bilan amaliy ish tajribasini uyg'unlashtirgan tizim bo'lib, o'quvchilarning yarmidan ko'pi kompaniyalarda ishlab, qolgan yarmi kasbiy maktablarda o'qishadi. Bu tizim 1969 yilda qabul qilingan Kasbiy ta'lim to'g'risidagi qonun asosida rivojlangan va 2020 yilda yanada modernizatsiya qilingan. Hozirda 325 ta rasmiy tan olingan kasb mavjud bo'lib, har yili 1,2 milliondan ortiq yoshlar dual ta'limda ishtirok etadilar[12].

2. Sanoat bilan hamkorlik va innovatsion markazlar. Germaniyadagi oliy ta'lim muassasalari va tadqiqot markazlari sanoat bilan yaqin hamkorlikda ishlaydilar. Masalan, Myunxen Texnik universitetining UnternehmerTUM

start-up laboratoriyasi 2002 yilda tashkil etilgan bo'lib, har yili 5000 dan ortiq ishtirokchiga 20 ta dastur taklif etadi. Bu dasturlar prototip yaratish, ventchur kapitalga taqdimot qilish va CEO tayyorlashga qaratilgan. Unternehmer TUM 2023 yilda o'z start-aplari orqali 2 milliard dollar sarmoya jalb qilgan[13].

3. Raqamlashtirish va "VET 4.0" tashabbusi. "VET 4.0" tashabbusi Germaniyaning raqamlashtirishga yo'naltirilgan kasbiy ta'lim strategiyasini ifodalaydi. Bu tashabbus doirasida ta'lim mazmuni, o'qitish usullari va baholash tizimlari raqamlashtirilgan. Shuningdek, kichik va o'rta korxonalarning raqamlashtirishga bo'lgan qobiliyatini oshirish uchun moliyaviy yordam ko'rsatiladi[14].

4. "Learning Factory" modellari. Germaniyadagi oliy ta'lim muassasalarida "Learning Factory" (o'qitish fabrikasi) modellari keng tarqalgan. Masalan, Darmshtadt Texnik universitetidagi Process Learning Factory CiP 2007 yilda tashkil etilgan bo'lib, unda talabalar "Lean" ishlab chiqarish va "Industrie 4.0" usullarini o'rganadilar. Bu markazda talabalar amaliy tajriba orqali muammolarni hal qilishni o'rganadilar[15].

Bu davlatda qo'llanilayotgan tajribalar natijasidan tadbirkorlikka kasbiy tayyorlash tizimining quyidagi afzalliklari allaqachon o'z isbotini topgan:

– **yoshlar ishsizligining past darajasi:** Germaniyada yoshlar ishsizligi 5,7% ni tashkil etadi, bu dual ta'lim tizimining samaradorligini ko'rsatadi[16].

– **sanoat ehtiyojlariga moslashuvchanlik:** kasbiy ta'lim tizimi sanoatning talablariga mos ravishda o'zgarib, raqamlashtirish va innovatsiyalarga javob beradi.

– **kichik va o'rta bizneslarning qo'llab-quvvatlanishi:** Germaniyadagi kichik va o'rta korxonalarga kasbiy ta'limda ishtirok etish uchun moliyaviy yordam ko'rsatiladi, bu ularning raqobatdoshligini oshiradi.

Yevropa mamlakatlari ichida tadbirkorlik faoliyati uchun kasbiy tayyorlashda Germaniyadan tashqari boshqa bir qancha mamlakatlar tajribasini ham o'rganish ma'lum ma'noda maqsadga muvofiq bo'lib, ayniqsa Skandinaviya mamlakatlari tajribasi diqqatga sazovor.

Finlyandiya va Shvetsiyada maktab ta'limida kreativ fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va jamoaviy ishlash salohiyatiga e'tibor beriladi. Bu – tadbirkorlik qobiliyatini ilk bosqichda shakllantiradi. Ushbu mamlakatlardagi ta'lim tizimi ijtimoiy hamjihatlik, iqtisodiy raqobatdoshlik va ijtimoiy mobillikni ta'minlashga qaratilgan.

Shvetsiyada kasbiy ta'lim tizimi 1990-yillardagi islohotlar orqali shakllangan. 1991-yildagi islohotlar natijasida VET tizimi davlat tomonidan boshqariladigan maktabga asoslangan modelga aylandi. Bu islohotlar natijasida kasbiy ta'lim va ish joyi o'rtasidagi bog'lanish zaiflashdi, bu esa ishsizlik va ijtimoiy oqsoqlikka olib keldi. Shvetsiyadagi ta'lim tizimida tadbirkorlikka oid fanlar maktab dasturlariga integratsiya qilingan, bu esa talabalarda tadbirkorlik ruhini shakllantirishga yordam beradi.

Norvegiyada kasbiy ta'lim tizimi 1994-yildagi islohotlar orqali shakllangan. Bu islohotlar natijasida 2+2 modeli joriy etildi: birinchi ikki yil

maktabda o'qish, keyingi ikki yil ish joyida stajirovka. Norvegiyadagi VET tizimi davlat tomonidan boshqariladigan maktabga asoslangan model va korporatsizmga asoslangan modelning aralashmasi sifatida tavsiflanadi. Bu tizim ish joyi bilan yaqin bog'lanishni ta'minlaydi va yoshlarning ishga joylashishini osonlashtiradi[17].

Daniyada esa kasbiy ta'lim tizimi Germaniyaniki kabi dual tizimga asoslangan bo'lib, ish joyi va maktab o'rtasidagi bog'lanish mustahkam. Daniyadagi tadbirkorlikka kasbiy tayyorlash tizimida ijtimoiy sheriklar — kasaba uyushmalari va ish beruvchilar — muhim rol o'ynaydilar. Bu tizim yoshlarning ish joyiga tez joylashishini va ishsizlik darajasini pastligini ta'minlaydi[18].

Umuman olganda Skandinaviya mamlakatlarida tadbirkorlikka kasbiy tayyorlashda quyidagi umumiy yondashuvlar mavjud:

– **tadbirkorlik ta'limi:** tadbirkorlik maktab dasturlariga integratsiya qilingan bo'lib, talabalarda tadbirkorlik ruhini shakllantirishga qaratilgan[19].

– **ish joyi bilan bog'lanish:** kasbiy ta'lim tizimi ish joyi bilan yaqin bog'lanishni ta'minlaydi, bu esa yoshlarning ishga joylashishini osonlashtiradi.

– **ijtimoiy sheriklar bilan hamkorlik:** Kasaba uyushmalari va ish beruvchilar bilan hamkorlik kasbiy ta'lim tizimining samaradorligini oshiradi.

– **islohotlar va moslashuvchanlik:** Kasbiy ta'lim tizimi ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlarga moslashuvchan bo'lib, doimiy ravishda islohotlar o'tkaziladi.

Buyuk Britaniya ham tadbirkorlikka kasbiy tayyorlash sohasida ilg'or va innovatsion yondashuvlarga ega bo'lib, yoshlarni ishbilarmonlik ko'nikmalariga o'rgatish va ularni iqtisodiy o'sishga hissa qo'shishga tayyorlashda faol ishtirok etadi. Quyida Britaniyaning kasbiy ta'lim tizimidagi tadbirkorlikka yo'naltirilgan hamda kasbiy ta'limda tadbirkorlikni integratsiya qilish dasturlarini misol tariqasida keltirish mumkin.

Kasbiy ta'limda tadbirkorlikka yo'naltirilgan dasturlar:

1. Peter Jones Enterprise Academy 2008 yilda taniqli tadbirkor Peter Jones tomonidan tashkil etilgan bo'lib, o'quvchilarga tadbirkorlik ko'nikmalarini o'rgatish va ularni amaliy tajriba bilan ta'minlashga qaratilgan. Akademiya "Bringing the boardroom to the classroom" (Boshqaruv xonasini darsxonaga olib kelish) shiori bilan faoliyat yuritadi. Ushbu dastur orqali talabalar biznes reja tuzish, moliyaviy boshqaruv, marketing va boshqa tadbirkorlik sohalarida amaliy ko'nikmalarni egallaydilar. Akademiya 2021–2022 o'quv yilida 28 ta kollej bilan hamkorlik qilgan[20].

2. Young Enterprise tashkiloti 1962 yilda tashkil etilgan bo'lib, yoshlarni tadbirkorlik va moliyaviy savodxonlikka o'rgatish bo'yicha keng qamrovli dasturlarni taklif etadi. Tashkilotning "Company Programme" dasturi orqali talabalar o'z bizneslarini yaratish, boshqarish va rivojlantirish bo'yicha amaliy tajriba orttiradilar. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ushbu dasturda qatnashgan talabalar 30 yoshga kelib o'rtacha £40,000–£45,000 daromad

olishadi, bu esa ularning tengdoshlari bilan solishtirganda ancha yuqori ko'rsatkichdir[21].

3. SETsquared Partnership — bu Janubiy Angliyadagi beshta universitet tomonidan tashkil etilgan biznes inkubatsiya tarmog'idir. 2002 yilda tashkil etilgan ushbu tarmoq tadbirkorlikni rivojlantirish, startaplarni qo'llab-quvvatlash va universitetlar bilan sanoat o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirishga qaratilgan. 2015 yilda SETsquared dunyodagi eng yaxshi universitet asosidagi biznes inkubatori deb topilgan[22].

Kasbiy ta'limda tadbirkorlikni integratsiya qilish dasturlari:

1. T-Level (Technical Level) dasturlari Buyuk Britaniyada kasbiy ta'limni rivojlantirishga qaratilgan yangi avlod malaka tizimidir. Ushbu dasturlar o'quvchilarga sanoatga yo'naltirilgan chuqur bilim va ko'nikmalarni taqdim etadi. 2024 yil dekabrda hukumat T-Level dasturlarida sanoat joylashuvi komponentini 20% gacha masofaviy o'qishga ruxsat berish orqali islohotlar e'lon qildi. Bu o'zgarishlar, ayniqsa raqamli texnologiyalar bo'yicha mutaxassislar tayyorlashda muhim ahamiyatga ega [23].

2. King's Trust 1983 yildan buyon 18–30 yoshdagi yoshlarni tadbirkorlikka o'rgatish va ularni o'z bizneslarini boshlashga rag'batlantirish bilan shug'ullanadi. Ushbu dastur orqali yoshlar 2 yil davomida mentorlik, amaliy maslahatlar va moliyaviy qo'llab-quvvatlash olishadi. King's Trust hozirga qadar 86,845 yoshga o'z bizneslarini boshlashda yordam bergan [24].

Buyuk Britaniyada sanoat va ta'lim o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish orqali kasbiy ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan bir qator tashabbuslar ham mavjud. Masalan, Brmingemning Zargarlik Kvartalida joylashgan kompaniyalar yoshlarni ishga olish va mahalliy maktablar bilan hamkorlik qilish orqali kasbga yo'naltirishni amalga oshirmoqda. Goldsmiths' Company Charity tomonidan £10 million miqdorida grant ajratilib, Aston University Engineering Academyda Goldsmiths Institute tashkil etildi. Ushbu institut zargarlik sanoati uchun malakali mutaxassislarni tayyorlashga qaratilgan[25].

Buyuk Britaniya xalqaro miqyosda ham tadbirkorlikka kasbiy tayyorlash sohasida faoliyat yuritadi. Masalan, Britaniya Kengashi va Tailand o'rtasidagi hamkorlik doirasida Tailandning kasbiy ta'lim dasturlariga tadbirkorlikni integratsiya qilish bo'yicha yangi yondashuvlar ishlab chiqildi. Grŵp Llandrillo Menai (GLLM) va boshqa britaniyalik ta'lim muassasalari Tailanddagi kollejlarga mentorlik qilib, yangi dasturlarni joriy etishda yordam bermoqda.

AQSH va Yevropa mamlakatlarida tadbirkorlik faoliyati uchun kadrlar tayyorlash tajribalarini o'rganish natijasida kadrlar tayyorlash mexanizmi bir nechta asosiy elementlardan iborat ekanligini ko'rish mumkin, ya'ni bular:

– ta'lim dasturlarining innovatsion mazmuni. Tadbirkorlik ta'limida nazariy bilimlardan tashqari, biznes reja tuzish, moliyaviy savodxonlik, marketing va raqamli texnologiyalar kabi fanlar o'qitiladi;

– inkubator va akselerator markazlari. Rivojlangan mamlakatlarda universitetlar huzurida tadbirkorlik markazlari tashkil etilgan bo‘lib, ular yoshlarga o‘z g‘oyalarini biznesga aylantirish imkonini beradi;

– xalqaro hamkorlik. Oliy ta‘lim muassasalaridagi startap dasturlari aksariyat hollarda xorijiy tashkilotlar va venchur kapital kompaniyalari bilan hamkorlikda amalga oshiriladi.

Tadbirkorlikka kasbiy tayyorlash ta‘limidan ko‘riladigan foydaning murakkab va ko‘p jihatli xususiyati shundan iboratki, undan ushbu foydani umuman jamiyat va firmalar ham, o‘zining o‘qishi natijasida insonlarning o‘zlari ham olishadi. Mazkur foyda bevosita, ya‘ni pul shaklida, mehnat daromadi ko‘rinishida ifodalangan bo‘lishi ham, bilvosita, ish haqiga nisbatan tashqi bo‘lishi ham mumkin. Tadbirkorlik ta‘limi xodimlar mehnati unumdorligining oshishiga, ularning milliy daromadga qo‘shadigan ulushlarining ortishiga olib keladi, bu mehnat daromadining oshishida o‘z aksini topadi – ta‘limdan ko‘riladigan bevosita foyda ana shu bilan bog‘liq. Talimdan ko‘riladigan bilvosita, tashqi foyda – bu insonlar umumiy madaniyatining oshishi, ishsizlikning kamayishi, aholi turmush darajasining yaxshilanishi, jinoyatchilikning kamayishi, ijtimoiy totuvlikka erishish, texnologik innovatsiyalarning tarqalishi va h.k.

Keltirilgan dalillarning asosligini tan olgan xolda rivojlangan mamlakatlar kasbiy tayyorlashni zamonaviy ta‘lim tizimining barcha bosqichlarida amalga oshirishni yo‘lga qo‘ymoqda (1-jadval).

1-jadval

Turli mamlakatlarda tadbirkorlik ta‘limi komponentlari

Mamlakat	Maktab ta‘limida	OTMda fanlar	Inkubatorlar	Hamkorlik (xalqaro)
AQSH	+	+	+	+
Germaniya	⚠ (kam)	+	+	+
Skandinaviya	+	+	⚠	⚠
Buyuk Britaniya	+	+	+	+
O‘zbekiston	⚠	⚠	⚠	⚠

(+ – mavjud, ⚠ – qisman, x– yo‘q)

Manba: Qiyosiy tahlillar asosida muallif tomonidan tuzilgan.

1-jadvaldan ko‘rib turganimizdek, AQSH va Yevropa mamlakatlaridagi tadbirkorlik ta‘limi komponentlari O‘zbekiston ta‘lim tizimiga ham joriy etilgan, biroq, bu komponentlar AQSH ta‘lim tizimida to‘liq qo‘llanilsa, Germaniya ta‘lim tizimida ko‘proq maktabdan keyingi ta‘limda to‘liq joriy qilingan. Aksincha Skandinaviya mamlakatlarida tadbirkorlik ta‘limiga maktab va Oliy ta‘lim bosqichida ko‘proq urg‘u beriladi. O‘zbekiston kichik biznes va tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab quvvatlash borasida ko‘plab say-harakatlarni amalga oshirmoqda, ular qatorida tadbirkorlik ta‘limiga ham

alohida e’tibor qaratilmoqda, biroq jadvaldan ko’rib turganimizdek bu choralar yetarlicha emas.

Xulosa

Xulosa sifatida shuni ta’kidlash mumkinki, rivojlangan mamlakatlarning tadbirkorlik faoliyati uchun kasbiy ta’lim tizimi O’zbekiston uchun namuna bo’lib, uning elementlarini mahalliy sharoitga moslashtirib joriy etish yoshlarning ishga joylashishini va iqtisodiy rivojlanishni ta’minlashga xizmat qiladi hamda mazkur tajribalarni amaliyotga joriy etish orqali respublikada barqaror va innovatsion rivojlanishga erishish mumkin bo’ladi. Buning uchun O’zbekistonda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish yo’lida ta’lim tizimini xorijiy tajribalar asosida isloh qilish bo’yicha quyidagi choralar taklif etiladi:

- tadbirkorlik ta’limini kuchaytirish, buning uchun tadbirkorlikni maktab dasturlariga integratsiya qilinishi orqali o’quvchilarda tadbirkorlik ruhini shakllantirish;
- O’zbekistonda dual ta’lim tizimini keng joriy etish orqali yoshlarning ish bilan ta’minlanishini oshirish;
- oliy ta’lim muassasalari va sanoat o’rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish orqali innovatsion loyihalarni amalga oshirish;
- har bir universitetda startup inkubatorlar tashkil qilish;
- “Vet 4.0” kabi raqamlashtirishga yo’naltirilgan ta’lim dasturlarini joriy etish orqali kasbiy ta’lim sifatini oshirish;
- Germaniyadagi “learning factory” modellarini O’zbekistondagi oliy ta’lim muassasalarida joriy etish orqali talabalarning amaliy ko’nikmalarini oshirish;
- xorijiy universitetlar bilan qo’shma tadbirkorlik ta’lim dasturlarini yo’lga qo’yish;
- kasbiy ta’lim jarayonida case-study, project-based learning, simulations kabi innovatsion metodlardan foydalanish;
- ijtimoiy sheriklar bilan hamkorlikni kuchaytirish, ya’ni kasaba uyushmalari va ish beruvchilar bilan hamkorlik orqali tadbirkorlik faoliyatiga kasbiy ta’lim tizimining samaradorligini oshirish;
- tadbirkorlik faoliyatiga kadrlarni kasbiy tayyorlashda ta’lim tizimini ijtimoiy va iqtisodiy o’zgarishlarga moslashuvchan qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. www.stat.uz – O’zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo’mitasi ma’lumotlari
2. www.mehnat.uz – O’zbekiston Respublikasi Kambag’allikni qisqartirish va bandlik vazirligi ma’lumotlari
3. Norasmiy-sektorda-band-bolgan-aholi-hisobiga-2022-yilda-byudjetga-deyarli-33-trln-som-mablag-tushmagan.
<https://bugun.uz/2023/04/08>
4. Дракер П. Рынок: Как выйти в лидеры. Практика и принципы. - М., 1992. – 191-б.

5. Борисенко Е.Н. Социальная ответственность малого предпринимательства. – М.: КЛИСТАР. – 2002. – 10-б.
6. Санто Б. Философия предпринимательства. //Проблемы теории и практики управления. – М. – 1999. - №3. - 101-б.
7. Bell D. The social Framework of Industrial Society // The computer Age: F twenty years view. London. - 1981.- 168-б.
8. Муе., Х (2024). Инновационные педагогические подходы в образовании в области предпринимательства: практические примеры и передовой опыт. *Журнал образования в области предпринимательства*, 27 (5), 1-3. <https://www.abacademies.org/articles/innovative-pedagogical-approaches-in-entrepreneurship-education-case-studies-and-best-practices-17110>
9. Ryan, Ryan. "Feds Giving Engineers and Scientists \$50K to Learn to Start Companies." *Wired*, 28 July 2011, <https://www.wired.com/2011/07/nsf-i-corps>
10. Wikipedia contributors. (2025, May 10). *The Founder Institute*. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/The_Founder_Institute
11. Al Karim, R., Rabiul, M. K., & Kawser, S. (2023). Connecting e-customer relationship management and e-loyalty to willingness to recommend a bank service: The sequential mediating roles of e-satisfaction and e-service quality. *Advances in the Study of Entrepreneurship, Innovation and Economic Growth*, 23, 123–145. <https://doi.org/10.1108/S1074-754020230000023007>
12. Germany Trade & Invest. (n.d.). *Dual Education System*. <https://www.gtai.de/en/invest/business-location-germany/business-climate1/dual-education-system-65348>
13. Financial Times. (2024, January 15). *UnternehmerTUM tops ranking of Europe's leading start-up hubs*. <https://www.ft.com/content/224b4972-a321-4742-a2da-39ffcfabbd92>
14. Yang, C., Kaiser, F., Tang, H., Chen, P., & Diao, J. (2023). Sustaining the Quality Development of German Vocational Education and Training in the Age of Digitalization: Challenges and Strategies. *Sustainability*, 15(4), 3845. <https://doi.org/10.3390/su15043845>
15. Wikipedia contributors. (2025, May 29). *Learning Factory*. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Learning_Factory
16. Germany Trade & Invest. (n.d.). *Dual Education System*. <https://www.gtai.de/en/invest/business-location-germany/business-climate1/dual-education-system-65348>
17. Persson Thunqvist, D., Tønder, A. H., & Reegård, K. (2019). A tale of two reforms: Institutional change in vocational education and training in Norway and Sweden in the 1990s. *European Educational Research Journal*, 18(3), 298–313. <https://doi.org/10.1177/1474904118823104>
18. Jørgensen, C. H., Järvinen, T., & Lundahl, L. (2019). A Nordic transition regime? Policies for school-to-work transitions in Sweden, Denmark and

Finland. *European Educational Research Journal*, 18(3), 278–297.
<https://doi.org/10.1177/1474904119830037>

19. AEC Music. (n.d.). *Scandinavian model*. <https://aec-music.eu/services/musical-entrepreneurship/european-overview/scandinavian-model>

20. Wikipedia contributors. (n.d.). *Peter Jones Enterprise Academy*. Wikipedia.
https://en.wikipedia.org/wiki/Peter_Jones_Enterprise_Academy?utm_source

21. Wikipedia contributors. (n.d.). *Young Enterprise*. Wikipedia.
https://en.wikipedia.org/wiki/Young_Enterprise?utm_source

22. Wikipedia contributors. (n.d.). *SETsquared*. Wikipedia.
https://en.wikipedia.org/wiki/SETsquared?utm_source

23. Walker, P. (2024, December 2). Reforms announced to vocational T levels in England after slow uptake. *The Guardian*.
https://www.theguardian.com/education/2024/dec/02/reforms-announced-to-vocational-t-levels-in-england-after-slow-uptake?utm_source

24. Wikipedia contributors. (n.d.). *King's Trust*. Wikipedia.
https://en.wikipedia.org/wiki/King%27s_Trust?utm_source

25. Financial Times. (2024). *[Title unavailable]*.
<https://www.ft.com/content/ef62cc99-f935-4e54-b911-deb8c1445936>

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM XIZMATLARI BOZORIDA RAQOBATNI RIVOJLANISHI XUSUSIYATLARI

Abdukadirova Kamola Azimovna

TDIU, Iqtisodiyot nazariyasi kafedrası assistenti,
tayanch doktorant

DOI: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a177

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim xizmatlari bozorida raqobat muhitining shakllanishi va rivojlanish tendensiyalari ilmiy asosda tahlil etiladi. Oliy ta'lim tizimida davlat va nodavlat sektorlarining o'zaro aloqasi, ta'lim xizmatlarini ko'rsatishdagi sifat omillari, narx shakllanishi, marketing strategiyalari hamda innovatsion yondashuvlar raqobatni belgilovchi asosiy omillar sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada, shuningdek, oliy ta'lim muassasalari o'rtasidagi ichki va tashqi raqobatning zamonaviy shakllari, raqobatbardoshlikni ta'minlash yo'llari, davlat tomonidan tartibga solish mexanizmlari va ularning bozor muvozanatiga ta'siri chuqur tahlil qilinadi. Statistik ma'lumotlar, normativ-huquqiy hujjatlar va xalqaro tajriba asosida O'zbekiston oliy ta'lim xizmatlari bozorining hozirgi holati va istiqbollari baholanadi.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, ta'lim xizmatlari bozori, raqobat, raqobatbardoshlik, xususiy oliy ta'lim muassasalari

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF COMPETITION IN THE MARKET OF HIGHER EDUCATION SERVICES OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Abdukadirova Kamola Azimovna

TSUE, Assistant teacher, Department of Economic Theory,
PhD Student

Abstract. This article provides a scientific analysis of the development and characteristics of competition in the higher education services market of the Republic of Uzbekistan. It examines the interaction between public and private sectors in higher education, the role of quality indicators, pricing mechanisms, marketing strategies, and the implementation of innovative approaches as key factors influencing competitive dynamics. The article also explores internal and external forms of competition among higher education institutions, mechanisms to enhance competitiveness, and the regulatory influence of the state on market equilibrium. Based on statistical data, legal frameworks, and international experience, the current state and future prospects of Uzbekistan's higher education services market are evaluated.

Keywords: higher education, education services market, competition, competitiveness, private universities

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ КОНКУРЕНЦИИ НА РЫНКЕ УСЛУГ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Абдукадилова Камола Азимовна

ТГЭУ, ассистент кафедры экономической теории,
Докторант (PhD)

Аннотация. В данной статье представлен научный анализ формирования и развития конкурентной среды на рынке услуг высшего образования в Республике Узбекистан.

Рассматриваются взаимодействие государственного и негосударственного секторов в системе высшего образования, роль показателей качества, механизмы ценообразования, маркетинговые стратегии, а также внедрение инновационных подходов как ключевые факторы, определяющие уровень конкуренции. Особое внимание уделено внутренним и внешним формам конкуренции между высшими учебными заведениями, механизмам повышения конкурентоспособности, а также влиянию государственного регулирования на рыночное равновесие. На основе статистических данных, нормативно-правовой базы и международного опыта оценивается текущее состояние и перспективы развития рынка образовательных услуг в Узбекистане.

Ключевые слова: высшее образование, рынок образовательных услуг, конкуренция, конкурентоспособность, частные вузы

Kirish

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, uni xalqaro standartlarga moslashtirish, ta'lim xizmatlari sifatini oshirish va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash bo'yicha izchil islohotlar olib borilmoqda. Jahon tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, ta'lim tizimining ochiqligi, bozor iqtisodiyoti talablariga moslashuvi hamda xizmat ko'rsatish sifatining doimiy takomillashuvi raqobatning mavjudligi va samarali ishlashi bilan chambarchas bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan qaralganda, O'zbekistonda oliy ta'lim xizmatlari bozorida raqobat muhitining shakllanishi nafaqat ta'lim tizimi rivoji, balki umuman mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyoti uchun ham muhim omillardan biri hisoblanadi.

So'nggi besh yillikda O'zbekiston oliy ta'lim tizimida sezilarli o'zgarishlar ro'y berdi: yangi nodavlat va xususiy oliy ta'lim muassasalari tashkil etildi, xorijiy universitetlarning filiallari ochildi, davlat OTMlarida o'quv rejalarini yangilash va xalqaro akkreditatsiya talablariga moslashtirish ishlari boshlangan. Biroq, raqobat muhitining rivojlanishi bilan birga, muayyan muammolar ham yuzaga chiqmoqda: ayrim ta'lim muassasalarida sifatdan ko'ra son orttirishga urg'u berilishi, marketing va boshqaruv madaniyatining yetarlicha rivojlanmaganligi, davlat tomonidan tartibga solishning ayrim hollarda samarasizligi va bozorning to'liq shakllanmaganligi shular jumlasidandir.

Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim xizmatlari bozorida raqobatni shakllantiruvchi asosiy omillar, mavjud muammolar, tartibga solish mexanizmlari hamda raqobatbardoshlikni oshirishga qaratilgan strategik yondashuvlar tizimli ravishda tahlil qilinadi. Bundan tashqari, xalqaro tajriba asosida milliy oliy ta'lim tizimini yanada takomillashtirish va ta'lim xizmatlarini eksport qilish salohiyatini kuchaytirish yo'llari ham ko'rib chiqiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Oliy ta'lim xizmatlari bozorining shakllanishi va raqobat muhitining rivojlanishi masalasi ko'plab mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar tomonidan chuqur o'rganib kelinmoqda. Mazkur yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar, asosan, ta'lim xizmatlarini bozor toifasidagi mahsulot sifatida baholash, ularning iqtisodiy va institutsional xususiyatlarini aniqlash,

raqobatbardoshlik indikatorlarini ishlab chiqish va davlat siyosatining ta'sirini tahlil qilishga qaratilgan.

Xorijiy adabiyotlarda, xususan, Ph. Kotler (2006) va D. Marginson (2011) kabi mualliflar ta'lim xizmatlarini klassik xizmat bozori modeliga moslashtirish orqali universitetlar o'rtasida raqobatni kuchaytirish zarurligini ta'kidlaydi. Ular raqobatni faqat narx va sifat ko'rsatkichlari bilan emas, balki innovatsion dasturlar, xalqaro akkreditatsiya, bitiruvchilarning mehnat bozoridagi muvaffaqiyati orqali ham baholash lozimligini asoslaydi. T. Mazzarol va G. Soutar (2002) esa ta'lim xizmatlarining eksport salohiyatini o'rganib, raqobatni milliy chegaradan tashqariga olib chiqish tamoyillarini ishlab chiqqan.

O'zbekistonda bu boradagi ilmiy izlanishlar so'nggi yillarda faollashgan bo'lsa-da, hali ham konseptual va metodologik jihatdan chuqur tadqiqotlarga ehtiyoj mavjud. Mahalliy olimlar Sh. Tursunov, R. Qurbonov, M. Ruzmetov va boshqalar tomonidan oliy ta'lim tizimining moliyalashtirish mexanizmlari, boshqaruv islohotlari va xususiy sektorning o'rni yuzasidan qimmatli ilmiy ishlar yaratilgan. Shuningdek, Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi tomonidan tayyorlangan so'nggi tahliliy hisobotlarda ta'lim bozorining holati, uning tarkibiy o'zgarishlari va davlat siyosati doirasidagi yo'nalishlar batafsil ko'rib chiqilgan.

BMT Taraqqiyot Dasturi, Jahon banki va Osiyo taraqqiyot banki tomonidan tayyorlangan xalqaro sharhlarda O'zbekistonda ta'lim tizimining ochiqligi, tengligi va sifat masalalariga doir statistik hamda normativ tahlillar keltiriladi. Bu manbalar oliy ta'lim xizmatlari bozorini raqobat kontekstida baholashda muhim empirik asos bo'lib xizmat qiladi.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, ko'pchilik adabiyotlarda raqobatga oid yondashuvlar iqtisodiy mezonlarga tayansa-da, ta'lim sohasining o'ziga xos ijtimoiy ahamiyati, inson kapitalini shakllantirishdagi roli, teng imkoniyatlarga erishish masalalari ko'p hollarda etarlicha yoritilmaydi. Shu sababli, ushbu maqolada mavjud adabiyotlardagi empirik va nazariy bo'shliqlar aniqlanib, ular asosida O'zbekiston sharoitiga moslashgan integratsiyalashgan tahliliy yondashuv taklif etiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda O'zbekiston Respublikasida oliy ta'lim xizmatlari bozorida raqobat muhitining shakllanishi va rivojlanishiga oid jarayonlarni kompleks tahlil qilish maqsad qilingan. Shu bois, tadqiqotning metodologik asosi sifatida tizimli yondashuv, komparativ (taqqoslov) tahlil, statistik tahlil va ekspert baholash uslublaridan foydalanildi.

Birinchidan, **tizimli yondashuv** asosida oliy ta'lim xizmatlari bozori ijtimoiy-iqtisodiy tizimning bir elementi sifatida qaralib, u bilan bog'liq barcha tarkibiy qismlar – ta'lim muassasalari, talabalar (iste'molchilar), davlat tartibga soluvchi organlar va investorlar – o'zaro bog'liqlikda tahlil qilindi.

Ikkinchidan, **komparativ tahlil** usuli yordamida O'zbekistondagi oliy ta'lim xizmatlari bozori holati va raqobat mexanizmlari bir qator rivojlangan

mamlakatlar (masalan, Janubiy Koreya, Turkiya, Polsha) tajribasi bilan taqqoslab o'rganildi. Bu yondashuv O'zbekiston sharoitiga mos bo'lgan samarali amaliyotlarni aniqlashga xizmat qildi.

Uchinchidan, **statistik tahlil** orqali oliy ta'lim muassasalarining soni, ta'lim sifati indikatorlari, talab va taklif nisbatlari, xususiy sektor ulushi va boshqa tegishli ko'rsatkichlar O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, Jahon banki, UNESCO va boshqa ochiq manbalardan olingan ma'lumotlar asosida tahlil qilindi.

Tadqiqotda raqobatni o'lchash uchun muqobil indikatorlar – ta'lim xizmatlarining diversifikatsiyasi, narx-sifat nisbati, marketing faoliyati darajasi, kadrlar salohiyati, xalqaro hamkorlik aloqalari – asosida integral yondashuv ishlab chiqildi. U orqali O'zbekistondagi oliy ta'lim muassasalarining raqobatbardoshlik darajasi tahlil qilindi.

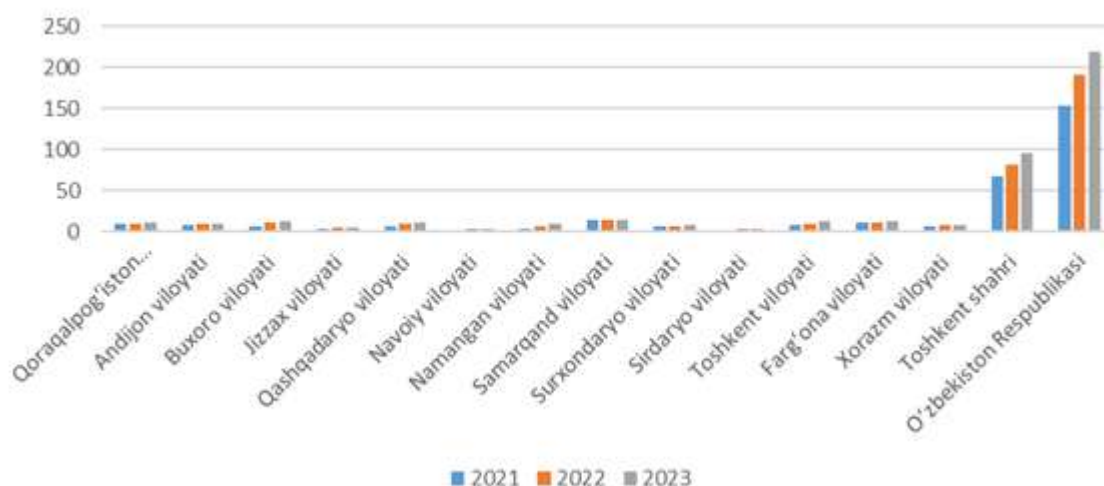
Metodologiyaning asosiy ustuvor jihati ilmiy nazariyalar va amaliy ma'lumotlar sinteziga asoslangan holda oliy ta'lim xizmatlari bozoridagi raqobatning real holatini ochib berish va uni rivojlantirishga oid takliflar ishlab chiqishdan iboratdir.

Tahlil va natijalar

Oliy ta'lim xizmatlari bozori klassik tovar va xizmatlar bozoridan farqli ravishda o'ziga xos ijtimoiy-iqtisodiy tabiatga ega bo'lgan kompleks tizimdir. U erkin bozor tamoyillari bilan birga ijtimoiy tenglik, davlat siyosati, inson kapitali shakllanishi kabi omillar bilan chambarchas bog'liq. Shu sababli, oliy ta'lim xizmatlari bozoridagi raqobatni baholashda nafaqat empirik ko'rsatkichlar, balki iqtisodiy nazariyalar (xususan, neoklassik va institutsional yondashuvlar) asosida ham tahlil zarur hisoblanadi.

Neoklassik iqtisodiy nazariyada har qanday xizmatlar bozorida raqobat taklifchilar sonining ko'payishi, narxlar orqali moslashuvchanlik va erkin tanlov asosida rivojlanadi. O'zbekiston oliy ta'lim bozorida oxirgi yillarda davlat, xususiy va xorijiy OTMlar sonining oshishi — taklif hajmining ortishiga olib keldi. Bu esa neoklassik model bo'yicha bozorda tanlov imkoniyatlarini kengaytirib, narxlar xilma-xilligini yuzaga keltirmoqda. OTMlar sonining ortishi raqobat muhitining kengayishiga xizmat qilmoqda. Biroq, ta'lim sifatining bir tekisda o'smasligi, talab bilan taklif o'rtasida sifat jihatidan nomutanosiblikni yuzaga keltirmoqda.

O'zbekiston Respublikasida oliy ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar natijasida oliy ta'lim xizmatlari bozorining tarkibi va sifati tubdan o'zgarib bormoqda. Tadqiqot davomida ushbu bozor segmentida raqobat muhitining shakllanishi va rivojlanish jarayonlari ko'p qirrali tahlil qilindi va quyidagi muhim natijalar aniqlandi.

1-rasm. Oliy ta'lim tashkilotlari soni viloyatlar kesimida¹⁷

Toshkent shahri barcha yillar davomida eng yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'lgan yagona hudud bo'lib, 2023-yilda umumiy respublika ko'rsatkichining qariyb 43% ini tashkil qilgan. Bu esa iqtisodiy faoliyatning poytaxtda to'planganligini ko'rsatadi va regional tengsizlik muammolariga ishora qiladi.

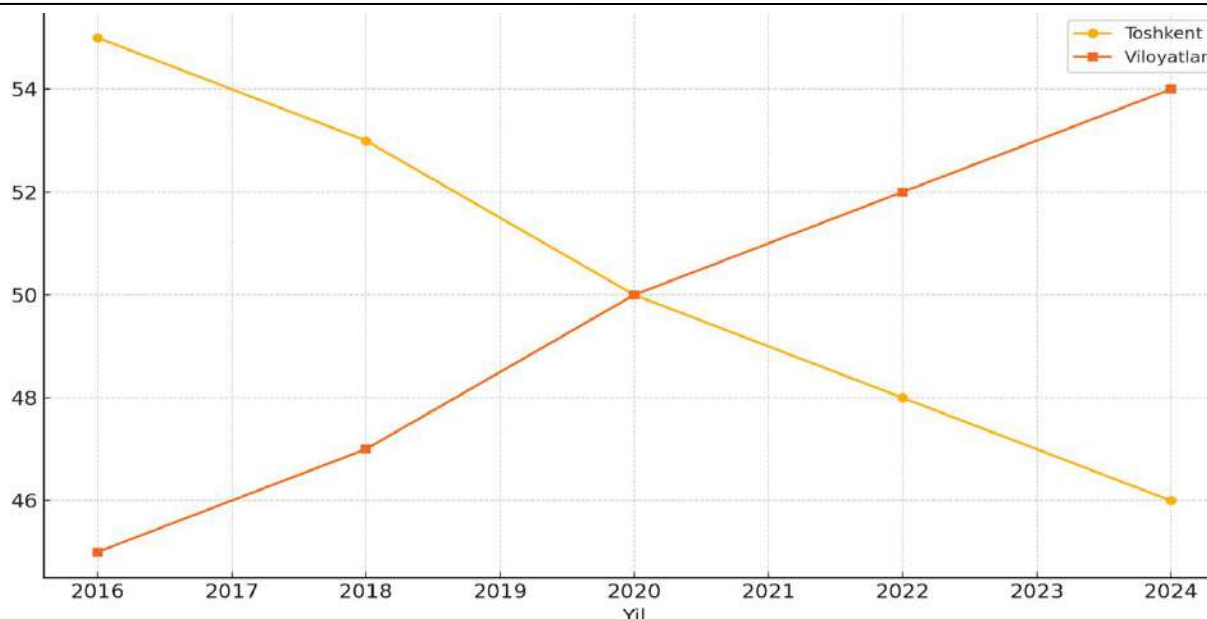
Shuningdek, Samarqand, Farg'ona, Buxoro va Andijon viloyatlarining ham sezilarli darajada ijobiy o'zgarishga erishgani kuzatiladi. Bu viloyatlar qishloq xo'jaligi, sanoat, xizmatlar va transport-logistika salohiyatiga tayanmoqda.

Toshkent shahri (95 birlik) va Sirdaryo viloyati (3 birlik) o'rtasida farq juda katta (32 baravar). Bu esa hududlararo iqtisodiy tafovutlarni kamaytirishga qaratilgan strategik chora-tadbirlarni ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi. Ba'zi viloyatlarda (masalan, Xorazm, Surxondaryo) nisbatan o'sish bo'lsa-da, bu natijalar hududiy investitsion siyosatga alohida e'tibor qaratish kerakligini anglatadi.

2021-2023-yillar davomida O'zbekiston hududlarida iqtisodiy yoki ijtimoiy faoliyat ko'rsatkichlarida sezilarli o'sish kuzatildi. Bunda yetakchi o'rinlarni Toshkent shahri, Samarqand va Farg'ona viloyatlari egalladi. Shu bilan birga, qoloq hududlar – Sirdaryo, Navoiy, Jizzax viloyatlari – alohida rivojlanish strategiyalariga muhtojdir. Regional tenglikka erishish va investitsiyalarni balansli taqsimlash respublika darajasida barqaror va inklyuziv rivojlanishni ta'minlaydi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston oliy ta'lim xizmatlari bozorida raqobatning miqdoriy jihatdan kengaygani sezilarli bo'lsa-da, uning sifat jihatdan chuqurlashuvi hali sust kechmoqda. Raqobatbardosh muhitni shakllantirish uchun oliy ta'lim muassasalarining boshqaruv erkinligini oshirish, ta'lim xizmatlari sifatini nazorat qilish va mintaqaviy tenglikni ta'minlash dolzarb vazifalar sifatida ajralib turadi.

¹⁷ <https://stat.edu.uz>

2-rasm. OTMLar hududiy ulishining o'zgarishi.¹⁸

Ikkinchi grafikdan ko'rinadiki, 2016-yilda Toshkent shahri OTMLarining umumiy ta'lim bozoridagi ulushi 55 foizni tashkil qilgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2024-yilga kelib 46 foizga kamaygan. Shu bilan birga, viloyatlardagi OTMLar ulushi 45 foizdan 54 foizgacha oshgan. Bu holat markazlashuvning asta-sekin kamayib, viloyatlarda ham raqobat muhitining shakllanayotganidan dalolat beradi. Biroq baribir resurslar, infratuzilma va marketing imkoniyatlari jihatidan Toshkentdagi OTMLar ustunlikka ega bo'lib qolmoqda.

Raqobat asosan Toshkent shahri va yirik shaharlarda shakllangan. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, oliy ta'lim xizmatlari bozorida raqobatning asosiy qismi Toshkent shahri va ayrim yirik markaziy hududlarda to'plangan. Toshkentdagi OTMLar sonining umumiy ulushi 2016-yildagi 55 foizdan 2024-yilga kelib 46 foizgacha pasaygan bo'lsa-da, resurslar, brend imij, xalqaro hamkorlik va raqobatga tayyorlik bo'yicha ularning ustunligi saqlanib qolmoqda. Hududlararo tengsizlik raqobatni nomutanosib shakllantirib, viloyatlardagi OTMLarning rivojlanish imkoniyatlarini cheklamoqda.

Marketing va innovatsion yondashuvlar raqobat ustunligini belgilamoqda. Ayrim nufuzli OTMLar (jumladan, xorijiy filiallar va brendga ega universitetlar) talaba jalb etishda marketing strategiyalaridan faol foydalanmoqda. Ularning xorijiy hamkorlik aloqalari, ingliz tilida o'qitish dasturlari, xalqaro reytinglarga kirish harakatlari raqobatni sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqmoqda. Bunday yondashuvlar raqobat muhitining innovatsion rivojlanish yo'nalishida shakllanishiga xizmat qiladi, biroq bu imkoniyatlar barcha OTMLar uchun teng emas.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston oliy ta'lim xizmatlari bozorida raqobat son jihatdan kuchaygan, ammo bu jarayonni sifat jihatdan

¹⁸ <https://www.instat.uz/uz/402-elektron-jurnal/34056-o-zbekiston-statistika-axborotnomasi-ilmiy-elektron-jurnali-2024-yil-1-son>

mukammallashtirish uchun hali ko‘plab tizimli yondashuvlar, institutsional islohotlar va indikatorlar asosida boshqaruv zarur. Sog‘lom va samarali raqobat muhiti faqat ko‘p sonli OTMlar bilan emas, balki ularning sifatli xizmat ko‘rsatish salohiyati, innovatsion imkoniyatlari va talabga moslashuvchanligi bilan bog‘liqdir.

Xulosa

O‘zbekiston Respublikasida oliy ta‘lim tizimi oxirgi yillarda sifat jihatidan yangi bosqichga o‘tayotgan bo‘lib, bu jarayonda ta‘lim xizmatlari bozorida raqobat muhitining shakllanishi va rivojlanishi hal qiluvchi omillardan biri sifatida maydonga chiqmoqda. Mazkur maqolada olib borilgan tahlillar asosida aniqlanishicha, oliy ta‘lim sohasida raqobatning miqdoriy ko‘rsatkichlari (ya‘ni OTMlar soni, taklif hajmi, xususiy sektor ulushi) ortib borayotgan bo‘lsa-da, uning sifat jihatidan chuqurlashuvi hali to‘laqonli emas.

Raqobatning kengayishi natijasida ta‘lim muassasalari o‘rtasida tanlov imkoniyatlari, marketing faoliyati, dasturiy innovatsiyalar, xalqaro hamkorlik shakllari faol rivojlanmoqda. Ayniqsa, xususiy sektor va xorijiy universitetlar filiallarining kirib kelishi bozorga yangi dinamika olib kirdi. Biroq bu raqobat jarayonlarida muvozanat buzilishlari, sifatsiz xizmatlar ko‘payishi, ayrim hududlarda ta‘lim infratuzilmasining zaifligi, nazorat va reyting tizimlarining rivojlanmaganligi kuzatilmoqda.

Shuningdek, davlat tomonidan ta‘lim xizmatlari bozorini tartibga solish borasidagi harakatlar raqobatga ikkiyoqlama ta‘sir ko‘rsatmoqda. Bir tomondan, litsenziyalash, kvotalar, moliyaviy ko‘mak mexanizmlari orqali bozorga kirishni tashkil etmoqda, ikkinchi tomondan esa ayrim OTMlarga preferensiyalar berilishi yoki sifatsiz OTMlarning haddan ziyod ko‘payishi kabi muammolar adolatli raqobatga putur yetkazmoqda.

Nazariy nuqtai nazardan, O‘zbekiston oliy ta‘lim bozorida klassik neoklassik va institutsional yondashuvlar uyg‘unlashmoqda. Ya‘ni, taklif ko‘payishi orqali narxlar raqobati va tanlov erkinligi kuchaymoqda, biroq raqobatning sifatli shakllanishi uchun institutsional baza mustaqil reytinglar, ta‘lim sifatini baholash mexanizmlari, xolis axborot platformalari yetarli darajada shakllanmagan.

Hududiy jihatdan qaralganda, Toshkent shahri va ayrim yirik markazlar raqobatda yetakchi o‘rinda bo‘lib qolmoqda. Viloyatlardagi OTMlar soni ortayotgan bo‘lsa-da, ularning raqobatbardoshligini ta‘minlash uchun resurslar, kadrlar salohiyati va sifat ko‘rsatkichlari bo‘yicha qo‘llab-quvvatlash zarur.

Shuningdek, oliy ta‘lim muassasalarida ichki raqobatning rag‘batlantirilishi ya‘ni professor-o‘qituvchilar salohiyati, ilmiy faoliyat ko‘rsatkichlari, o‘quv rejalari sifatining baholanishi raqobat muhitining chuqurlashuvi uchun muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Oliy ta'lim tashkilotlarining kunduzgi ta'lim shaklida tahsil olayotgan talabalar soni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. O'zbekiston Statistika axborotnomasi, 2024-yil 1-son. <https://www.instat.uz/uz/402-elektron-jurnal/34056-o-zbekiston-statistika-axborotnomasi-ilmiy-elektron-jurnali-2024-yil-1-son>
3. Kuldashev, Sh.A. Ta'lim xizmatlari bozorida oliy ta'lim muassasalari raqobat ustunligini ta'minlash omillari va ko'rsatkichlari. “Iqtisodiyot va turizm” xalqaro ilmiy va innovatsion jurnali, №1(15), 2024. <https://interjournal.uz/index.php/journals/article/download/224/204/645>
4. Umarov, T.O. O'zbekiston oliy ta'lim xizmatlari bozorida raqobat muhiti tahlili. “Iqtisodiyot va turizm” xalqaro ilmiy va innovatsion jurnali, №6(20), 2024. <https://interjournal.uz/index.php/journals/article/download/325/304/848>
5. ResearchGate platformasida chop etilgan maqola. Ta'lim xizmatlari bozorida oliy ta'lim muassasalarining rivojlanish holati tahlili. [https://www.researchgate.net/publication/378505202 Ta%27lim xizmatlari bozorida oliy ta%27lim muassasalarining rivojlanish holati tahlili](https://www.researchgate.net/publication/378505202_Ta%27lim_xizmatlari_bozorida_oliy_ta%27lim_muassasalarining_rivojlanish_holati_tahlili)
6. ResearchGate platformasida chop etilgan maqola. Ta'lim sifatini ta'minlash oliy ta'lim xizmatlari bozorini rivojlantirishning asosiy omili.
7. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. (2024). *Statistik ma'lumotlar bo'limi*. <https://stat.edu.uz>

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ КАК СТРАТЕГИЧЕСКИЙ РЕСУРС УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ: ОПЫТ УЗБЕКИСТАНА

Дониёрова Фотимабону Алишер кизи

ТГЭУ, PhD, и.о. доцент

DOI: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a178

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты развития человеческого капитала в условиях инновационной экономики. Выделены ключевые факторы его формирования: образование, здоровье, цифровизация и демография. Особое внимание уделено вызовам, связанным с необходимостью непрерывного обучения и цифровой трансформацией. На основе анализа ситуации в Узбекистане и международного опыта предложены рекомендации по совершенствованию образовательной системы, поддержке инноваций и развитию цифровых навыков для устойчивого экономического роста.

Ключевые слова: человеческий капитал, устойчивое развитие, инновационная экономика, образование, цифровизация, навыки, здоровье.

INSON KAPITALI – BARQAROR RIVOJLANISHNING STRATEGIK RESURSI SIFATIDA: O‘ZBEKISTON TAJRIBASI

Doniyorova Fotimabonu Alisher qizi,

TDIU, v.b. dotsent

Annotatsiya. Maqolada innovatsion iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari ko‘rib chiqiladi. Uni shakllantirishga ta‘sir qiluvchi asosiy omillar – ta‘lim, sog‘liqni saqlash, raqamlashtirish va demografiya – tahlil qilingan. Uzluksiz ta‘lim va raqamli transformatsiya zarurati bilan bog‘liq dolzarb muammolarga alohida e‘tibor qaratilgan. O‘zbekiston tajribasi va xalqaro amaliyot asosida ta‘lim tizimini takomillashtirish, innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash va raqamli ko‘nikmalarni rivojlantirish bo‘yicha takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: inson kapitali, barqaror rivojlanish, innovatsion iqtisodiyot, ta‘lim, raqamlashtirish, ko‘nikmalar, sog‘liqni saqlash.

HUMAN CAPITAL AS A STRATEGIC RESOURCE FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: THE CASE OF UZBEKISTAN

Doniyorova Fotimabonu Alisher kizi

TSUE, acting associate professor

Abstract: The article explores the theoretical and practical aspects of human capital development in the context of an innovative economy. Key factors influencing its formation – education, healthcare, digitalization, and demographics – are analyzed. Special attention is given to challenges related to the need for lifelong learning and digital transformation. Based on the analysis of the situation in Uzbekistan and international experience, the article offers recommendations for improving the education system, supporting innovation, and developing digital skills to ensure sustainable economic growth.

Keywords: human capital, sustainable development, innovative economy, education, digitalization, skills, healthcare.

Введение

В условиях стремительного научно-технического прогресса и цифровой трансформации экономики человеческий капитал становится решающим ресурсом для обеспечения устойчивого и инклюзивного развития. Современные вызовы требуют кардинального пересмотра существующих подходов к подготовке, развитию и использованию трудовых ресурсов, что, в свою очередь, обуславливает необходимость внедрения инновационных стратегий управления человеческими ресурсами.

В Стратегии "Узбекистан – 2030" одним из ключевых приоритетов обозначено развитие человеческого капитала как основного фактора устойчивого экономического роста, социальной стабильности и повышения конкурентоспособности страны. В Послании Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису подчёркивается: «В центре всех реформ должен стоять человек, его интересы, права и благополучие. Мы должны сформировать новое поколение кадров — образованных, инициативных и патриотичных». Эти ориентиры определяют стратегическое направление государственной политики в сфере образования, занятости и цифрового развития.¹⁹ В связи с чем, в республике особое значение приобретают инвестиции в образование, цифровые и когнитивные навыки, охрану здоровья и развитие инновационного потенциала, так как именно эти направления формируют основу глобальной конкурентоспособности страны в XXI веке.

Настоящая работа направлена на комплексное изучение механизмов формирования и развития человеческого капитала в условиях инновационной экономики, а также на разработку практических рекомендаций, способствующих эффективному использованию трудового потенциала Узбекистана в соответствии с целями устойчивого национального развития.

Обзор литературы

Вопросы формирования и развития человеческого капитала в условиях инновационной экономики являются предметом активного научного изучения как зарубежными, так и отечественными исследователями.

Теодор Шульц одним из первых обозначил концепцию человеческого капитала как совокупности знаний, навыков и умений, приобретаемых в процессе образования и профессиональной деятельности, и обосновал их значение для экономического роста

¹⁹ [УП-158-сон 11.09.2023. О Стратегии «Узбекистан — 2030»](#)

общества [1]. Его идеи были развиты Гэри Беккером, который предложил модель инвестирования в человеческий капитал и доказал его влияние на индивидуальные доходы и национальное благосостояние [2]. Пол Ромер в рамках новой теории экономического роста утверждал, что именно человеческий капитал, а не физический, определяет способность экономики к инновациям и технологическому прогрессу [3]. Якоб Минсер разработал модель, объясняющую взаимосвязь между уровнем образования, трудовым стажем и заработной платой [4].

В отечественной научной литературе особое внимание вопросам развития человеческого капитала уделяют Абдурахмонов Қ.Х., Абдурахманова Г.Қ. и Закирова Н.К. Они подчеркивают, что в современных условиях приоритетными направлениями являются модернизация образования, внедрение цифровых технологий и развитие кадровой инфраструктуры [5].

В работах Гойипназарова С.Б. рассматривается взаимосвязь между развитием системы профессионального образования и формированием конкурентоспособного человеческого капитала, отмечая важность адаптации образовательных программ к потребностям цифровой экономики [6]. По мнению Бакиевой И.А. необходимо создание условий для непрерывного образования и развития soft skills у молодёжи, что особенно актуально в условиях быстрой смены технологических укладов и появления новых профессий [7].

Кроме того, Всемирный банк в рамках Индекса человеческого капитала подчёркивает, что инвестиции в образование, здравоохранение и равный доступ к возможностям являются важнейшими факторами повышения национальной конкурентоспособности [8].

Таким образом, анализ научных трудов показывает, что развитие человеческого капитала требует комплексного и стратегического подхода, включающего реформу образования, улучшение системы здравоохранения, цифровизации и активную государственную политику в сфере занятости.

Методология исследования

Методологическая основа исследования включает применение общенаучных и специальных методов, обеспечивающих всестороннее и объективное рассмотрение проблем формирования и развития человеческого капитала в условиях инновационной экономики. В работе использовались системный и комплексный подходы, позволившие рассматривать человеческий капитал как совокупность взаимосвязанных элементов, включающих образование, здоровье, навыки и социальные факторы.

Для анализа эмпирических данных применялись методы экономико-статистического анализа, включая наблюдение,

группировку, сравнение, обобщение, а также индикативный и трендовый анализ. Эти методы позволили выявить ключевые тенденции и проблемы развития человеческого капитала в Узбекистане.

В рамках изучения влияния цифровизации и инноваций на человеческий капитал использовались методы сравнительного анализа и факторного моделирования, что дало возможность сопоставить международный опыт с текущей ситуацией в стране. Дополнительно были задействованы элементы социологического анализа: анализ официальной статистики, экспертные оценки, результаты опросов студентов и преподавателей, касающихся качества образования и уровня цифровых компетенций. Интеграция различных методов исследования обеспечила достоверность и научную обоснованность полученных выводов и предложений.

Результаты исследования

Современная экономика, основанная на знаниях и технологиях, предъявляет новые требования к формированию и использованию человеческого капитала. Инновационные изменения, цифровизация и глобальные вызовы требуют постоянного обновления профессиональных навыков, развития soft skills и адаптации к быстро меняющимся условиям.

Результаты проведённого анализа показали, что ключевыми направлениями развития человеческого капитала в условиях инновационной экономики являются: модернизация системы образования, развитие цифровых компетенций, укрепление здоровья населения и повышение уровня социальной защищённости.

Развитие навыков, включая критическое мышление, цифровую грамотность и способность к инновациям, становится все более важным. В Узбекистане предпринимаются шаги по внедрению программ профессиональной подготовки и переподготовки кадров. Создаются центры профессионального обучения, особенно в сельских регионах, что способствует снижению уровня безработицы и повышению конкурентоспособности рабочей силы.

Численность студентов вузов в Узбекистане демонстрирует устойчивую тенденцию к росту, превысив отметку в 6,3 миллиона человек по состоянию на 2022 год. Такой прирост отражает усилия государства по расширению доступа к высшему образованию и повышению его привлекательности среди молодёжи.

Заметное увеличение наблюдается и в академических лицеях — число их учащихся возросло более чем в два раза. Это указывает на укрепление роли лицеев как важного этапа в системе подготовки к высшему образованию и формировании академических навыков у школьников. В то же время в профессиональных колледжах зафиксировано значительное снижение числа студентов — почти в пять раз. Данная тенденция может быть обусловлена изменением

образовательных предпочтений, а также реформированием системы профессионально-технического образования. (рис. 1)

Рисунок 1. Иллюстрирующий динамику численности учащихся и студентов образовательных учреждений в Узбекистане с 2016 по 2022 годы²⁰

Численность учащихся академических лицеев также показывает положительную динамику, особенно заметный рост произошёл после 2019/2020 гг., что может быть связано с реформами в системе среднего специального образования.

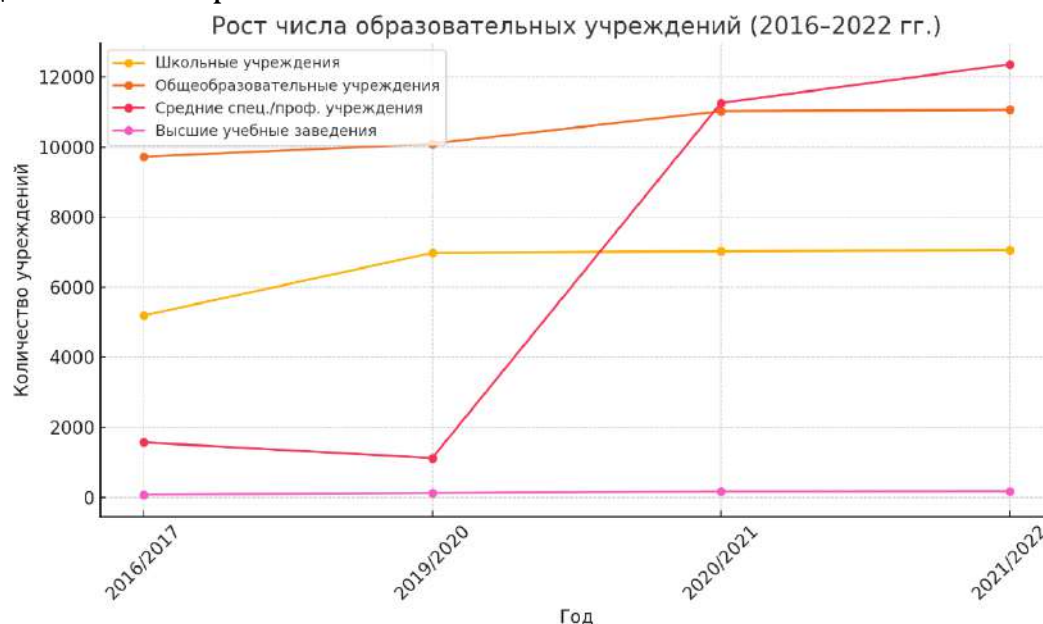

Рисунок 2. Иллюстрирующий рост образовательных учреждений в Узбекистане с 2016 по 2022 годы²¹

²⁰ Абдурахманов К. Х. Развитие человеческого капитала в инновационной экономике // *Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali: ilmiy elektron jurnal.* – 2022. – Спец. вып. № 1. Доступно на: <http://laboreconomics.uz>

²¹ Абдурахманов К. Х. Развитие человеческого капитала в инновационной экономике // *Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali: ilmiy elektron jurnal.* – 2022. – Спец. вып. № 1. Доступно на: <http://laboreconomics.uz>

Число студентов в профессиональных колледжах остаётся относительно стабильным, с небольшими колебаниями, что, возможно, отражает ограниченный интерес или трансформацию этого сегмента образования.

Эти тенденции свидетельствуют о переориентации государственной политики на развитие высшего и академического образования как ключевого направления в формировании человеческого капитала в условиях инновационной экономики.

Количество высших учебных заведений выросло более чем в 2 раза (с 70 до 170), что указывает на активную политику расширения доступа к высшему образованию.

В современных условиях социально-экономического развития Республики Узбекистан наблюдается поступательный рост числа общеобразовательных учреждений, что обусловлено переходом к 11-летней модели школьного образования, ориентированной на повышение качества обучения и приведение национальной системы образования в соответствие с международными стандартами. Наряду с этим, существенное увеличение количества средних специальных и профессиональных учебных заведений стало результатом системных реформ в сфере профессионально-технического образования, направленных на удовлетворение потребностей рынка труда и обеспечение квалифицированными кадрами приоритетных отраслей экономики. Одним из стратегических ориентиров государственной политики Узбекистана выступает переход к инновационной модели экономики, в которой определяющее значение приобретает не столько природный, сколько человеческий капитал. В этом контексте развитие системы образования рассматривается как фундаментальный фактор подготовки конкурентоспособных специалистов и устойчивого социально-экономического роста страны.

Как подчеркивает академик К.Х. Абдурахманов, «стратегическая потребность экономики в новом классе кадров делает планомерное реформирование образования приоритетом».²²

В современном высшем образовании университеты переходят от замкнутой модели к открытой и практик ориентированной, где ценится не просто диплом, а наличие цифровых и предпринимательских компетенций. В свою очередь, молодёжь рассматривает образование как источник роста доходов и карьеры, и это подкрепляется государственными грантами, программами поддержки малообеспеченных студентов (таблица 1).

²² Абдурахманов К. Х. Развитие человеческого капитала в инновационной экономике // *Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali: ilmiy elektron jurnal*. – 2022. – Спец. вып. № 1. Доступно на: <http://laboreconomics.uz>

Таблица 1

Государственный подход к инклюзивности²³

Элементы человеческого капитала	Индивид	Предприятие	Государство
Воспитание и образование	Получение дохода и моральное удовлетворение	Качество работы и ответственность	Рост инвестиций в образование
Навыки и опыт	Карьерный рост	Производительность, наставничество	Формирование налоговой базы
Здоровье	Стрессоустойчивость, трудоспособность	Снижение сбоев и текучки	Инвестиции в спорт и медицину
Мотивация и целеполагание	Осознанное планирование жизни	KPI, мотивация, командная работа	Поддержка предпринимательства
Предприимчивость	Стартапы и бизнес	Менеджмент и устойчивость	Привлечение инвестиций
Инновационные способности	Генерация идей	Инновационная среда	Формирование инновационной экономики

Формирование человеческого капитала — это не только задача системы образования, но и комплексный процесс, охватывающий здравоохранение, рынок труда, предпринимательскую среду и социокультурную инфраструктуру.

Инновационная экономика требует нового типа личности — инициативного, креативного, обучающегося всю жизнь. Государственная политика в Узбекистане всё более ориентируется на развитие именно такого человека. Инвестиции в человеческий капитал — это инвестиции в конкурентоспособность страны.

Рисунок 3 показывает, что начиная с 2019 года в Узбекистане наблюдается резкий рост количества выпускников высших учебных заведений, что напрямую связано с реализацией государственной политики по расширению доступа к высшему образованию и увеличению числа приёмных квот в университеты и институты.

Одновременно с этим зафиксировано снижение числа выпускников 9 классов, особенно в 2021/2022 учебном году. Это объясняется переходом к 11-летней системе школьного образования, в результате чего временно сократился выпуск учащихся на данном этапе.

Также отмечается устойчивый рост количества выпускников академических лицеев, что свидетельствует о повышении интереса учащихся к углублённой академической подготовке перед

²³ Абдурахманов К. Х. Развитие человеческого капитала в инновационной экономике // *Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali: ilmiy elektron jurnal*. – 2022. – Спец. вып. № 1. Доступно на: <http://laboreconomics.uz>

поступлением в вузы и о возрастании значимости лицеев как института довузовского образования.

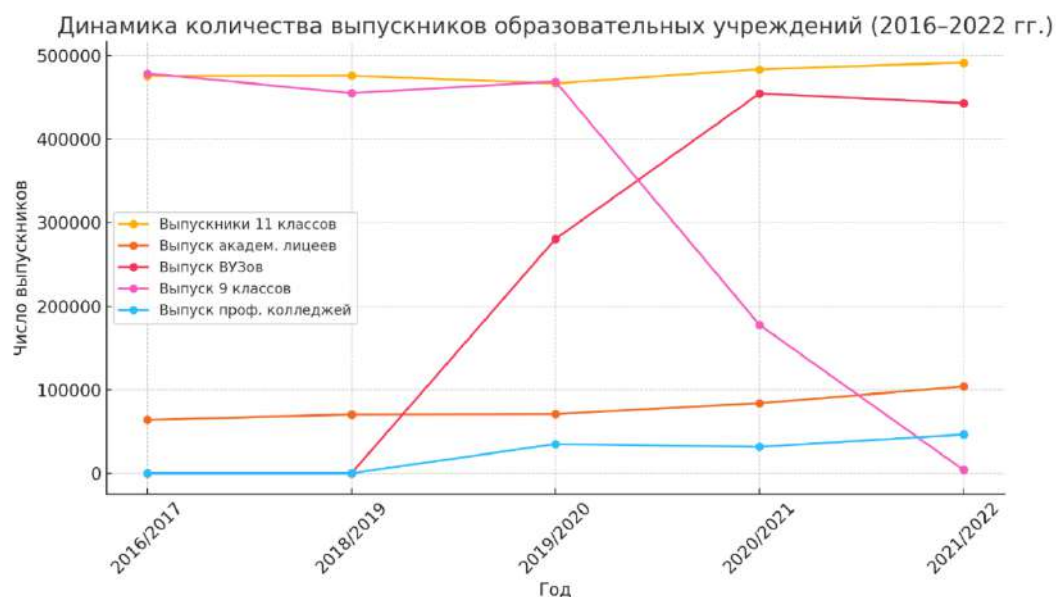

Рисунок 3. Динамика количества выпускников различных образовательных уровней в Узбекистане с 2016 по 2022 годы.²⁴

В ответ на новые вызовы рынка труда правительство Узбекистана предпринимает шаги по выработке адаптивной образовательной политики, направленной на сбалансированное развитие всех уровней образования, подготовку квалифицированных специалистов и эффективное использование потенциала молодёжи в условиях инновационной экономики. В частности:

- провело оптимизацию профессиональных колледжей, сосредоточив внимание на востребованных специальностях;
- создало центры профессионального обучения для безработных, функционирующие во всех регионах страны;
- внедряет интеграцию образования с производством, создавая учебно-производственные комплексы.

Особое внимание уделяется международной мобильности студентов и интеграции в глобальное образовательное пространство. Число студентов из Узбекистана, обучающихся за рубежом, выросло с 28 тыс. (2015) до 53 тыс. (2022), а количество иностранных студентов в вузах Узбекистана увеличилось с 603 до 5140 за 5 лет.

Современная система образования формирует инновационные компетенции и поведенческие характеристики личности, включая критическое мышление, стрессоустойчивость, предпринимательские и лидерские качества, цифровую и научную грамотность. Эти компетенции становятся основой инновационной экономики, где рост

²⁴ Абдурахманов К. Х. Развитие человеческого капитала в инновационной экономике // *Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali: ilmiy elektron jurnal.* – 2022. – Спец. вып. № 1. Доступно на: <http://laboreconomics.uz>

ВВП зависит не столько от ресурсов, сколько от интеллектуального потенциала и способности к самообучению населения.

Узбекистан активно реформирует систему образования с акцентом на качество, охват и международные стандарты. Человеческий капитал рассматривается как основа инновационной модели экономики, а инвестиции в образование, здравоохранение и развитие навыков — как стратегически важные. Число студентов в профессиональных колледжах остаётся относительно стабильным, с небольшими колебаниями, что, возможно, отражает ограниченный интерес или трансформацию этого сегмента образования. Рост числа вузов, студентов, выпускников и иностранных обучающихся подтверждает устойчивую политику в этом направлении.

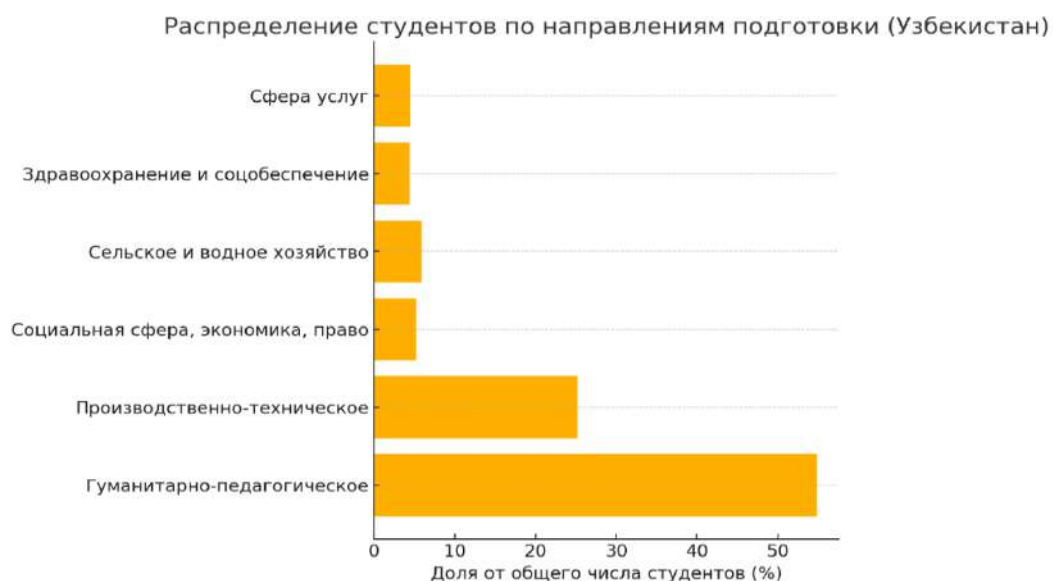

Рисунок 4. Распределение студентов по направлению подготовки в Узбекистане.²⁵

Более 50% студентов обучаются по гуманитарно-педагогическим направлениям. Это свидетельствует о высокой востребованности профессий в сфере образования, языка, истории и других гуманитарных наук. Однако это может также указывать на перекося в структуре подготовки кадров по отношению к потребностям экономики.

Около 25% студентов обучаются на инженерных, технических и прикладных специальностях, что отражает попытки адаптировать образование к нуждам индустриального и технологического развития страны. Здравоохранение, сфера услуг, экономика и право, а также аграрный сектор — пока охватывают менее 6% студентов каждый. (рис 6).

Это свидетельствует о необходимости дальнейшей диверсификации структуры высшего образования в сторону технологических и

²⁵Абдурахманов К. Х. Развитие человеческого капитала в инновационной экономике // *Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali: ilmiy elektron jurnal.* — 2022. — Спец. вып. № 1. Доступно на: <http://laboreconomics.uz>

прикладных специальностей, особенно в условиях инновационной экономики. Так как в подготовке квалифицированных кадров наблюдаются следующие тенденции:

- дисбаланс в выборе специальностей, чрезмерная ориентация на гуманитарные науки;
- нехватка квалифицированных кадров в высокотехнологичных секторах;
- неравномерный доступ к качественному образованию в регионах;
- ограниченные цифровые навыки среди молодёжи и взрослого населения.

По нашему мнению стратегические приоритеты должны состоять из следующих:

- Расширение STEM-образования (наука, технологии, инженерия, математика), как основного направления подготовки кадров для инновационного сектора;
- Развитие системы непрерывного образования, включая онлайн-курсы, переквалификацию и повышение квалификации;
- Поддержка талантливой молодёжи и академической мобильности, особенно из сельских регионов;
- Интеграция науки, образования и предпринимательства на базе вузов, технопарков и исследовательских центров;
- Инвестиции в инфраструктуру образования: цифровизация, модернизация оборудования, обучение преподавателей;

Таким образом, развитие человеческого капитала в Узбекистане — это не только количественный рост (число студентов, вузов, выпускников), но и качество образования, адаптация к вызовам времени и потребностям экономики. Это требует комплексного подхода, в который входят усиление подготовки по техническим и ИКТ-специальностям, реформы системы профтехобразования, повышение квалификации педагогов, внедрение международных стандартов и цифровых платформ обучения.

Заключение и предложения

В условиях ускоряющейся цифровизации и постоянных экономических трансформаций развитие человеческого капитала становится важнейшим условием устойчивого роста и конкурентоспособности страны. Полученные в ходе исследования данные подтверждают, что именно инвестиции в образование, здравоохранение, цифровые навыки и культуру непрерывного обучения определяют потенциал человеческого капитала в инновационной экономике.

Современные вызовы требуют комплексного подхода к подготовке и развитию кадров, гибкости в образовательной системе, активной государственной политики в области трудовых ресурсов и социальной

поддержки. Особую значимость приобретают такие качества, как способность к самообучению, критическое мышление, цифровая грамотность, эмоциональный интеллект и лидерство.

Развитие человеческого капитала должно основываться на стратегически важных направлениях, обеспечивающих его соответствие требованиям инновационной экономики. Одним из ключевых векторов выступает модернизация системы образования с акцентом на практико-ориентированное обучение, развитие STEM-компетенций (наука, технологии, инженерия, математика) и формирование soft skills — критического мышления, коммуникативных и лидерских качеств, командной работы.

Особое внимание необходимо уделить повышению доступности качественного образования в сельских и удалённых регионах. Это требует развития цифровой инфраструктуры, подготовки квалифицированных педагогов и внедрения современных образовательных технологий. Такие меры способствуют формированию всесторонне подготовленных и конкурентоспособных специалистов, способных эффективно адаптироваться к требованиям цифровой и инновационной экономики.

Развитие цифровых компетенций. Внедрение программ цифрового обучения и доступ к качественным онлайн-ресурсам должны стать приоритетами образовательной политики.

Повышение роли высших учебных заведений. Университеты должны стать центрами подготовки кадров для цифровой экономики и площадками для стартапов и научных исследований.

Укрепление системы здравоохранения. Здоровье является важным компонентом человеческого капитала, и его сохранение требует профилактики, телемедицины и равного доступа к медицинским услугам.

Развитие корпоративных программ обучения. Бизнес-среда должна активно участвовать в повышении квалификации работников, внедрении гибких форм занятости и стимулировании профессионального роста.

Таким образом, для эффективного развития человеческого капитала необходима координация усилий государства, образовательных учреждений, частного сектора и самих работников. Это требует новой культуры управления знаниями, инновациями и талантами, ориентированной на будущее.

В заключение следует отметить: только системный, устойчивый и инклюзивный подход позволит Узбекистану реализовать потенциал своего человеческого капитала и успешно интегрироваться в мировую экономику XXI века.

Список использованной литературы

1. Беккер Г. Человеческий капитал. – М.: Изд-во Московского университета, 2003.
2. Шульц Т. Инвестиции в человека. – М.: Изд-во МГУ, 1997.
3. Минсер Дж. Школа, опыт, заработная плата. – М.: Экономика, 2005.
4. Ромер П. Концепции эндогенного экономического роста // Вопросы экономики. – 2001. – № 7. – С. 42–56.
5. Всемирный банк. Human Capital Index 2020. – URL: <https://www.worldbank.org/> (дата обращения: 01.06.2025).
6. Абдурахмонов Қ.Х., Абдурахманова Г.Қ. Инсон капитали ва рақамли иқтисодиёт // Иқтисодиёт ва таълим. – 2022. – №4. – Б. 28–32.
7. Гойипназаров С.Б. Таълим тизимини модернизация қилиш – рақобатбардош кадрлар тайёрлашнинг асосий шарти // Иқтисодий тараққиёт ва таҳлил. – 2023. – №2. – Б. 19–24.
8. Бакиева И.А. Инсон капиталини ривожлантиришда иқтидорли ёшларнинг ўрни // Иқтисодиёт ва инновациялар. – 2021. – №3. – Б. 47–52.
9. Давлат статистика қўмитаси маълумотлари. – URL: <https://stat.uz> (дата обращения: 01.06.2025).
10. Трудовой кодекс Республики Узбекистан. – Ташкент: Юридическая литература, 2023.
11. Стратегия "Узбекистан – 2030". – Указ Президента РУз от 11.09.2023 г. №УП-158.
12. OECD. The Economics of Human Capital Investment. – Paris, 2020.
13. World Economic Forum. Future of Jobs Report 2023. – Geneva: WEF, 2023.
14. IT Park Uzbekistan. Рақамли салоҳиятни ошириш бўйича ҳисобот. – Тошкент, 2024.
15. UNICEF Uzbekistan. Youth Mental Health Survey Results 2022. – URL: <https://www.unicef.uz/> (дата обращения: 01.06.2025).
16. WHO. Uzbekistan STEPS Survey 2020. – URL: <https://www.who.int/> (дата обращения: 01.06.2025).
17. Ministry of Higher Education of Uzbekistan. Маълумотлар таҳлили. – Тошкент, 2024.
18. Uzbekistan Digital Inclusion Project (World Bank). – URL: <https://projects.worldbank.org/> (дата обращения: 01.06.2025).

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА СТУДЕНТОВ ПО ФИЗИКЕ И ФОРМИРОВАНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

Талипов Фархад Магруфович

д.ф.м.н., профессор, Ташкентский государственный
педагогический университет имени Низами

DOI: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a179

Аннотация: самостоятельная работа по физике развивает творческое мышление и аналитические способности. В статье приводится опыт работы по организации самостоятельной работы студентов по физике с применением план-конспекта в контексте формирования человеческого капитала. Показана эффективность этого метода в подготовке высококвалифицированных специалистов с высоким уровнем знаний физики.

Ключевые слова: физика, самостоятельная работа, план-конспект, эффективность, качество, образование, студент, развитие, специалист, человеческий капитал.

FIZIKA FANIDAN TALABALARNING MUSTAQIL ISHLARI VA INSON KAPITALINING SHAKLLANISHI

Talipov Farhod Magrufovich

f.m.f.d., Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika
universiteti professori

Annotatsiya. Fizika fanidan mustaqil ish ijodiy fikrlash va tahliliy qobiliyatlarni rivojlantiradi. Maqolada inson kapitalini shakllantirish kontekstida reja-konspekt qo'llanib, talabalar mustaqil ishini tashkil etish bo'yicha tajriba keltirilgan. Ushbu metodning fizika bo'yicha yuqori darajadagi bilimga ega bo'lgan yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashdagi samaradorligi ko'rsatildi.

Kalit so'zlar: fizika, mustaqil ish, reja-konspekt, samaradorlik, sifat, ta'lim, talaba, rivojlanish, mutaxassis, inson kapitali

INDEPENDENT WORK OF STUDENTS IN PHYSICS AND FORMATION OF HUMAN CAPITAL

Talipov Farhad Magrufovich

Professor, Tashkent State Pedagogical University
named after Nizami

Abstract. Independent work in physics fosters creative thinking and analytical abilities. This article describes the experience of organizing physics students' independent work through the use of a lesson plan outline within the context of human capital formation. The effectiveness of this method in preparing highly qualified specialists with an advanced level of physics knowledge is demonstrated.

Keywords: physics, independent work, lesson plan outline, effectiveness, quality, education, student, development, specialist, human capital

Введение

Человеческий капитал – это не финансовые активы, а знания, умения и навыки, которые формируются у человека в течение жизни. Такой капитал повышает эффективность труда, и человек использует его для своего благосостояния и увеличения финансового капитала, как личного, так и государственного. Он формируется под воздействием образования и практического опыта. Инвестиции в человеческий капитал повышают квалификацию, увеличивают ценность благ, создаваемых человеком, и приносят ему дополнительный доход. Чтобы инвестиции себя оправдали, необходимо подготовить специалистов так, чтобы отдача от них была максимальной. Инвестиции в человеческий капитал – важный фактор в борьбе с безработицей. Борьба с бедностью прежде всего связана с повышением уровня образования среди широких слоев населения. Потенциал, заложенный в человеке, необходимо развивать с помощью качественного образования. Эффективность инвестиций зависит от уровня организации учебного процесса. Для экономики необходимы высококвалифицированные работники. Человеческий капитал и качество образования взаимосвязаны. Особую роль в наращивании человеческого капитала играет физика, поскольку она способствует развитию логического мышления, необходимого для инноваций и технологического прогресса. Образование в области физики укрепляет экономический потенциал государства, делая его более конкурентноспособным.

Литературный обзор

В статье [1] подчеркнута важность физического образования для развития человеческих ресурсов в любой стране. Отмечается, что базовые концепции и методы физики имеют большое значение для национального прогресса. В связи с этим, руководствуясь Постановлением Президента Республики Узбекистан ПП-5032 от 19 марта 2021г. “О мерах по повышению качества образования и совершенствованию научных исследований в области физики” [2], в Ташкентском государственном педагогическом университете имени Низами уделяется большое внимание подготовке компетентных специалистов по различным специальностям. Особое внимание уделяется организации самостоятельной работы студентов, поскольку самостоятельность – это одно из свойств развивающей личности и необходимое для формирования человеческого капитала. Наличие этого качества является необходимым требованием к молодым специалистам. Главная цель самостоятельной работы – закрепление, расширение и углубление полученных знаний, умений и навыков, а также самостоятельное изучение нового материала без посторонней помощи [3]. Опыт показал, что самостоятельное изучение литературы по курсу общей физики студентами физико-математического факультета связано с большими трудностями. В лучшем случае студенты

запоминают от начала до конца весь материал выученных параграфов. Они не умеют четко определить задачу, связанную с конкретным материалом, установит логические связи этапов её решения, не видят проявлением каких законов природы является изучаемое явление, не умеют провести аналогию между изучаемым и уже известным явлением. Конспектирование учебного материала в большинстве случаев превращается в прямое списывание его из учебника. Помочь студентам овладеть навыками самостоятельной работы можно различными методами: составлением опорных карточек [4], созданием инфографики [5,6], решением нестандартных задач [7,8], составлением тестов, логическими играми и др.

Анализ и результаты

Наиболее целесообразным представляется метод обучения составлению план-конспекта тем и подтем курса. План-конспект выступает инструментом структурирования и систематизации самостоятельной деятельности студентов, улучшает восприятие знаний, и способствует формированию навыков самостоятельной работы. План-конспекты могут иметь разные формы.

I. План-конспект может быть составлен в виде таблицы, позволяющей систематизировать материал, чётко усвоить соответствие между физическими величинами, провести сравнительный анализ выводов. Приведем примеры.

В таблицу “Основные законы механики” записывают меры движения, меры действия сил и основные законы механики. Из неё отчетливо видно, что основные законы механики устанавливают связь между мерами движения и мерами действия сил, а также в каких случаях имеет смысл говорить о законах изменения импульса, момента импульса и кинетической энергии, а в каких случаях выполняются законы сохранения соответствующих мер движения.

В таблице “Сложение гармонических колебаний” нужно указать, какой вид движения осуществляется при сложении гармонических движений, происходящих с одинаковыми и разными амплитудами, фазами и периодами. Эта задача рассматривается по отношению к колебаниям, происходящим в одинаковых и различных направлениях.

В таблицу “Основные политропические процессы в идеальном газе” записывают закон, которому подчиняется каждый из процессов, схему осуществления процесса, первое начало термодинамики выражение для работы, значения теплоемкости и показателя политропы.

В таблицу “Стационарные явления переноса в плотных газах” нужно для каждого явления записать феноменологическую формулу, название закона, переносимую величину, число переносчиков, окончательную формулу, коэффициент.

Таблица 1

Сложение гармонических колебаний

№	Условия	Направления	Результирующее движение	Формула (результат)
1	$A_1 \neq A_2$, $\omega_1 = \omega_2$, $\varphi_1 = \varphi_2$	коллинеарно	ПГК с амплитудой $A_1 + A_2$	$x = (A_1 + A_2) \cdot \sin(\omega t)$
2	$A_1 = A_2 = A$, $\omega_1 = \omega_2$, $\Delta\varphi = \varphi_2 - \varphi_1$ произвольна	коллинеарно	ПГК с той же ω , $A = 2A \cdot \cos(\Delta\varphi/2)$, сдвиг фазы на $\Delta\varphi/2$	$x = 2A \cdot \cos(\Delta\varphi/2) \cdot \sin(\omega t + \Delta\varphi/2)$
3	$A_1 = A_2 = A$, $\omega_1 \neq \omega_2$ (или близки), $\varphi_1 = \varphi_2$	коллинеарно	Модулированное (биения)	$x = 2A \cdot \cos((\omega_1 - \omega_2)/2 \cdot t) \cdot \sin((\omega_1 + \omega_2)/2 \cdot t)$
4	$A_1 \neq A_2$, $\omega_1 = \omega_2$, $\varphi_1 = \varphi_2$	перпендикулярно	Прямолинейное (угол α : $\tan \alpha = A_2/A_1$)	$y = (A_2/A_1) \cdot x$
5	$A_1 \neq A_2$, $\omega_1 = \omega_2$, $\Delta\varphi = \varphi_2 - \varphi_1 \neq 0, \pi$	перпендикулярно	Эллипс (полуоси A_1, A_2 ; ориентация зависит от $\Delta\varphi$)	$x^2/A_1^2 + y^2/A_2^2 - 2(x \cdot y)/(A_1 \cdot A_2) \cdot \cos \Delta\varphi = \sin^2 \Delta\varphi$
6	$A_1 = A_2 = A$, $\omega_1 = \omega_2$, $\Delta\varphi = \pi/2$	перпендикулярно	Окружность	$x^2 + y^2 = A^2$
7	любые A_1, A_2 , любые φ_1, φ_2 , $\omega_1 \neq \omega_2$	перпендикулярно	Лиссажу-кривые (замкнутые при рациональном $\omega_1:\omega_2$)	$x = A_1 \cdot \sin(\omega_1 t)$, $y = A_2 \cdot \sin(\omega_2 t + \Delta\varphi)$

ПГК-Простое гармоническое колебание

Такие таблицы позволяют не только глубоко осмыслить материал, но провести сравнительный анализ закономерностей, выявить черты сходства и различия, а также “подсказывают” план ответа.

II. План-конспект может быть составлен в виде таблицы, позволяющей установить аналогию между изучаемым и известным материалом. Нами широко используются таблицы, в которых устанавливается аналогия между физическими величинами и закономерностями, характеризующими:

а) кинематику поступательного и вращательного движения твердого тела;

б) динамику поступательного и вращательного движения твердого тела;

в) механические и электрические колебания;

г) электростатическое поле в диэлектриках и магнитное поле в магнетиках;

д) поведение диэлектриков в электростатическом поле и поведение магнетиков в магнитном поле и др.

Студенты должны критически оценить аналогии, показать, что всякая истина конкретна и во всяком явлении наблюдаются особенности, присущие только ему.

Изучение аналогии между физическими величинами,

закономерностями и теориями в настоящее время приобретает особое важное значение в связи с широким применением математического моделирования с использованием компьютера.

III. План-конспект может быть составлен а виде названий последовательных пунктов, в соответствии с которыми рассматривается явление. Приведем пример план-конспекта по теме “р-п- переход”.

1. Концентрация свободных носителей зарядов в металлах и в полупроводниках.

2. Основные подвижные носители зарядов в полупроводниках р-типа и п-типа

3. Кристалл с р-п –переходом.

а. Диффузионный ток (электрический ток, создаваемый основными носителями зарядов).

б. Контактная разность потенциалов (потенциальный барьер). Порядок величины контактной разности потенциалов. Условие, при котором электрон в состоянии преодолеть этот потенциальный барьер.

в. Порядок величины ширины контактного слоя .

г. Величина и направление напряженности электрического поля в области контакта.

д. Рекомбинация электронов и дырок. Концентрация подвижных носителей зарядов в области контакта. Влияние этого фактора на сопротивление контакта.

е. Рождение пар электрон-дырка во всем объеме кристалла, как следствие тепловых флуктуаций.

ж. Флуктуационный ток (электрический ток, создаваемый неосновными носителями).

з. Условие, соответствующее установившимся значениям контактной разности потенциалови напряженности электрического поля в области контакта.

и. Влияние на величину потенциального барьера и напряженности электрического поля сторонней ЭДС, если источник подключен положительным полюсом к р-области.

к. Влияние на величину потенциального барьера и напряженности электрического поля сторонней ЭДС, если источник подключен положительным полюсом к п-области.

л. Вольт-амперная характеристика р-п –перехода.

м. Использование кристаллического диода для выпрямления переменного тока.

н. Способ получения кристаллов с р-п –переходом.

IV. План-конспект может быть составлен в виде последовательности рисунков и графиков, ярко изображающих суть явления или динамику процессов.

План-конспекты составляются студентами как по тому материалу, который задается для самостоятельного изучения, так и по наиболее

важным разделам курса, изучающимся традиционными методами. Они оцениваются преподавателем в процессе коллоквиума или индивидуальных бесед со студентами. Обратная связь показала, что составление план-конспектов положительно влияет на рост эффективности усвоения материала.

Вывод

Составление план-конспектов активизирует самостоятельную работу студентов, заставляет их анализировать материал : находить причинно-следственную связь между явлениями, критически воспринимать аналогии, делать обобщения. Всё это способствует эффективному формированию высококлассного специалиста т.е. наращиванию человеческого капитала.

Список использованной литературы

1. Тимошева Н. Л. Организация самостоятельной работы студентов на уроках физики. Народное образование, 2011, № 3, с. 27–32.
2. Постановление Президента Республики Узбекистан ПП-5032 от 19 марта 2021 г. «О мерах по повышению качества образования и совершенствованию научных исследований в области физики». Национальная база юридических документов, 19.03.2021, № 07/21/5032/0226.
3. Muhiddin A. S., Maina B. T., Umar Y. Physics in Education and Human Resources Development. Reformation, 2011, Vol. 4, № 3, pp. 23–36.
4. Талипов Ф.М., О внеадиторной работе студентов. Fizika, matematika va informatika. Ilmiy-uslubiy jurnal. Toshkent. 2023//3/1/23.
5. Талипов Ф. М., Серебрякова М. Х. Внедрение инфографики в процесс обучения физики и подготовка педагогов к использованию инфографики на уроках. Fizika, matematika va informatika: Ilmiy-uslubiy jurnal, Тошкент, 2024, № 3, с. 53–59.
6. Talipov F. M., Djuraev M., Slamov A. Infographics and Improving the Efficiency of Students' Independence. Science and Innovation: International Scientific Journal, 2025, Vol. 4, № 2, pp. 100–103.
7. Talipov F. M., Abdukhalilova O. Sh., Sobitova M. F. Solving Non-Standard Problems on Mechanics. Science and Innovation: International Scientific Journal, 2023, Vol. 2, № 4, pp. 158–161.
8. Talipov F. M., Abdukhalilova O. Sh. Solving Selected Tasks Problems in Electrostatics. Science and Innovation: International Scientific Journal, 2024, Vol. 3, № 3, pp. 24–26.
9. Савельев И. В. Курс общей физики. М.: Физматлит, 2012.
10. Смирнов А. И. Физика твердого тела: Современный курс. М.: Научный мир, 2023.
11. Гурвич Ю.А. Полупроводники М. Просвещение .2008

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

AHOLI TURMUSH DARAJASI VA FAROVONLIGINI O'RGANISHNING IJTIMOIY-IQTISODIY YONDASHUVLARI

Iskandarova Dilafruz Ikrom qizi

TDIU, Mehnat iqtisodiyoti kafedrası
tayanch doktoranti

DOI: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a180

Annotatsiya. Ushbu maqolada aholi turmush darajasi va farovonligini o'lchashda qo'llaniladigan asosiy ijtimoiy-iqtisodiy yondashuvlar tahlil qilingan. Turmush darajasining aniqlanishida inson kapitali, daromadlar, ta'lim va salomatlik kabi ko'rsatkichlarning o'rni yoritilgan. Inson kapitali rivoji davlatlarning iqtisodiy taraqqiyotiga qanday ta'sir ko'rsatayotgani ochib berilgan. Shuningdek, farovonlikni o'lchash indikatorlari, jumladan, Inson taraqqiyoti indeksi, Jini koeffitsienti va Inson kapitali indeksleri asosida O'zbekiston Respublikasi misolida tahlillar keltirilgan.

Kalit so'zlar: turmush darajasi, farovonlik, inson kapitali, daromad tengsizligi, Gini indeksi, inson taraqqiyoti indeksi, iqtisodiy o'sish, ta'lim, salomatlik, ijtimoiy-iqtisodiy tahlil.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ УРОВНЯ ЖИЗНИ И БЛАГОСОСТОЯНИЯ НАСЕЛЕНИЯ

Искандарова Дилафруз Икром кизи

ТГЭУ, докторант кафедры Экономики труда

Аннотация. В данной статье анализируются основные социально-экономические подходы, используемые для измерения уровня жизни и благополучия населения. Освещена роль таких показателей, как человеческий капитал, доход, образование и здоровье в определении уровня жизни. Раскрыто, как развитие человеческого капитала влияет на экономическое развитие стран. Также на примере Республики Узбекистан представлены анализы на основе показателей измерения благополучия, включая индекс человеческого развития, коэффициент Джини и индексы человеческого капитала.

Ключевые слова: уровень жизни, благополучие, человеческий капитал, неравенство доходов, индекс Джини, индекс человеческого развития, экономический рост, образование, здоровье, социально-экономический анализ.

SOCIO-ECONOMIC APPROACHES TO THE STUDY OF THE STANDARD OF LIVING AND WELFARE OF THE POPULATION

Iskandarova Dilafruz Ikrom kizi

TSUE, PhD student, Department of Labor Economics

Abstract. This article analyzes the main socio-economic approaches used to measure the standard of living and well-being of the population. The role of indicators such as human capital, income, education and health in determining the standard of living is highlighted. It reveals how the development of human capital affects the economic

development of countries. Also, analyses are presented on the example of the Republic of Uzbekistan based on indicators for measuring well-being, including the Human Development Index, Gini coefficient and Human Capital Indexes.

Keywords: standard of living, well-being, human capital, income inequality, Gini index, human development index, economic growth, education, health, socio-economic analysis.

Kirish

Aholi turmush darajasini o'rganish hozirgi kunda dunyo mamlakatlari reytingini aniqlashda muhim omil hisoblanadi. 1960-yilda Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) ishchi guruhi tomonidan global miqyosda turmush darajasini o'lchash va baholash tamoyillariga oid dastlabki hisobot tayyorlangan bo'lib, bu sohaga oid ilk tizimli yondashuv bo'lgan. Bu tadqiqotdan oldin ham turli olimlar tomonidan aholi turmush darajasini baholashga doir ko'plab ishlanmalar amalga oshirilgan.

1978-yilda BMT tomonidan xalqaro statistik tahlil ishlab chiqilib, unda turmush darajasini baholashda 12 ta asosiy ko'rsatkich belgilab berilgan. Ularning ichida asosiylari sifatida aholining daromadlari va inson kapitali ajralib turadi. Bundan tashqari, amaliyotda jon boshiga to'g'ri keladigan yalpi ichki mahsulot (YAIM), yalpi milliy mahsulot (YAMM), inson taraqqiyoti indeksi kabi ko'rsatkichlardan, shuningdek, aholi qatlamlari (kvintil, desil) bo'yicha tabaqalanish koeffitsiyentlaridan ham foydalaniladi.

Odatda, turmush darajasi aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromadlar miqdori yoki iste'mol hajmi ortishi yoki kamayishi orqali baholanadi. Aslida esa, turmush darajasi juda keng tushuncha bo'lib, uning sifat jihatlari ham muhim ahamiyatga ega. Garchi xalqaro darajada tan olingan ko'rsatkichlar va iqtisodiy-matematik usullar mavjud bo'lsa-da, turmush darajasini to'liq va har tomonlama ifodalovchi yagona universal mezon hali ishlab chiqilmagan.

Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, inson va uning bilim, ko'nikma, tajriba hamda malakasi har qanday davlat iqtisodiy taraqqiyotining va jamiyat farovonligining asosiy omiliga aylangan. Inson kapitalini rivojlantirish – innovatsion iqtisodiyot, bilimlar iqtisodiyoti, investitsiyalar, zamonaviy texnologiyalar, global axborot tarmoqlari va yangi biznes modellarini shakllantirish uchun zaruriy shart hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Insoniyat taraqqiyotida bilim katta rol o'ynadi. Ta'lim, o'rganish va o'qitish musiqa, kitoblar, filmlar, ma'ruzalar va hokazolar kabi turli xil vositalar orqali olinishi va tarqalishi mumkin. Ma'lumotli va malakali shaxslar tomonidan boshlangan biznes har doim malakasizlar boshlaganidan ko'ra samaraliroq ekanligi allaqachon isbotlangan. Demak, malakali kishining topgan daromadi malakasiz kishinikidan ko'proq bo'ladi. Xuddi shunday, mamlakat iqtisodiyotiga qo'shadigan hissa malakali odamdan malakasizlarga ko'ra ko'proqdir [1].

Inson kapitali ishchi kuchining iqtisodiy samaradorligini aniqlash usuli hisoblanadi. Bu keltirilgan g'oyaning o'zi esa inson kapitali nazariyasini

keltirib chiqardi. Inson kapitali barcha sohalarda iqtisodiy muvaffaqiyatning asosiy omili ekanligi inson kapitali nazariyasi tomonidan ta’kidlangan.

Inson kapitali tushunchasiga mohiyatan yondoshuvlar XVII asrda boshlangan bo’lsada, inson kapitali haqidagi rasmiy nazariya nisbatan yaqinda paydo bo’lgan.

Inson va uning qobiliyatlari o’z hollaricha kapitaldir degan fikrni ilgari surgan iqtisodiy maktablar XIX asr oxiri XX asr boshlarida keng tarqaldi. Ushbu maktablarning insonni kapital sifatida e’tirof etgan namoyandalari T.Shulst, G.Bekker, L.Valras, Dj.Klark, Dj.Mak–Kulloh, G.Makleod, I.Fisherlar hisoblanadilar. L.Valras: «Inson – tabiiy va abadiy kapitaldir. Tabiiy chunki u sun’iy tarzda yaratilmagan, abadiy chunki har bir avlod o’ziga o’xshaganlarni takror barpo etadi», - deya takidlagan [2].

Dunyo xalqlari iqtisodiyotiga nazar soladigan bolsak, XX asr boshigacha ishlab chiqarish vositalari, moddiy resurslar va hokazolar ishlab chiqarish jarayonida asosiy jismoniy kapital sifatida rol o’ynaganligini ko’rish mumkin. Sababi bu davrda tabiiy kuchga ega bo’lgan ishchi kuchi texnologiyaga qo’shimcha resurslardan biri sifatida foydalanish uchun kifoya qilar edi. Bu davrda xodimlarni bir-biri bilan almashtirish ularni o’qitish va rivojlantirishdan ko’ra oson edi.

Tarixiy manbalarda keltirilishicha “inson kapitali” tushunchasi insonning mehnat quvvati, insonning daromad olish salohiyati, hattoki ishlab chiqarishdan iste’moli ayirmasi sifatida ifodalangan. “Bugun bu haqda biroz boshqacha fikrdamiz. Inson kapitali - bu shaxsning qiymat qo’shadigan bilimlari, ko’nikmalari, aktivlari va tajribasidir. Bu har bir xodimning bir xil qiymatga ega emasligini tushuntiradi; bu ularning bilimlari, ko’nikmalari va aktivlariga bog’liq”[3].

Aholi farovonligi deganda mamlakat fuqarolarining turmush sharoitlari yaxshilanishi bilan kechadigan jarayonni tushunish mumkin. Aholi farovonligi nafaqat iqtisodiy o’sishni anglatadi balki bu “odamlarning imkoniyatlarini kengaytirish jarayoni” bo’lib bu imkoniyatlar: uzoq va sog’lom hayot kechirish, bilim olish, munosib turmush darajasidan bahramand bo’lish kabilardir. Shu sababdan, insonlarga vosita sifatida emas, balki mamlakat ijimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga erishishning tub maqsadi sifatida qarash o’rinlidir. Shuning uchun ham aholi turmush farovonligi konsepsiyasi “mamlakatning haqiqiy boyligi – bu uning odamlaridir”, degan g’oyani ilgari suradi.

Mahalliy olimlardan Q.X.Abduraxmanov, N.Q.Zokirova [4], X.Abduramanov, N.Arabov, M.Xolmuxamedov [5], A.B.Irmatova [6], S.P.Qurbonovlarning [7] tadqiqotlarida aholi turmush farovonligini ta’minlashning asosiy omili inson kapitalini rivojlantirish ekanligi keltirib o’tilgan.

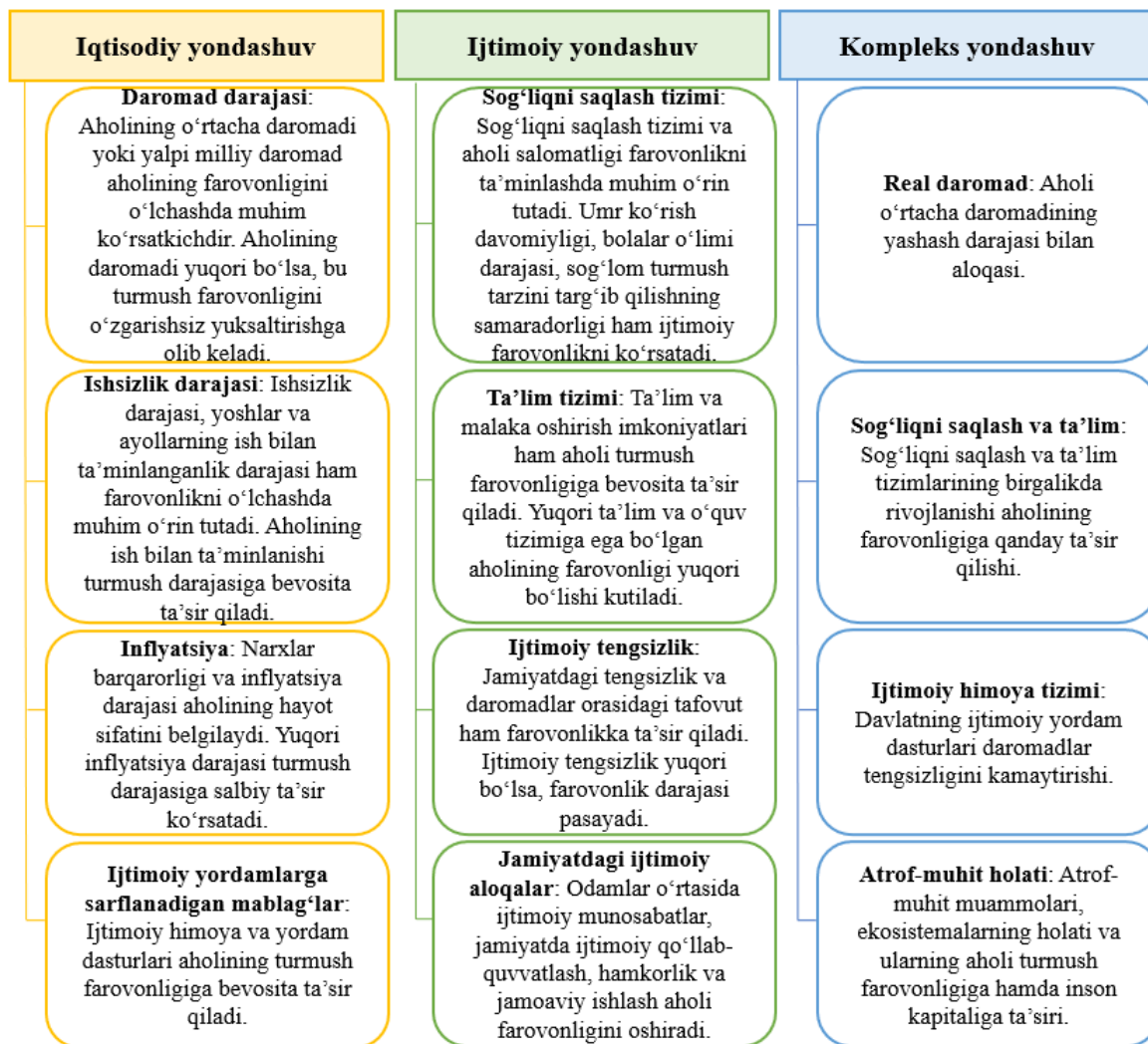
Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot ishida induksiya va deduksiya, tizimli tahlil, mantiqiy va taqqoslama tahlil, guruhlash, mantiqiy fikrlash, kompleks baholash, statistik

qiyosiy tahlil usullaridan foydalanildi. Statistik ma’lumotlar O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi rasmiy ma’lumotlari asosida shakllantirildi.

Tahlil va natijalar

Bugungi kunda har qanday mamlakat boyligi uning tabiiy resurslari bilan emas, balki shu mamlakatda yashovchi millat ya’ni insonlari bilan belgilanmoqda. Ya’ni qaysi mamlakat o‘z fuqarolariga keng qamrovli imkoniyatlar yaratib bergan bo‘lsa, o‘sha davlatda inson resurslarining har jihatdan rivojlanishi hisobiga farovonlik hukm suradi.

1-rasm. Aholi turmush farovonligining ijtimoiy-iqtisodiy o‘lchov ko‘rsatkichlari²⁶

Aholi turmush farovonligini o‘rganishning ijtimoiy-iqtisodiy yondashuvlari aholi turmush tarzini, yashash darajasini va umumiy farovonlikni o‘lchash va tahlil qilishning turli uslublarini o‘z ichiga oladi. Ijtimoiy-iqtisodiy tahlil turmush farovonligini o‘lchashda turli sohalarni

²⁶ Muallif tomonidan tuzildi

(sog'liqni saqlash, ta'lim, mehnat bozori, ijtimoiy himoya va boshqalar) o'rganadi.

Insonlar o'zi yashayotgan davlatning eng qimmatli resursi bo'lib hisoblanadilar. Shu sababli har qanday hududning ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan rivojlanishi o'sha jamiyatda yashayotgan har bir a'zoning ehtiyojlarini to'laqonli qondirish darajasi bilan bog'liq bo'lgan omillar asosida aniqlanadi. Bu esa inson qobiliyatlarining rivojlanish darajasida o'z aksini topadi. Inson ishlab chiqaruvchi kuchlari jamiyat taraqqiyotining ijtimoiy yo'naltirilgan iqtisodiyotga ega hozirgi bosqichida inson kapitali shaklida amalga oshiriladi.

Aholi turmush farovonligini o'rganishning ijtimoiy-iqtisodiy yondashuvlari jamiyatning umumiy rivojlanish darajasini baholashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu yondashuvlar aholi farovonligiga ta'sir qiladigan turli omillarni birlashtirib, yanada to'liq va aniq tahlil qilish imkonini beradi. Farovonlikni o'lchashning asosiy indikatori mavjud (1-jadval).

1-jadval

Aholi turmush farovonligini o'chashning asosiy indikatori²⁷

Inson taraqqiyoti indeksi (ITI)	Inson kapitali indeksi (IKI)	Jini koeffitsienti
Aholining o'rtacha umr ko'rish davomiyligi; Ta'lim yillari soni, Aholining o'rtacha daromadi	Omon qolish (5 yoshdan oshgan bolalar ulushi); Ta'lim darajasi (ta'lim bahosi va kutilayotgan ta'lim yillari orqali); Salomatlik (Voyaga etganlarning omon qolish darajasi (60 yoshgacha omon qolgan 15 yoshli bolalar ulushi) va bolalarda sog'lom o'sish (5 yoshgacha bo'lgan bolalarning rivojlanish sur'atlari orqali)	Daromadlar yoki ta'lim tengsizligi darajasini o'lchovchi ko'rsatkich. Agar Jini koeffitsienti 0 ga teng bo'lsa, bu jamiyatda daromad yoki ta'lim teng taqsimlanganini bildiradi, agar 1 ga teng bo'lsa, jamiyatda tengsizlik mavjud. Yuqori Jini koeffitsienti ta'lim va daromadlarni taqsimlashda katta farqlarni ko'rsatadi va bu turmush farovonligini pasaytiradi.

Insonlarning turmush darajasi va hayot sifatini aniqlash juda murakkab, buni odatda aholi daromadlari ya'ni pul bilan ta'minlanganlik jihatidan ifodalashadi. Ammo, buni amalga oshirish uchun insonlarning hayot sifatiga ta'sir etuvchi bir qator ko'rsatkichlarni inobatga olish lozim. Birlashgan Millatlar Tashkilotining taraqqiyot dasturi (BMTTD) hamda Jahon banki tomonidan ishlab chiqilgan inson taraqqiyoti indeksi (ITI) va inson kapitali indeksi (IKI) insonlarning turmush darajasini ifodalab, mamlakat rivojlangan, rivojlanib borayotgan yoki kam rivojlanganligi, umr ko'rish davomiyligi, ta'lim, savodxonlik, aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot ya'ni daromadlar kabi omillarga asoslangan. Ushbu indekslar inson rivojlanishidagi haqiqiy taraqqiyotni o'lchash usuli sifatida ishlatiladi.

²⁷ Muallif ishlanmasi

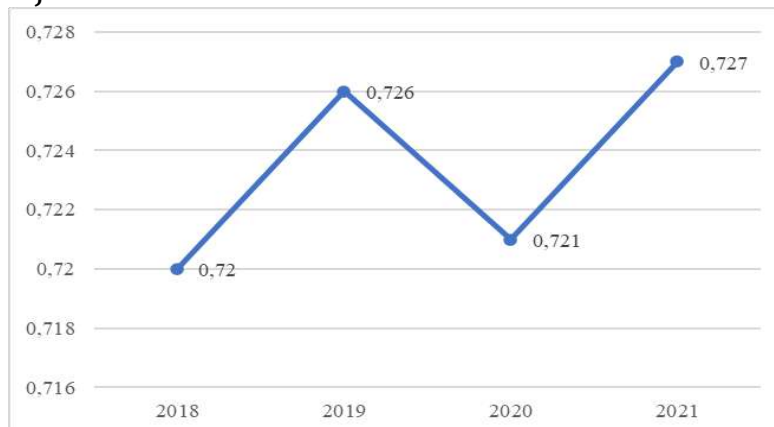
O'zbekistonda inson taraqqiyoti ko'rsatkichlari [8]

Yillar	Umr ko'rish davomiyligi (yillar)	Kutilayotgan ta'lim yillari	Aholi jon boshiga YaHD (ming so'm)	Inson taraqqiyoti indeksi
2010	73	11,6	2763,7	0.675
2012	73,1	11,7	4285,2	0.688
2014	73,4	12,5	6074,2	0.698
2016	73,8	12,6	8020,1	0.709
2018	74,6	13,4	14372,2	0.719
2020	73,4	13,4	19515	0.716
2022	74,3	14,5	27927,8	0.727
2024	75,1	14,5	39131,4	0,740

Muhim iqtisodiy kategoriya sifatida “inson kapitali” tushunchasi uzoq vaqt davomida shakllangan. Dastlab, ta'limga sarflanadigan investitsiyalar qimmat, asossiz, deb qaralgan. Sababi inson kapitalini rivojlantirish uchun sarf qilingan investitsiyalar qisqa muddatda daromad keltirmaydi. Inson potensialini yanada oshirish uchun sarflanayotgan mablag` hissasini oshirish xo'jalik yurituvchi subyektning iqtisodiy samaradorligini baholash hamda mehnat jarayonlari uchun inson kapitalining o'sishiga bo'ladigan ehtiyojni asoslash uchun imkoniyat yaratib berdi.

Inson kapitaliga samarali investitsiyalar uzoq muddatli istiqbolda katta iqtisodiy foyda keltiradigan rivojlanishning markaziy o'rinni egallaydi. Biroq, bu investitsiyalarning foydalari ko'pincha amalga oshishi uchun vaqt talab etadi va har doim ham sarmoyachilarga unchalik ko'rinmaydi. Bu investorlarning inson kapitalini shakllantirishni qo'llab-quvvatlash dasturlariga yetarlicha ustuvor ahamiyat bermasligining sabablaridan biri.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, inson kapitaliga eng ko'p sarmoya kiritayotgan va inson kapitali indeksi reytingida yuqori o'rinlarni egallagan mamlakatlarda yalpi daromad va aholi daromadlari juda yuqori. Inson kapitali indeksi (IKI) – Jahon banki tomonidan ishlab chiqilgan va mamlakatlarning inson kapitali darajasini o'lchashda ishlatiladi.

2-rasm. O'zbekistonda inson kapitali indeksi ko'rsatkichlari [9]

Inson kapitalini rivojlantirish - bu insonda shakllangan bilimlar va uning samarali mehnat qilish qobiliyati, ulardan samarali foydalanish aholi turmush darajasini sezilarli darajada yaxshilash va iqtisodiy o'sish sur'atlarini oshirish imkoniyatidan foydalanish imkonini beradi.

IKI yuqori bo'lgan mamlakatlar aholisi yuqori malakali va salomatligi yaxshi bo'lgan ishchi kuchiga ega bo'lib, bu ularning ishlab chiqarish samaradorligini va iqtisodiy o'sishini ta'minlaydi.

Inson kapitali o'zining sifatini oshirgan jamiyatda yashash sifati darajasi ko'tariladi. Ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlari yaxshilanishi orqali, inson kapitalining oshishi, iqtisodiy va ijtimoiy farovonlikni oshiradi. Bu esa turmush farovonligini yaxshilashga olib keladi. Yaxshi ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlariga ega bo'lgan, inson kapitali yuqori bo'lgan jamiyatlarda, albatta, aholi turmush darajasi yuqori bo'ladi.

Dunyo mamlakatlarida aholi turmush darajasi va farovonligi turli atamalar hamda tushunchalar bilan ifodalanadi. Umuman olganda, turmush darajasini o'rganishda aholi qatlamlari manfaatlarini muvofiqlashtirish, ular o'rtasidagi ziddiyatlarni yumshatish, daromadlar bo'yicha keskin tafovutlarni va kambag'allikni kamaytirishga alohida e'tibor qaratiladi.

Daromadlar asosida aholi ijtimoiy guruhlariga ajralishi bozor iqtisodiyoti uchun xos bo'lgan holat sanaladi. Bu esa ijtimoiy-demografik qatlamlar o'rtasida daromadlarning notekis taqsimlanishini ko'rsatadi. Mamlakat ichida daromadlar tengsizligini o'rganish orqali aholi turmush darajasi haqida muayyan xulosalar chiqarish mumkin. Chunki aholining turmush darajasiga qarab to'rtta toifa – farovonlik, o'rtacha daraja, kambag'allik va qashshoqlik shakllanadi. Ulardan qaysi birida aholining ulushi ko'p bo'lsa, bu mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy holatini aks ettiradi.

3-jadval

O'zbekistonda daromadlar tengsizli koeffitsienti [10]

Yillar	Jini indeks
2010	0,295
2011	0,289
2012	0,289
2013	0,288
2014	0,28
2015	0,274
2016	0,264
2017	0,262
2018	0,262
2019	0,262
2020	0,276
2021	0,273
2022	0,283
2023	0,288
2024	0,286

Jini koeffitsienti tengsizlikni o'lchashda eng ko'p foydalaniladigan ko'rsatkichlardan biridir. Ushbu ko'rsatkich italiyalik statistik olim Korrado Jini tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, uning nomi bilan atalgan. Asosan daromadlar notekisligini baholashda qo'llaniladi, biroq uni ta'limdagi tengsizlik kabi boshqa sohalarda ham qo'llash mumkin.

Jini indeksi 0 dan 1 gacha bo'lgan oraliqda o'lchanadi. 0 ko'rsatkich jamiyatda mukammal tenglik borligini bildiradi, ya'ni barcha shaxslar bir xil daromadga ega. 1 esa mutlaq tengsizlikni bildiradi, ya'ni faqat bitta odam butun daromadga ega bo'ladi, qolganlar esa hech narsaga ega emas.

Aholi farovonligini o'rganishning ijtimoiy-iqtisodiy yondashuvlarning ahamiyatli jihatlari quyidagilardan iborat:

- Ijtimoiy-iqtisodiy yondashuvlar turmush farovonligini o'lchashda faqat iqtisodiy yoki ijtimoiy ko'rsatkichlar bilan cheklanmaydi, balki turli omillarni birlashtirgan holda kengroq va chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi. Masalan, iqtisodiy o'sish, sog'liqni saqlash, ta'lim, ijtimoiy tengsizlik va mehnat bozori sharoitlari birgalikda o'rganiladi;

- Aholi farovonligini o'lchashda iqtisodiy darajalar, daromadlar va ijtimoiy omillar, jumladan, ta'lim va sog'liqni saqlash tizimi, ish bilan ta'minlanish darajasi, ijtimoiy himoya va boshqalar muhim hisoblanadi. Bu metod aholi turmush darajasini yanada to'liqroq baholash imkonini beradi;

- Yondashuvlar nafaqat qisqa muddatli, balki uzoq muddatli farovonlikni ham baholash imkoniyatini yaratadi. Masalan, ijtimoiy xizmatlar, ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlarining rivojlanishi nafaqat hozirgi davrdagi farovonlikni, balki kelajakdagi hayot sifatini ham ko'rsatadi;

- Bu yondashuvlar faqat iqtisodiy farovonlikni emas, balki ijtimoiy, madaniy va ekologik farovonlikni ham hisobga oladi. Shu bilan birga, umumiy yashash sifati va turmush tarzini yaxshilashda turli faktorlar o'rtasida muvozanatni saqlashni maqsad qiladi.

Aholi farovonligini ijtimoiy-iqtisodiy o'rganishda yuzaga keladigan kamchiliklar:

- Ijtimoiy-iqtisodiy yondashuvlar ko'plab o'lchovlarni o'z ichiga oladi, bu esa ba'zan ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilishda murakkabliklarga olib keladi;

- Ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar to'g'risidagi ma'lumotlarning to'liq va aniq bo'lmasligi, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda, tahlilni murakkablashtiradi. Ba'zan ma'lumotlar o'rtacha yoki o'lchov ko'rsatkichiga ega bo'lmasligi mumkin, bu esa ishonchli xulosalar chiqarishga to'sqinlik qiladi;

- Har bir mintaqada yoki jamiyatda farovonlikni o'lchashda madaniy, tarixiy va iqtisodiy farqlar mavjud bo'lishi mumkin. Bunda turmush farovonligining o'lchovlarining universal qo'llanilishi ma'lum bir cheklovlarga sabab bo'ladi. Shuning uchun, ba'zi indikatorlar yoki ko'rsatkichlar bir mamlakatda samarali ishlashiga qaramay, boshqasida ishlamasligi mumkin;

- Ba'zida farovonlikni o'lchashda siyosiy va ijtimoiy kontekstning

ahamiyatini to‘liq hisobga olish qiyin. Aholi turmush farovonligi ko‘p hollarda siyosiy qarorlar, hukumatning ijtimoiy va iqtisodiy siyosatiga bog‘liq bo‘ladi.

Xulosa

Aholi turmush farovonligini o‘rganish bugungi kunda ijtimoiy-iqtisodiy siyosatning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonni tahlil qilishda nafaqat daromadlar, balki inson kapitali, ta‘lim, sog‘liqni saqlash, mehnat bozori, va ijtimoiy tengsizlik kabi ko‘plab omillar hisobga olinishi lozim. O‘zbekiston tajribasida ko‘rinib turibdiki, inson kapitaliga sarmoya kiritish turmush darajasini oshirishga va iqtisodiy barqarorlikka xizmat qiladi. Shu bilan birga, daromadlar tengsizligi, statistik ma‘lumotlarning to‘liqligi va regional farqlar farovonlikni baholashda muhim ahamiyat kasb etadi. Farovonlikni o‘lchovchi indekslar orqali aholi hayot sifati yaxshilanishi va iqtisodiy o‘sinh barqarorligiga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Sources and Problems of Human Capital Formation. URL: <https://byjus.com/>
2. Вальрас Л. Элементы чистой политической экономии. — М.: Изограф, 2000. — 448 с. (Éléments d'économie politique pure, 1874)
3. Human Capital Theory: Characteristics & Investment. URL: <https://study.com/academy/lesson/human-capital-theory-characteristics-investment.html>
4. Abdurahmonov K.X., Zokirova N.K. Sun'iy intellekt davrida mehnat iqtisodiyoti. Darslik. -T.: “ILM-MA'RIFAT” mashriyoti, 2025. 356 bet.
5. Abduramanov, X., Arabov, N., & Xolmuxamedov, M. (2021). Aholi daromadlari va turmush sifati. Toshkent: Iqtisodiyot va ta'lim nashriyoti.
6. A.B.Irmatova. Aholi kambag'alligining konseptual yondashuvlari. Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali, 2024-yil 2-son. <https://laboreconomics.uz/article/196>
7. S.P.Qurbonov. Aholining unumli va mahsuldor bandligini oshirish asosida kambag'allikni qisqartirish. Iqtisodiyot fanlari falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. Toshkent, 2022.
8. Human development reports, 2023. <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>
9. www.worldbank.org va www.siat.stat.uz sayti ma'lumotlari
10. <https://ourworldindata.org/what-is-the-gini-coefficient> sayti ma'lumotlari

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

TURISTLAR STATISTIK HISOBINI OLIB BORISH BO'YICHA XALQARO STANDARTLAR VA TAJRIBALAR TAHLILI

Jumanova Zilola Tuychiyevna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,

PhD, katta o'qituvchi

e-mail: jumanovazilola9@gmail.com

DOI: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a181

Annotatsiya. Maqolada turizm hisobini olib borish bo'yicha xalqaro standartlar, xususan turizm yordamchi hisobi tahlil qilingan. Ma'lumki, turizm yordamchi hisobi 1993 yil hamda 2008 yillarda qabul qilingan. Maqolada mazkur ikki yilda qabul qilingan turizm yordamchi hisobining o'zaro farqli jihatlarini keng yoritilgan. Yevropa davlatlari Fransiya, Polsha davlatlarida turizm yordamchi hisoblarini olib borish, o'ziga xos xususiyatlari batafsil o'rganilgan. Maqolaning asosiy maqsadi O'zbekistonda ham turizm yordamchi hisoblaridan foydalanishni yo'lga qo'yish uchun zaruriy ko'nikmalarni shakllantirishdan iborat. Turizm yordamchi hisoblari (TSA) dan tuzilmaviy ma'lumotlardan foydalanadigan modelga asoslangan makroiqtisodiy baholashda ushbu maqola mavjud bo'lgan yangi tahliliy imkoniyatlarni namoyon etadi. TSAlar tizimi turistik mahsulotga xos jihatlarni taklif qiladi. Turizm statistikasini hisobini olib borish bo'yicha, xalqaro tajribalar turlicha va ko'plab standartlar mavjud. Ular tavsiya xarakteriga ega. Lekin, ushbu tavsiyalar ko'pchilik davlatlarda milliy xususiyatlarni hisobga olmagan holda qo'llanilib kelinmoqda. O'zbekiston Respublikasida esa yuqorida keltirilgan va tahlil qilingan standartlar deyarli qo'llanilmaydi. Shu munosabat bilan maqolada O'zbekistonda xalqaro tajriba va standartlariga tayangan holda turizm statistik hisobini olib borish bo'yicha tadqiqotlar olib boriladi.

Kalit so'zlar: turizm, turizm yordamchi hisobi, asosiy statistik ko'rsatkichlar, tashrif buyuruvchilar toifalari ichki turizm iste'moli, chiqishga oid turizm qo'shilgan qiymat hisobi, mamlakat ichidagi turizm bo'yicha taklif va iste'mol, turizm tarmoqlarida bandlik.

АНАЛИЗ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ И ПРАКТИКИ ВЕДЕНИЯ СТАТИСТИЧЕСКОГО УЧЕТА ТУРИСТОВ

Джуманова Зилола Туйчиевна

Ташкентский государственный экономический университет,

PhD, старший преподаватель

Аннотация. В статье анализируются международные стандарты учета туризма, в частности вспомогательного счета туризма. Как известно, вспомогательный счет туризма был принят в 1993 и 2008 годах. В статье подробно рассматриваются различные аспекты вспомогательного счета туризма, принятые в эти два года. Подробно изучаются особенности вспомогательных счетов туризма в европейских странах Франции и Польши. Основной целью статьи является формирование необходимых навыков для налаживания использования вспомогательных счетов туризма в Узбекистане. В данной статье демонстрируются новые аналитические возможности в макроэкономической оценке на основе модели

с использованием структурных данных вспомогательных счетов туризма (TSA). Система TSA предлагает аспекты, специфичные для туристического продукта. Существуют различные международные опыты и множество стандартов учета статистики туризма. Они носят рекомендательный характер. Однако эти рекомендации применяются в большинстве стран без учета национальных особенностей. В Республике Узбекистан вышеперечисленные и проанализированные стандарты практически не применяются. В связи с этим в статье проводятся исследования по ведению статистического учета туризма в Узбекистане на основе международного опыта и стандартов.

Ключевые слова: туризм, вспомогательный учет туризма, основные статистические показатели, категории посетителей, потребление внутреннего туризма, учет добавленной стоимости выездного туризма, предложение и потребление внутреннего туризма, занятость в секторах туризма.

ANALYSIS OF INTERNATIONAL STANDARDS AND PRACTICES ON CONDUCTING STATISTICAL ACCOUNTS OF TOURISTS

Jumanova Zilola Tuychiyevna

Tashkent State University of Economics,

PhD, Senior Lecturer

Abstract. The article analyzes the international standards for conducting tourism accounting, in particular the auxiliary tourism accounting. It is known that the tourism support account was adopted in 1993 and 2008. In the article, the different aspects of the tourism auxiliary account adopted in these two years are widely covered. The peculiarities of conducting tourism auxiliary accounts in the European countries France and Poland have been studied in detail. The main goal of the article is to form the necessary skills to establish the use of tourism auxiliary accounts in Uzbekistan. This paper demonstrates the new analytical possibilities available in model-based macroeconomic evaluations that use structural information from Type Auxiliary Accounts (TSA). The system of TSAs offers specific aspects of the tourism product. There are different international practices and many standards for the accounting of tourism statistics. They have a recommendation character. However, these recommendations are being applied in most countries without taking national characteristics into account. In the Republic of Uzbekistan, the above-mentioned and analyzed standards are practically not used. In this regard, in the article, research is carried out on conducting statistics of tourism in Uzbekistan based on international experience and standards.

Key words: tourism, tourism auxiliary accounting, basic statistical indicators, visitor categories domestic tourism consumption, outbound tourism value added accounting, domestic tourism supply and consumption, employment in tourism industries.

Kirish

XX asrning oxiriga kelib turizm sohasida statistik ko'rsatkichlarni barcha mamlakatlarda xalqaro standartlar asosida aniqlash zaruriyati paydo bo'ldi. Respublikamizda turizm sohasini rivojlantirish bo'yicha qabul qilingan bir necha qaror va farmonlarda ham aynan turizm statistikasini xalqaro metodologiyalar asosida takomillashtirish zarurligi ta'kidlanmoqda. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2019-yil 5-yanvarda qabul qilingan PF-5611-sonli «O'zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida»dagi Prezident

farmonida turizm statistikasi ko'rsatkichlar xalqaro metodologiyaga muvofiq shakllantirilishi va doimiy tarzda e'lon qilinib borilishi ta'kidlangan. Hozirda barcha davlatlarda turizm sohasiga bo'lgan e'tibor ortmoqda. Turizm yuqori daromadlikga ega bo'lgan sohalardan biri bo'lib, uning rivojlanishi aholi bandligini va iqtisodiyotning diversifikatsiyasini ta'minlaydi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining bir qator qaror va farmonlarida turizmga iqtisodiyotning strategik sektori maqomi berilishi bilan yurtimizga ushbu sohaning ulkan salohiyatini ro'yobga chiqishi va jadal rivojlanish yo'liga o'tishi uchun mustahkam asos yaratildi[1].

Ana shunday ob'ektiv jarayonda turizm sohasining innovatsion rivojlanishini ta'minlovchi omillarni o'rganish iqtisodiyotning yangi va murakkab tadqiqot predmeti sifatida namoyon bo'lmoqda. Chuqurlashib borayotgan globalashuv jarayonlari, jahon siyosiy va iqtisodiy hayotida ro'y berayotgan shiddatli o'zgarishlar turizm oldiga bir qator muammo va vazifalarni ko'ndalang qo'ymoqda. Ularni muvaffaqiyatli hal etish uchun turizmning innovatsion rivojlanishini statistik yondashuv orqali ham tahlil qilish, baholash va innovatsion rivojlanish omillarini qamrab olgan nazariy – uslubiy asoslarini ishlab chiqish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Turizm sohasi, uning nazariy asoslari va rivojlanishi iqtisodiy adabiyotlarda T.Tashmuradov, A.Saidov, I.S.Tuxliev, S.Safarov, Kim Ok Kyung, N.M.Abdusalomovna, S.Agzamovlarlar tomonidan chuqur o'rganilgan. Turizm turlari, turistik joylashtirish maskanlari, turizm xizmatlari va mahsulotlari tahlil qilingan.

Turizmni innovatsion rivojlanishini statistik yondashuv asosida ham tahlil qilishi mumkin. Statistikaning o'rganish ob'ekti insoniyat hayotida ro'y beradigan barcha ommaviy voqea va hodisalardir[2]. Turizm sohasi ham hozirda ommaviy voqea hodisalar qatoriga kiradi, demak turizm sohasi statistikaga o'rganish ob'ekti bo'lishi mumkin. Turizm statistikasi turizm ko'rsatkichlarini hisoblashni o'rganib, ko'rsatkichlarga ta'sir qiluvchi omillarni va ularning o'zgarish dinamikasini tahlil qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur mavzuni yoritib berishda tahlil, sintez, induksiya, deduksiya, modellashtirish, eksperiment, tizimli va kompleksli yondashuv usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar

XX asrning oxiri va XXI asrning boshlarida jahonda turizm statistik hisobini olib borish bo'yicha bir qancha tajribalar o'rganildi. Masalan, 1990-yilda BMT Statistika boshqarmasi tomonidan Kanadada bo'lib o'tgan konferensiyada xalqaro tajriba o'rganildi. Ikki yillik muhokamadan so'ng ilk bor turizm statistik ko'rsatkichlari bo'yicha «Turizm statistikasi bo'yicha tavsiyalar - 1993» qabul qilindi. Ushbu hujjatda turizm sohasidagi tushunchalar, ko'rsatkichlar bayon etilib, ularning shakllanish jarayoni tasvirlandi va keyinchalik TYoH qabul qilishda ham asos vazifasini bajardi.

Ushbu tavsiyalar chop etilgandan so‘ng BTT turizm rivojlangan davlatlar statistik organlari bilan amaliy va nazariy masalalarini muhokama qildi. Masalan, 1995-yilda Markaziy va Sharqiy Yeprova davlatlari, Yaqin Sharq davlatlari, 1996-yilda Rossiya federatsiyasi hamda Tinch okeani va Janubiy Osiyo davlatlari, 1997-yilda esa Afrika va Amerika qit‘asi davlatlarida ko‘maklashish va yordamlashish tadbirlari o‘tkazildi.

1993-yildagi turizm statistik tavsiyalarga zamon talablarini hisobga olgan holda quyidagi yangi tushunchalar kiritildi²⁸:

1. Turistik tashrif va safar;
2. Turistik guruh;
3. Dala hovlida yashash chegarasi;
4. Safar maqsadi;
5. Turizmda bandlik;
6. Turizm va davlatlarning barqaror rivojlanishi o‘rtasidagi bog‘liqlik.

1-jadval

Turizm statistikasi tavsiyalar-1993 va Xalqaro turizm statistikasi tavsiyalar-2008 orasidagi asosiy farqlar²⁹

№	Tushunchalar	Turizm statistikasi tavsiyalar 1993	Xalqaro turizm statistikasi tavsiyalar 2008
1	Turistik tashrif va safar tushunchalari	Turistik tashrif va safar tushunchalari mavjud emas	Turistik tashrif safardan ko‘ra torroq ma‘noni berib, safar davomida biror hududda to‘xtash, bir kunlik sayoxatlar ham turistik tashrifga kiritildi.
2	Turistik guruh	Turistik guruh tushunchasi mavjud emas	Ba‘zan turistlar guruh bo‘yicha sayohat qilib, bunda xarajatlar bir kishi tomonidan amalga oshirilsa ularni hisoblashda guruh a‘zolariga ham teng bo‘linadi.
3	Dala hovli tushunchasi	Bunday tushuncha mavjud emas	Dala hovli odatiy muhitdan chiqarilgan.
4	Safar maqsadlari	Oltita safar maqsadi mavjud	Avval safar maqsadi ikkiga bo‘linib so‘ngra yaana guruhga bo‘lindi.
5	Turizm sohasida bandlik	Turizm sohasida bandlik tushunchasi mavjud emas	Turizm sohasida bandlik bo‘yicha alohida bob mavjud
6	Turizm va barqaror rivojlanish	Turizm va barqaror rivojlanish mavjud emas	Turizm va barqaror rivojlanish bo‘yicha aniq bob mavjud

Ushbu hujjatda yuqoridagi keltirilgan tushunchalarning ta‘rifi hamda hisoblash uslubi batafsil yoritilgan. Ko‘pchilik davlatlarda turizm rivojlanishi bilan 1993-yilda qabul qilingan tavsiyalar XXI asrni boshlariga kelib eskirganligi va zamon talablariga to‘liq javob bermasligi ko‘rina

²⁸ “Международные рекомендации по статистике туризма, 2008 год” Мадрид и Нью-Йорк, 2010 год, 28 ст.

²⁹ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилди

boshladi. Shu munosabat bilan, 2008-yilda BMT, BTT, Yevrostat va boshqalar hamkorligida turizm statistikasi bo'yicha xalqaro standart yaratildi. Ikkala hujjatni har tomonlama tahlili shuni ko'rsatadiki, 2008-yilda qabul qilingan standart ancha takomillashgan va 1993-yildagi hujjatga nisbatan ijobiy farqlarga ega. Bizni fikrimizcha, 2008-yildagi xalqaro turizm statistik tavsiyalar 1993-yildagi hujjatga nisbatan quyidagi farqlarga ega(1-jadval).

«Turizm statistikasi -1993» faqatgina turizm sohasidagi ko'rsatkichlarni shakllanishi, tanlanma o'tkazilinishi, so'rovnoma ishlab chiqilishi kabi tafsialarni qamrab olgan bo'lib, unda turizmning agregat va integral ko'rsatkichlarini, turizmning iqtisodiyotdagi o'rnini, makroiqtisodiy ko'rsatkichlar, xususan, Milliy hisoblar tizimi doirasidagi ko'rsatkichlar bilan bog'liqligini ifodalab olish izohlanmagan.

1993-yilda qabul qilingan tavsiyalarni mahalliyashtirish maqsadida, ular asosida Yevropa Ittifoqi turizm statistikasi o'z metodini ishlab chiqdi va qabul qildi. Buni ustiga 1993-yildagi tavsiyalar asosida BTT Turizm Yordamchi hisoblari metodologiyasini ishlab chiqib, BMTga tavsiya etadi. BMT ushbu tavsiyalarni o'rganib BTT va Yevrostat hamkorligida 2000-yilda TYoH metodologiyasini ishlab chiqdi va uni qo'llash uchun barcha mamlakatlarga tarqatdi.

Turizm yordamchi hisobi bu milliy hisoblar tizimi doirasida turizmning iqtisodiyotga qo'shadigan hissasini aniqlash va o'lchashga imkon beradigan vositadir, shu bilan birga uni boshqa iqtisodiy sohalar bilan taqqoslash imkoniyatini beradi. Turizm yordamchi hisobi – bu boshqa makroiqtisodiy tizimlar bilan, xususan, to'lov balansi va milliy hisoblar tizimi munosabatlarini yaratishda foydalaniladigan makroiqtisodiy buxgalteriya vositasidir.

Jahonda ro'y berayotgan sotsial-iqtisodiy o'zgarishlarni hisobga olish maqsadida 2000-yilda qabul qilingan xalqaro standartlar xalqaro tashkilotlarda takomillashtirildi va 2008-yilda BMT tashkilotlari tomonidan yangi xalqaro standartlar qabul qilindi(2-jadval).

2-jadval

Turizm yordamchi hisobi 2000 va 2008-yillar orasidagi asosiy farqlar³⁰

№	Tushunchalar	Turizm yordamchi hisobi 2000	Turizm yordamchi hisobi 2008
1	Turistik xarajatlar va iste'mol	Turistik xarajatlar	Turistik xarajatlar va turistik iste'mol
2	Turistik mahsulotlar	Barcha davlatlar uchun bir xil	Har bir davlat uchun turlicha
3	Konferensiya xizmati	-	Konferensiyalar xizmati
4	Turizmda bandlik	Turistik korxonalarda ishlovchilar soni	Turistik korxonalarda ishlovchilar va mavsumiy ishlovchilar soni
5	Turizm sohasidagi kapital	Turistik tashkilotlardagi kapitali	Turizm sohasidagi kapital

³⁰ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилди

2-jadvalda keltirilgan taqqoslama ma'lumotlarni ko'rsatishicha, 2000-yilda qabul qilingan hujjatga 2008 yilda judda katta o'zgartirishlar kiritilgan. Masalan, 2000-yildagi hujjatda turistik xarajatlar hisoblanadigan bo'lsa, 2008-yildagi hujjatda ular bilan bir qatorda turistik iste'mol hajmi ham aniqlanishi belgilangan. Ma'lumki, turistik iste'mol turistik xarajatlarga nisbatan kengroq ma'noga ega. Boshqacharoq aytganda turistik xarajatlar turistik iste'molni bir qismidir. Ikkinchidan, 2000-yildagi hujjatda turistik mahsulotlarni hisoblash barcha davlatlar uchun bir xil metodologiyadan amalga oshirilishi kerak edi. 2008-yildagida esa har bir davlatga o'z metodologiyasini qo'llash imkoniyati berildi. Uchinchidan, yangi hujjatda konferensiya xizmati atamasi kiritildi. To'rtinchidan, turizmdagi bandlar soniga turistik korxonalarda ishlovchilar bilan bir qatorda turizm bilan mavsumiy band bo'lgan ishlovchilar ham kiritildi bo'ldi va oxirgisi turizm sohasidagi kapitalni hisoblash metodologiyasi o'zgartirildi, ya'ni turizm sohasidagi kapital deganda faqat turistik tashkilotlarni kapitali emas, balki turizm sohasidagi kapitalning umumiy hajmini hisoblash tavsiya etildi. Bu holatni o'zi mamlakat iqtisodiyotida turizmni o'rnini to'g'ri va aniq belgilashga asos bo'ldi.

TYoH tanlanma statistik kuzatuv hamda rasmiy ma'lumotlar asosida tuziladi va 10 ta jadvaldan iborat:

1-jadval, mahsulot turlari va tashrif buyuruvchilar toifalari kesimida kirishga oid turizm iste'moli;

2-jadval, mahsulotlar turlari kesimida hamda tashrif buyuruvchilar toifalari va tashrif ko'rinishi bo'yicha ichki turizm iste'moli;

3-jadval, mahsulot turlari va tashrif buyuruvchilar toifalari kesimida chiqishga oid turizm iste'moli;

4-jadval, mahsulot turlari va tashrif buyuruvchilar toifalari kesimida mamlakat ichidagi turizm iste'moli;

5-jadval, turizm tarmoqlarida va boshqa tarmoqlarda yalpi ishlab chiqarish, oraliq iste'mol va qo'shilgan qiymat hisobi;

6-jadval, mahsulotlar kesimida mamlakat ichidagi turizm bo'yicha taklif va iste'mol;

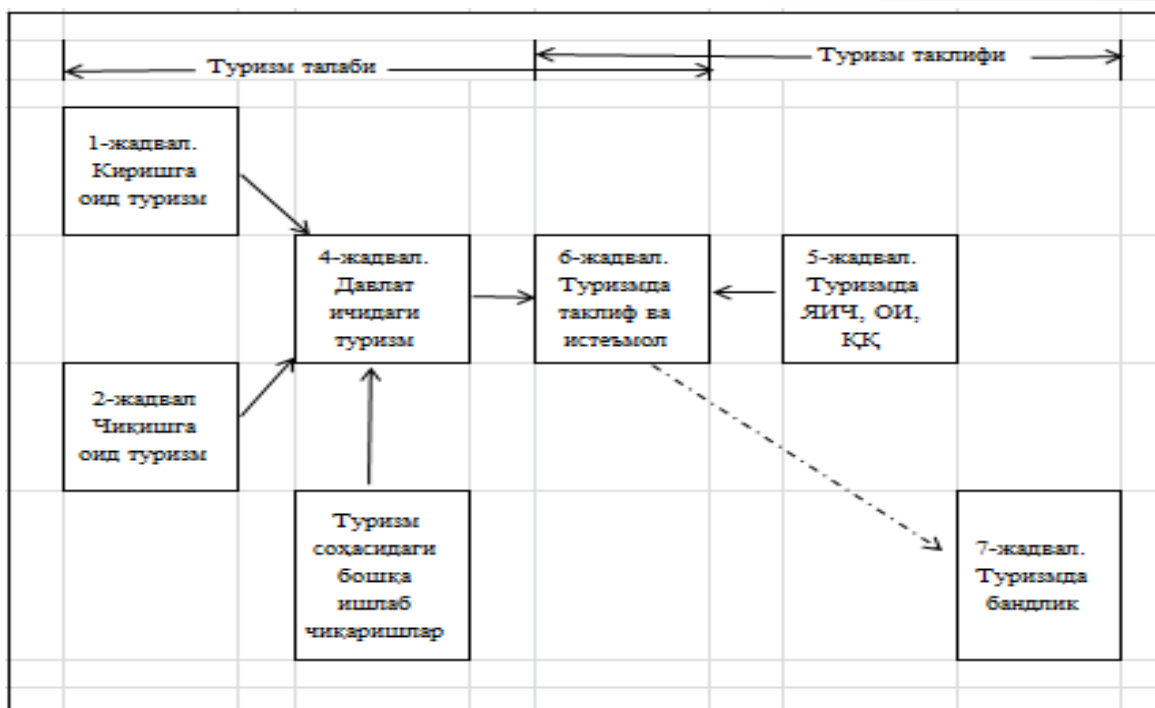
7-jadval, turizm tarmoqlarida bandlik;

8-jadval, turizm tarmoqlarda va boshqa tarmoqlarda turizmga tegishli asosiy kapitalning yalpi jamg'arilishi;

9-jadval, mahsulot turlari kesimida va davlat boshqaruv organlari darajasida jamoaviy turizm iste'moli;

10-jadval, qiymatga ega bo'lmagan ko'rsatkichlar.

TYoH jadvallari turizm ko'rsatkichlarini aniq hisoblash imkoniyati berishi bilan bir qatorda ular o'zaro uzviy bog'liq hamdir. TYoH jadvallarining o'zaro aloqadorligi C.D.Frechting fikriga ko'ra quyidagi ko'rinishga ega(1.4-rasm).

1-rasm. Turizm yordamchi hisobi jadvallarining o‘zaro bog‘liqligi³¹

1-rasmda keltirilgan 4-jadval (mahsulot turlari va tashrif buyuruvchilar toifalari kesimida mamlakat ichidagi turizm iste‘moli) bilan turizm sohasidagi boshqa ishlab chiqarishlar o‘rtasidagi bevosita aloqa mavjudligiga, 5-jadval (turizm tarmoqlarida va boshqa tarmoqlarda yalpi ishlab chiqarish, oraliq iste‘mol va qo‘shilgan qiymat hisobi) bilan turizm bandlek orasidagi aloqadorlikni yo‘qligiga ishonchimiz komil emas. Bundan tashqari boshqa ishlab chiqarishlar deganda nima nazarda tutilganligi C.D.Frechting maqolasida yoritilmagan.

BMT, BTT va boshqa xalqaro tashkilotlarning turizm statistikasini tashkil etish va TYoH olib borish bo‘yicha ko‘pchilik davlatlar o‘z tajribasiga va yo‘liga ega. Masalan, Gresiya davlatini olsak, unda TYoH o‘nta jadvaldan to‘rttasi to‘ldiriladi. Gresiya davlati turizm tushumlari va xarajati ma‘lumotlarini aniqlash maqsadida tanlanma kuzatuvdan tashqari to‘lov balansidan ham foydalanadi, ya‘ni Gresiya Markaziy banki ma‘lumotlari asosida kiruvchi va chiquvchi turistlar tomonidan valyuta ayirboshlash shaxobchalari va plastik kartalari orqali amalga oshirilgan to‘lov ma‘lumotlaridan ishlatiladi. Bu metodni hozirda Gresiyadan tashqari yana ko‘plab davlatlar ham qo‘llaydi. Ushbu metodni yuqori ustunliklari bo‘lishiga qaramasdan uni qora bozor mavjud bo‘lgan davlatlarda, shu jumladan O‘zbekistonda, qo‘llash to‘plangan ma‘lumotlarni ishonchsizligini pasaytiradi.

Fransiya davlati ham turizm rivojlangan davlatlardan biri hisoblanadi. Fransiya davlatida turizm statistikasi bo‘yicha Fransiya statistika qo‘mitasi, Turizm qo‘mitasi va Milliy banki shug‘ullanadi. Fransiyaning barcha chegara post joylarida yilda bir marotaba tanlanma kuzatuv asosida ma‘lumotlar

³¹ C.D.Frechting Tourism satellite account//Annals of Tourism Research, Vol. 37, No. 1, 2010. 136–153 pp.

to'planadi. Tanlanma kuzatuv metodidan tashqari Fransiya Milliy banki ham o'z navbatida eksport va import ko'rsatkichlarini aniqlashda statistikasiga yordamlashadi, ya'ni barcha tursitlar tomonidan amalga oshirilgan plastik kartalari orqali to'lovlar to'g'risida ma'lumotlar e'lon qilinadi.

Polshada turizm statistikasi bo'yicha Polsha Markaziy statistika(MSB) boshqarmasi shug'ullanadi. Polsha Markaziy Statistika boshqarmasi o'z navbatida Yevrostat, BMT, JTT tavsiyalariga rioya qilib o'z faoliyatini amalga oshiradi.

Hozirda Polsha MSB turizm instituti va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish vazirligi bilan hamkorlikda turizm statistik ko'rsatkichlarini takomillashtirishni amalga oshirmoqda:

- har oylik joylashuv joylarini ma'lumotlarini chop etish;

- turistlar oqimi, eksport va import ko'rsatkichlari bo'yicha yilda 6 marta tanlanma amalga oshiriladi;

- har uch yilda bir marta Polsha davlati ichki turizm to'g'risida ma'lumotlarni jamlash maqsadida uy xo'jaliklaridan tanlanma kuzatuv o'tkaziladi.

Xulosa

Turizm statistikasini hisobini olib borish bo'yicha, xalqaro tajribalar turlicha va ko'plab standartlar mavjud. Ular tavsiya xarakteriga ega. Lekin, ushbu tavsiyalar ko'pchilik davlatlarda milliy xususiyatlarni hisobga olmagan holda qo'llanilib kelinmoqda. O'zbekiston Respublikasida esa yuqorida keltirilgan va tahlil qilingan standartlar deyarli qo'llanilmaydi. Shu munosabat bilan maqolada O'zbekistonda xalqaro tajriba va standartlariga tayangan holda turizm statistik hisobini olib borish bo'yicha tadqiqotlar olib borildi.

Birinchidan, turizm ko'rsatkichlarini shakllantirish uslubiyati bo'yicha xorijiy davlatlar tajribasi va xalqaro tashkilotlar tavsiyalarini o'rganish, ilmiy – amaliy yondashuvlarni umumlashtirish hamda O'zbekiston Respublikasi turizm statistikasi amaliyotida foydalanish uchun turizm ko'rsatkichlar uslubini ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, turizm asosiy ko'rsatkichlari bo'yicha kuzatuv ma'lumotlarning hamda korxona va tashkilotlar tomonidan taqdim etiladigan statistika hisobotlari ma'lumotlarining shakllantirilishi bilan bog'liq muammolarni aniqlash zarur.

Uchinchidan, turizm asosiy ko'rsatkichlarini yillik va choraklik davriylikda shakllantirish yuzasidan takliflar ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

To'rtinchidan, turizm ko'rsatkichlari ishonchliligi va sifatini takomillashtirish va xalqaro andozalarga muvofiqligini ta'minlash borasida tizimli tadqiqotlar olib borish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Vspomogatel'nyy schet turizma: rekomenduemaya metodologicheskaya osnova, 2008 god, ISBN 098-92-1461023-6, -Nyu York, BMT, BTT, Yevrostat. 2010. St.10

2. Measuring the social dimension of the sustainability of tourism – Findings of the MST sub-group on the social dimension Cesare Costantino, Consultant, UNWTO, Committee on Statistics, Nineteenth meeting, Madrid, 26-27 February 2019
3. «Международные рекомендация по статистике туризма, 2008 год» - Madrid i Nyu-York: OON, 2010 god.- 140 st.
4. Aleksandrova A.Yu. Statistika turizma– M.: Federalnoe agentstvo po turizmu, 2014. – 464 s.
5. Международные рекомендация по статистике туризма, 2008 год Руководство по составлению статистики Madrid i Nyu-York: OON. 2016.- 160 st
6. Matyash S.A., Britvina V. V. Konyuxova G. P., Konyuxov V. G., Sedenkov S.E. Основы туристской деятельности и математическая статистика в индустрии туризма: Учебное пособие. – М.: Изд-во «Сoyuz», 2016. - 174 s.
7. Sharpley, R. (2005) Tourism, Tourists and Society. Cambridgeshire: ELM
8. Tashmuradov T. Ekonomika mejdunarodnaya turizma. – Tashkent, 1994. 5 bet
9. Saidov A.F. O‘zbekistonda turizm. Istiqbol va muammolar, - Toshkent, 1992, 12 bet
10. Saidov A.F. Turizm v Uzbekistane: ekonomicheskie, sotsialnye i organizatsionnye aspekty, -M.: Institut turizma, 1991
11. Hsiao C. Analysis of Panel Data. _ Cambridge University Press, 1986.
12. Wooldridge J. M. Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data, _ MIT Press, 2002. (Ch. 10.)
13. Wooldridge J. M. Introductory Econometrics: A Modern Approach, 2 ed., South-Western College Pub., 2002. (Ch. 13, 14.)
14. Blakely E. Planning Local Economic Development: Theory and Practice. SAGE Publications. 1994. 41. Greene W. H. Econometric Analysis. _Prentice-Hall, 2000. (Ch. 14.).
15. I.S.Tuxliev, R.Hayitboev, B.Sh.Safarov, G.R.Tursunova Turizm asoslari. Darslik. – T.: Fan va texnologiya, 2014. – 332
16. A.X. Pardayev, A.N.Norchaev. Xalqaro turizm. -Darslik. – T.: TDIU, 2010 y -260 b.

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

HRM VA RAQAMLASHTIRISH: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA IMKONIYATLAR

Mamurov Samad Igamnazarovich

O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi dotsenti

Saparova Iroda Egamberdi qizi

O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi magistranti

DOI: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a182

Annotatsiya. Ushbu maqolada inson resurslarini boshqarish (HRM) sohasida raqamli texnologiyalarning ta'siri va ularning samarali joriy etilishi masalalari yoritilgan. Sun'iy intellekt, chatbotlar, bulutli tizimlar va SMAC texnologiyalari HRM jarayonlariga qanday ijobiy ta'sir ko'rsatayotgani, shuningdek ularni qo'llashdagi asosiy to'siqlar — texnologik infratuzilma, malakali kadrlar yetishmovchiligi va huquqiy me'yorlar yetarli darajada shakllanmagani tahlil qilingan. Maqolada raqamli transformatsiyani muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun texnologiyalarni inson omili bilan uyg'unlashtirish muhimligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: HRM, raqamlashtirish, HR transformatsiyasi, SI, chatbotlar, NLP, algoritmik boshqaruv, bulutli texnologiyalar, HRMS, ATS tizimi, KPI, gamifikatsiya, texnologik stress, texnologik savodxonlik, texnologik innovatsiya, bimodal IT yondashuvi, texnologik moslashuv, elektron hukumat.

HRM И ЦИФРОВИЗАЦИЯ: СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ И ВОЗМОЖНОСТИ

Мамуров Самад Игамназарович

Доцент Международной исламской академии Узбекистана

Сапарова Ирода Эгамберди кизи

магистрант Международной исламской академии Узбекистана

Аннотация. В данной статье рассматривается влияние цифровых технологий на управление человеческими ресурсами (HRM) и вопросы их эффективной интеграции. Проанализированы положительное влияние таких решений, как искусственный интеллект, чат-боты, облачные системы и технологии SMAC, а также основные барьеры их внедрения — недостаточное развитие инфраструктуры, нехватка квалифицированных кадров и пробелы в нормативно-правовой базе. Особое внимание уделено необходимости гармонизации технологий с человеческим фактором для успешной цифровой трансформации.

Ключевые слова: HRM, цифровизация, трансформация HR, ИИ, чат-боты, NLP, алгоритмическое управление, облачные технологии, HRMS, система ATS, KPI, геймификация, технологический стресс, технологическая грамотность, технологические инновации, бимодальный ИТ-подход, технологическая адаптация, электронное правительство.

HRM AND DIGITALIZATION: MODERN APPROACHES AND OPPORTUNITIES

Mamurov Samad Igamnazarovich

Associate Professor of the International Islamic Academy of Uzbekistan

Saparova Iroda Egamberdi qizi

Master's student of the International Islamic Academy of Uzbekistan

Abstract. This article explores the impact of digital technologies on Human Resource Management (HRM) and the challenges associated with their effective implementation. It analyzes the positive effects of tools such as artificial intelligence, chatbots, cloud systems, and SMAC technologies on HR processes, as well as key obstacles to adoption, including underdeveloped infrastructure, insufficient qualified personnel, and incomplete legal frameworks. The study emphasizes the importance of aligning technology with the human factor for successful digital transformation.

Keywords: HRM, digitization, HR transformation, SI, chatbots, NLP, algorithmic management, cloud technologies, HRMS, ATS system, KPI, gamification, technological stress, technological literacy, technological innovation, bimodal IT approach, technological adaptation, e-government.

Kirish

Bugungi kunda raqamli texnologiyalardan foydalanish butun dunyoda keng tarqalmoqda. Shu jumladan, O'zbekistonda ham aynan bu sohaga e'tibor kuchayib bormoqda. Xususan, “Raqamli O'zbekiston-2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida prezident farmonining qabul qilinishi va bu farmonda raqamlashtirishga urg'u berilishi yaqqol misol bo'la oladi.

Mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni faol rivojlantirish, barcha tarmoqlar va sohalarda, eng avvalo, davlat boshqaruvi, ta'lim, sog'liqni saqlash va qishloq xo'jaligida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, elektron hukumat tizimini takomillashtirish, dasturiy mahsulotlar va axborot texnologiyalarining mahalliy bozorini yanada rivojlantirish, respublikaning barcha hududlarida IT-parklarni tashkil etish, shuningdek, sohani malakali kadrlar bilan ta'minlashni ko'zda tutuvchi 220 dan ortiq ustuvor loyihalarni amalga oshirish boshlangan. Bundan tashqari, 40 dan ortiq axborot tizimlari bilan integratsiyalashgan geoportalni ishga tushirish, jamoat transporti va kommunal infratuzilmani boshqarishning axborot tizimini yaratish, ijtimoiy sohani raqamlashtirish va keyinchalik ushbu tajribani boshqa hududlarda joriy qilishni nazarda tutuvchi “Raqamli Toshkent” kompleks dasturi amalga oshirilmoqda[1].

Raqamlashtirish inson resurslarini boshqarish (HRM) jarayonlariga jiddiy ta'sir ko'rsatib, ilg'or texnologiyalar yordamida HR funksiyalarini takomillashtirish va optimallashtirish imkonini bermoqda. Zamonaviy yondashuvlar va imkoniyatlar tufayli HRM nafaqat ishga qabul qilish va kadrlarni boshqarish jarayonlarini tezlashtirdi, balki tashkilotlarga strategik ustunlik ham taqdim etdi[2].

Bugungi kunda HRM jarayonlari Social, Mobile, Analytics va Cloud (SMAC) texnologiyalari bilan integratsiyalashgan bo'lib, bu universal HR xizmatlarini yaratish va tashkilotning raqobatbardoshligini oshirishga yordam bermoqda. Masalan, bulut texnologiyalari asosida ishlaydigan HR tizimlari real vaqt rejimida ma'lumot almashish imkoniyatini yaratadi va xodimlarning ish unumdorligini oshirishga xizmat qiladi[3].

Algoritmik boshqaruv HR jarayonlariga tobora ko'proq tatbiq etilmoqda. Bu xodimlarning ish unumdorligini baholash va bashorat qilishda katta yordam bersa-da, ayni paytda mehnat erkinligi va mustaqilligiga ta'sir qilishi mumkin[4]. Shuningdek, HRMning bimodal IT yondashuvi tashkilotlarga barqaror va innovatsion texnologiyalarni uyg'unlashtirish imkonini beradi[5].

Biroq, texnologik rivojlanish fonida inson omili haligacha markaziy o'rinda turibdi. HRMning raqamli transformatsiyasi muvaffaqiyatli bo'lishi uchun texnologiyalarni insoniy yondashuvlar bilan muvozanatlashtirish zarur. Xodimlarning farovonligi, motivatsiyasi va kasbiy rivojlanishi tashkilotlarning uzoq muddatli muvaffaqiyatini belgilovchi omillardan biri bo'lib qolmoqda[6]. Shu sababli, tashkilotlar nafaqat raqamli texnologiyalarni joriy etishi, balki xodimlarni ushbu texnologiyalardan samarali foydalanishga o'rgatishi ham zarur. Shunday qilib, HRMning raqamlashtirilishi ish unumdorligini oshirish, innovatsiyalarni rivojlantirish va raqobatbardoshlikni ta'minlash uchun muhim vosita hisoblanadi. Biroq, muvaffaqiyatli transformatsiya faqat texnologiyalar va insoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish orqali amalga oshirilishi mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

So'ngi yillarda mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni faol rivojlantirishga e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning “Raqamli O'zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida farmonida muvofiq elektron hukumat tizimini takomillashtirish, dasturiy mahsulotlar va axborot texnologiyalarining mahalliy bozorini yanada rivojlantirishni ko'zda tutuvchi loyihalarni amalga oshirish hamda iqtisodiyot tarmoqlarni, ijtimoiy soha va davlat boshqaruvi tizimining jadal raqamli rivojlanishini ta'minlash, shu jumladan elektron davlat xizmatlarini ko'rsatish mexanizmlarini yanada takomillashtirish maqsadida ishlab chiqilgan. Bundan tashqari sanoat korxonalarida joriy etilayotgan ishlab chiqarish va boshqaruv jarayonlarini avtomatlashtirish (ERP, MES, SCADA va boshqalar), robotlashtirish, “Buyumlar interneti”, “sun'iy intellekt” kabi texnologiyalarning dasturiy mahsulot qismini 2027-yilga kelib, apparat qismini esa 2030-yilga kelib davlat-xususiy sheriklik asosida mahalliyashtirish rejalashtirilgan. Mazkur tadbirlar natijasida ko'plab davlat boshqaruv organlari elektron tizimga o'tishni boshladi. Bu o'z navbatida boshqaruv jarayoniga va aholiga qulaylik yaratishga yordam beradi.

Raqamlashtirish inson resurslarini boshqarish (HRM) jarayonlariga katta ta'sir ko'rsatib, texnologik imkoniyatlar HR funksiyalarini takomillashtirish va

optimallashtirishga xizmat qiladi[2]. Mualliflar Social, Mobile, Analytics va Cloud (SMAC) texnologiyalarining HR jarayonlariga integratsiyasini alohida ta’kidlab, ularni tashkilotlarning raqobatbardoshligini oshirishda muhim vosita sifatida ko’rsatishadi. Ular HRMning raqamli transformasiyasi samaradorlikni oshirishini va HR faoliyatini avtomatlashtirishga olib kelishini qayd etishadi. Shu bilan birga, ushbu yondashuvning ba’zi cheklovlari bor, chunki raqamlashtirish inson resurslarini boshqarishning an’anaviy modellariga zid kelishi mumkin.

Raqamli HRM bo’yicha boshqa olimlar ham turli nuqtai nazarlarni bildirishgan. Masalan, Fernandez-Vidal va hammualliflar HRMning raqamli transformasiyasini bimodal IT yondashuvi bilan bog’laydilar. Ularga ko’ra, mazkur yondashuv HR tizimlarini modernizatsiya qilish va innovatsiyalarni qo’llab-quvvatlash uchun ikkita yo’nalishni (an’anaviy va raqamli) birlashtirishga asoslangan[5]. Ushbu yondashuv HR jarayonlarining uzluksizligini ta’minlashda foydali bo’lishi mumkin, biroq uni amalga oshirish qiyinchiliklar tug’dirishi mumkin, chunki kadrlar uchun yangi texnologiyalarga moslashishni talab qiladi.

Ushbu masala bo’yicha boshqa bir qarashni Dabić va hammualliflar ilgari surishgan. Ular algoritmik boshqaruvning HRMdagi o’rnini tahlil qilib, mazkur yondashuv ishchi resurslarini rejalashtirishni aniqroq amalga oshirishga yordam beradi, deb hisoblashadi. Biroq, ular avtomatlashtirilgan HR jarayonlari ishchilar mustaqilligi va ijtimoiy o’zaro ta’sirga salbiy ta’sir qilishi mumkinligini ta’kidlashadi. Shuning uchun HR mutaxassisleri texnologik va insonparvar yondashuvlarning muvozanatini ta’minlashlari kerak.

Raqamli texnologiyalarni HRMga joriy etish barqaror rivojlanish uchun muhim hisoblanasada, ularni inson omili bilan muvozanatlash zarur. Li, Seah va Yuen (2025) HR sohasida bulut texnologiyalarining roliga urg’u berishadi va bulutli HR tizimlarining haqiqiy vaqt rejimida ma’lumot almashish imkoniyatlarini yaratishini ta’kidlashadi. Ularga ko’ra, bu tizimlar xodimlarning ish samaradorligini oshirish va HR mutaxassislarining qaror qabul qilish jarayonlarini tezlashtirishga yordam beradi[3]. Biroq, ular raqamli resurslardan noproporsional foydalanish texnologik stress va ishdan qoniqmaslik kabi xavflarni keltirib chiqarishi mumkinligini ham e’tirof etishadi.

Yana bir muhim qarash An va Mikhaylov tomonidan ilgari surilgan bo’lib, ular HRMning raqamli transformasiyasida ochiq innovatsiya va tezkor bozorga chiqish strategiyalari (time-to-market) o’rtasidagi muvozanatni topish muhimligini ta’kidlashadi[6]. Ular HRMni takomillashtirish uchun texnologik prognozlardan foydalanishni taklif qilishadi va bu HR mutaxassislariga tez va samarali qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

Bizningcha, raqamlashtirish HRMni samarali boshqarish imkoniyatini oshiradi, biroq inson omilini hisobga olmaslik HR jarayonlarining sifatini pasaytirishi mumkin. Shuning uchun, HR raqamli transformasiyasi muvaffaqiyatli bo’lishi uchun kompaniyalar xodimlarning raqamli

kompetensiyasini oshirish va texnologik o'zgarishlarga moslashishini ta'minlashlari lozim.

Shunga qaramasdan, umumiy tendensiya sifatida ko'plab tadqiqotchilar raqamli transformatsiyaning HRMga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi. Ular tanlov, trening va rivojlanish, ishlash samaradorligi va xizmat ko'rsatish sifati kabi asosiy HRM funksiyalarining raqamli texnologiyalar yordamida optimallashtirilishini e'tirof etadilar. Bu o'zgarishlar nafaqat samaradorlikni oshiradi, balki resurslardan oqilona foydalanishga ham imkon yaratadi.

Yuqorida qayd etilganidek, raqamli transformatsiya HRM jarayonlarini tubdan o'zgartirishda muhim rol o'ynamoqda. Bu jarayon O'zbekiston kontekstida ham dolzarb masala sanaladi. Raqamli O'zbekiston konsepsiyasi doirasida davlat idoralari va xususiy sektor sohalarida raqamlashtirishga oid qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Biroq, inson resurslarini boshqarish sohasida bu jarayon nisbatan sekin kechmoqda. Hozirda ko'plab tashkilotlarda HR funksiyalari an'anaviy usullar asosida olib borilmoqda. Raqamli texnologiyalarni HRM amaliyotiga to'laqonli tatbiq etishda qator tizimli va texnik to'siqlar mavjud. Quyidagi jadvalda Levakov, I. N. O'zbekistonda HRM tizimida raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektni joriy etishdagi asosiy muammolar bayon etib o'tgan(1-jadval):

1-jadval

O'zbekistonda HRM tizimida raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektni joriy etishdagi muammolar [7]

№	Muammo	Tavsifi
1	Texnologik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi	O'zbekiston kompaniyalarining aksariyatida ilg'or HR texnologiyalarini joriy etish uchun zarur infratuzilma mavjud emas. Internet tezligi pastligi va axborot xavfsizligi muammolari ham bu jarayonni qiyinlashtiradi
2	Kadrlar malakasining yetarli darajada bo'lmasligi	HRM mutaxassislarining aksariyati sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarni qo'llash bo'yicha yetarli bilim vako'nikmaga ega emas. Bundan tashqari, xodimlarni yangi texnologiyalar bilan ishlashga o'rgatish tizimi ham yetarlicha rivojlanmagan
3	Huquqiy va me'yoriy-huquqiy asoslarning to'liq shakllanmaganligi	HRM jarayonlarini raqamlashtirish va SI dan foydalanish borasida qonunchilik hali to'liq shakllanmagan. Ayniqsa, sun'iy intellekt yordamida qabul qilingan qarorlarning huquqiy javobgarligi masalasida noaniqliklar mavjud
4	Kompaniyalarning raqamli transformatsiyaga tayyor emasligi	Ko'pgina kompaniyalar raqamli texnologiyalarni joriy etish uchun yetarli investitsiya ajratmaydi yoki ularga bo'lgan qiziqish yetarlicha yuqori emas. Natijada, sun'iy intellekt asosida ishlaydigan HR tizimlari ommaviy joriy etilmayapti

Manba: Levakov, I. N. (2025).

Bundan ko'rinib turibdiki, butun O'zbekiston sharoitida HRM jarayonlarini raqamlashtirish texnologik infratuzilmalarni rivojlantirish va

kadrlar malakasini oshirish masalasiga e'tibor qaratish va huquqiy-normativ bazani shakllantirish muhim hisoblanadi.

Yuqoridagi tahlildan ko'rinib turibdiki, HRMning raqamli transformasiyasi samaradorlikni oshirish va innovasiyalarni joriy etishda muhim rol o'ynaydi. Biroq, turli tadqiqotchilar bu jarayonning ijobiy va salbiy tomonlarini ta'kidlashgan. Bizningcha, raqamlashtirish inson resurslarini boshqarishga katta ta'sir ko'rsatsa-da, uni inson omili va mehnat bozorining real ehtiyojlari bilan muvozanatlashtirish zarur.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotni yoritishda bir qancha iqtisodchi olimlar olib borgan ilmiy izlanishlar, internet manbasi ma'lumotlar bazasidan olingan ilmiy va statistik ma'lumotlar asosida yig'ilgan kuzatuv natijalari asosida olib borildi. Tadqiqot sifatli (qualitative) va miqdoriy (quantitative) yondashuvlar integratsiyasiga asoslangan bo'lib, raqamli inson resurslarini boshqarish (HRM) texnologiyalarining samaradorligini baholash, shuningdek ularning xodimlar bilan ishlashdagi amaliy natijalarga ta'sirini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot holatni o'rganish (case study) va komparativ tahlil (comparative analysis) usullaridan foydalanib amalga oshirilgan.

Tahlil va natijalar

Raqamli texnologiyalar inson resurslari boshqaruvi sohasida katta o'zgarishlarni yuzaga keltirdi. Bugungi kunda HR texnologik yechimlari orqali ma'lumotlarni xavfsiz saqlash, kundalik jarayonlarni avtomatlashtirish va tahliliy vositalar yordamida strategik qarorlar qabul qilish imkoniyatlari kengaymoqda.

HRForecast kompaniyasi tomonidan o'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, 2018 va 2025 yillardagi HR texnologiya tendensiyalari quyidagi jadvalda ko'rsatilgan. Ushbu jadval orqali so'nggi yillardagi o'zgarishlar va 2025 yil uchun prognoz ko'rsatkichlari bilan tanishish mumkin(2-jadval).

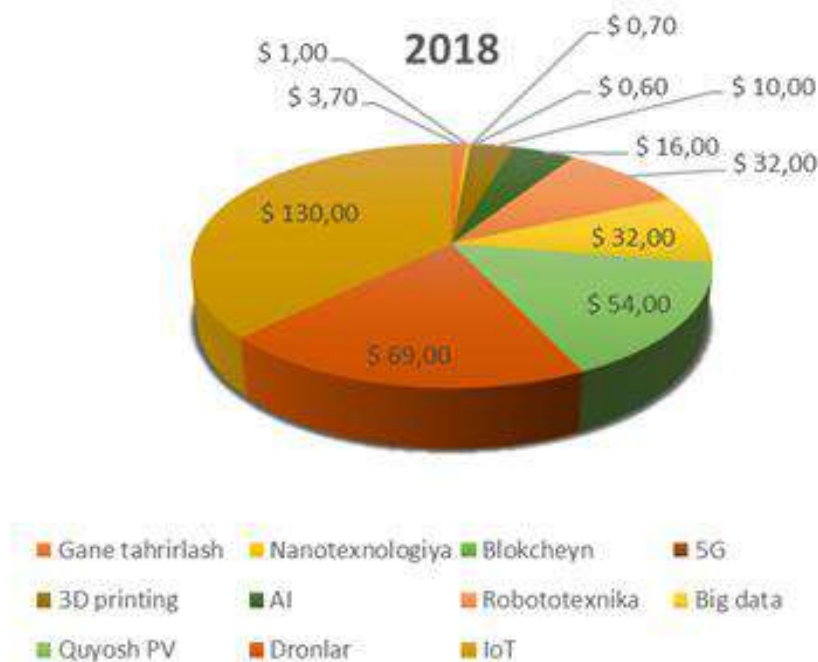
2-jadval

2018 va 2025-yillardagi HR texnologik tendensiyalar

Texnologiyalar	2018	2025
Gane tahrirlash	\$ 3,70	\$ 9,70
Nanotexnologiya	\$ 1,00	\$ 2,20
Blokcheyn	\$ 0,70	\$ 61,00
5G	\$ 0,60	\$ 277,00
3D printing	\$ 10,00	\$ 44,00
SI	\$ 16,00	\$ 191,00
Robototexnika	\$ 32,00	\$ 499,00
Big data	\$ 32,00	\$ 157,00
Quyosh PV	\$ 54,00	\$ 344,00
Dronlar	\$ 69,00	\$ 141,00
IoT	\$ 130,00	\$ 1 500,00

Manba: <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2023>

Mazkur jadvalda keltirilgan ma’lumotlarni yanada aniqroq tahlil qilish va 2018 hamda 2025-yillardagi ko’rsatkichlarni solishtirish uchun quyidagi grafikdan foydalaniladi. Ushbu grafikda 2018 yilning amaldagi holati va 2025 yil uchun kutilayotgan o’zgarishlar yaqqol aks ettirilgan (1-rasm):

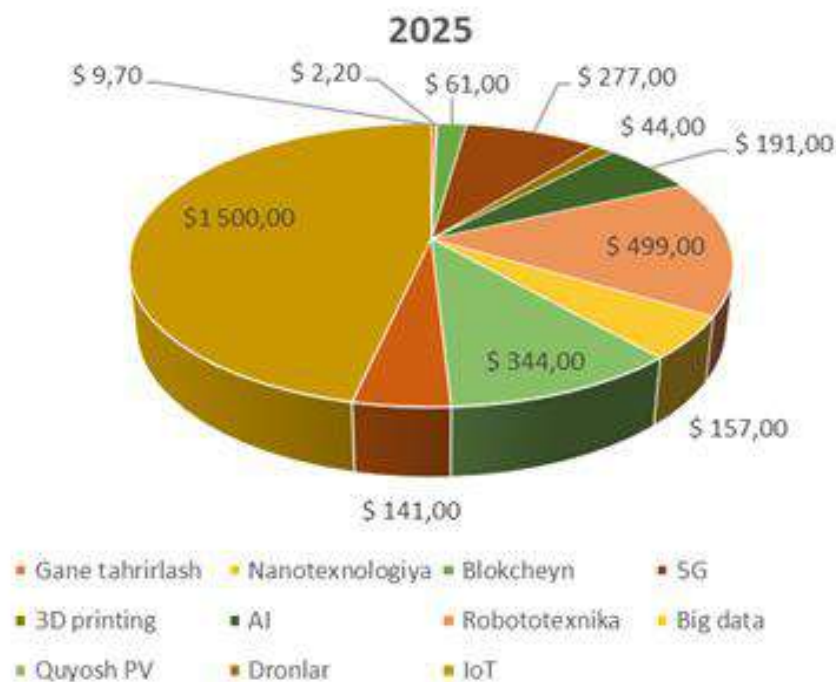
1-rasm. Dunyo bo’yicha biznes egalarining raqamli HRM uchun kiritgan sarmoyalari

Manba: <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2023>

Grafik orqali HR texnologiyalari yo’nalishlarida sun’iy intellekt (SI), mashinani o’rganish (ML), blockchain integratsiyasi, bulutli texnologiyalar va analitik platformalar bo’yicha o’zgarishlarni vizual tarzda ko’rish mumkin. 2018-yildagi bu ko’rsatkichlar jami 350 milliard dollarni tashkil etgan bo’lsa, bu ko’rsatkichlar 2025-yilga kelib 3,2 trillion dollarni tashkil etishi kutilmoqda. Buning farqini quyidagi diagrammada yaqqol ko’rishimiz mumkin (2-rasm).

Dunyo bo’yicha yirik biznes egalari o’z bizneslarining HR bo’limlarini takomillashtirish uchun zamonaviy texnologiyalarni joriy etish bo’yicha 2018-yilga qaraganda qariyb 10 barobar ko’p investitsiya kiritishini ko’rishimiz mumkin.

Shu jumladan, texnologiya inson resurslarini boshqarishda (HRM) tezkor o’zgarishlarga sabab bo’ldi — ayniqsa chat-botlar va virtual yordamchilar xodimlar bilan ishlashda muhim vositaga aylandi. Ushbu vositalar xodimlar jalb etilishini, yordam ko’rsatishni hamda ish jarayonlarining unumdorligini oshirishda baholanmoqda. Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, sun’iy intellekt texnologiyalari — ayniqsa chat-botlar va virtual yordamchilar — ishdan qoniqish, mahsuldorlik va xodimlar almashuviga ijobiy ta’sir ko’rsatadi [8].

2-rasm. Dunyo bo'yicha biznes egalarining raqamli HRM uchun kiritgan sarmoyalari

Manba: <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2023>

Shu bilan birga, chat-botlar, ya'ni "kompyuter dasturlari bo'lib, ular odamlar bilan matnli yoki ovozli suhbat orqali muloqot qilishni simulyatsiya qiladi va foydalanuvchilarga virtual yordamchi sifatida xizmat ko'rsatadi"[9], HR texnologiyalarining samarali qo'llanilishida muhim rol o'ynaydi. Misol uchun, Singapur hukumati tomonidan joriy etilgan Ask Jamie chatbotining tajribasi HR texnologiyalarining muvaffaqiyatli ishlatilishini ko'rsatadi. Ushbu chatbotning NLP (Natural Language Processing) texnologiyasi asosida ishlovchi chuqur o'rganish modeli foydalanuvchilarga so'rovlar bo'yicha yuqori aniqlikda javob bera oldi — 89% aniqlik bilan va o'rtacha javob berish vaqti 2.1–2.3 soniya. Bu tajriba Singapurda HR texnologiyalarining 2025 yilga qadar yanada takomillashishiga ishonchni kuchaytirmoqda. Foydalanuvchilar tomonidan berilgan baho 4.6 ballni tashkil etgan, bu esa chatbotning samaradorligini tasdiqlaydi. Shuningdek, Singapurning boshqa bir chatbot – Gov.sg — ham 4.5 ballni qo'lga kiritgan [10].

Bunga qarama-qarshi, Hindiston hukumati tomonidan ishlab chiqilgan MyGov Helpdesk chatbotining aniqligi 82% bo'lib, bu uning qoidaviy modelga asoslangani va ingliz tilidan boshqa tillarda foydalanuvchi so'rovlarini to'liq anglay olmasligi bilan izohlangan. U javob berish uchun o'rtacha 3.0 soniya vaqt talab qilgan[10].

Tadqiqotda, shuningdek, raqamli HR texnologiyalarining kompaniyalar tomonidan qamrab olinish darajasi tahlil qilindi. Quyidagi ko'rsatkichlar e'tiborga loyiq (2-jadval).

2-jadval

Raqamli HR texnologiyalarining kompaniyalar tomonidan qamrab olinish darajasi tahlil

HR texnologiyasi	Kompaniyalar tomonidan qo'llanish foizi
Masofaviy ish platformalari	85%
SI asosida ishga qabul qilish tizimlari	72%
Ish faoliyatini real vaqtli tahlil qilish	76%
O'quv boshqaruv tizimlari	68%
Xodimlar farovonligi dasturlari	54%

Manba: Transforming Human Resource Practices in the Digital Age A Study on Workforce Resilience and Innovation Sandy Setiawan, Umi Rusilowati, Aswadi Jaya, Hetilaniar, Rion Wang

Bu statistikalar masofaviy va gibrid ish modellarining keng tarqalganligini, sun'iy intellekt asosidagi tanlov va baholash jarayonlariga bo'lgan ishonch ortib borayotganini ko'rsatadi. Mualliflar ta'kidlaganidek, “Higher accuracy and efficiency enhance user satisfaction”[10], ya'ni aniqlik va samaradorlikning oshishi foydalanuvchi qoniqishini bevosita oshiradi.

Shuningdek, tadqiqotda an'anaviy HR amaliyotlari bilan raqamli HR strategiyalari o'rtasidagi farqlar ham ko'rishimiz mumkin (3-jadval).

3-jadval

An'anaviy HR amaliyotlari va raqamli HR strategiyalari o'rtasidagi farqlar

HR sohasi	An'anaviy HR
Ishga qabul qilish	Qo'lda rezyume tahlili
Ish faoliyatini baholash	Yillik hisobotlar
Xodimlar ishtiroki	So'rovnomalar, uchrashuvlar
O'qitish va rivojlanish	Auditoriyada o'qitish
Ish jadvali	An'anaviy jadval asosida

Manba: Transforming Human Resource Practices in the Digital Age A Study on Workforce Resilience and Innovation Sandy Setiawan, Umi Rusilowati, Aswadi Jaya, Hetilaniar, Rion Wang

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalar HR jarayonlarini tezkor, moslashuvchan va xodimga yo'naltirilgan tizimga aylantirmoqda. Shu bilan birga, NLP, SI va avtomatlashtirish asosida ishlovchi tizimlar xodimlarning ish faoliyatiga doimiy turtki berib, tashkilotdagi umumiy chidamlilik va innovatsion salohiyatni oshirmoqda.

Zamonaviy HRM jarayonlarining e'tiborli jarayonlaridan biri bu ish jarayonlarini avtomatlashtirish, ish jarayonini tashkil etish, nazorat etish va motivatsiya funksiyalarini bajarishda vaqtni tejab, samarali boshqarish muhim hisoblanadi. HRMni raqamlashtirishdagi zamonaviy yondashuvlar va imkoniyatlarini quyidagi jadvalda ko'rishimiz mumkin (4-jadval).

4-jadval

HRMni raqamlashtirishdagi zamonaviy yondashuvlar va imkoniyatlar

№	Yo‘nalish	Zamonaviy yondashuvlar	Imkoniyatlar
1	<i>Ishga qabul qilish (Recruitment)</i>	Sun‘iy intellekt asosidagi nomzodlarni tahlil qilish va tanlash tizimlari, ATS (Applicant Tracking System)	Tezkor va aniq nomzod tanlash, kadrlar tanlovining obyektivligini oshirish
2	<i>Ishchilarning malakasini oshirish (L&D - Learning & Development)</i>	Onlayn trening platformalari, VR va AR texnologiyalari, mikro-o‘qitish tizimlari	Xodimlarning bilim va ko‘nikmalarini moslashuvchan tarzda rivojlantirish, masofaviy o‘qitish imkoniyati
3	<i>Ish faoliyatini baholash (Performance Management)</i>	KPI monitoring tizimlari, xodimlar uchun big data asosida real vaqt rejimida baholash	Ish samaradorligini oshirish, shaxsiy yondashuv
4	<i>Ma’lumotlarni boshqarish (HR Analytics)</i>	Big Data va SI yordamida xodimlar haqidagi ma’lumotlarni tahlil qilish	Xodimlarning motivatsiyasi va samaradorligini oldindan prognoz qilish
5	<i>Kadrlar bilan ishlash jarayonlari (HR Workflow Automation)</i>	Chatbotlar, SI-assistentlar, HRMS (HR Management System)	Kadrlar bilan ishlashda inson omiliga bog‘liqlikni kamaytirish, samaradorlikni oshirish
6	<i>Masofaviy ish va moslashuvchan mehnat sharoitlari</i>	Cloud HR texnologiyalari, masofaviy monitoring tizimlari, Slack, Microsoft Teams kabi platformalar	Xodimlarning qulay sharoitda ishlash imkoniyati, samaradorlikni oshirish
7	<i>Xodimlar motivatsiyasi va xodimlarni ushlab qolish (Employee Engagement & Retention)</i>	Gamifikatsiya, xodimlar uchun personalizatsiyalangan motivatsion tizimlar	Ishga sodiqlikni oshirish, kompaniyaning HR brendini mustahkamlash
8	<i>Ish haqini boshqarish va kompensatsiyalar (Payroll & Compensation)</i>	Raqamli ish haqi tizimlari, blockchain asosidagi to‘lov tizimlari	Xatolarni minimallashtirish, ish haqini avtomatlashtirilgan tarzda to‘lash
9	<i>Mehnat huquqlari va rejalashtirish (Compliance & Workforce Planning)</i>	SI asosida mehnat qonunchiligini monitoring qilish va rejalashtirish tizimlari	Mehnat qonunchiligiga rioya qilish, xodimlarni rejalashtirishning aniqligini oshirish

Manba: Muallif ishlanmasi

Raqamli texnologiyalarni inson resurslarini boshqarish jarayonlariga integratsiyalash orqali tashkilotlar nafaqat samaradorlikka erishmoqda, balki insoniy resurslar bilan ishlashda aniqlik, tezkorlik va individual yondashuvni ta‘minlash imkoniga ega bo‘lmoqda. Har bir yo‘nalishda zamonaviy texnologiyalar an‘anaviy usullarni ortda qoldirib, strategik va barqaror HR tizimini shakllantirishda muhim vositaga aylanmoqda.

Xulosa va takliflar

O'tkazilgan tahlillar asosida raqamli texnologiyalar HRM sohasida chuqur va tizimli o'zgarishlarga olib kelayotgani aniqlanmoqda. Ayniqsa, SMAC (Social, Mobile, Analytics, Cloud) texnologiyalari, sun'iy intellekt (SI), tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) va bulutli tizimlar asosida shakllanayotgan zamonaviy HR yondashuvlari quyidagi natijalarga olib kelmoqda:

- Ishga qabul qilish, ish faoliyatini baholash, xodimlar malakasini oshirish va mehnat qonunchiligi monitoringi kabi asosiy HR funksiyalar avtomatlashtirilmoqda va obyektiv, shaffof tizimlarga aylanmoqda.

- O'zbekistonda HRM tizimini raqamlashtirish bo'yicha salmoqli qadamlar tashlanayotgan bo'lsa-da, infratuzilma, kadrlar malakasi va huquqiy asoslar bilan bog'liq tizimli muammolar jarayonni sekinlashtirmoqda.

- Tahlillar shuni ko'rsatadiki, texnologik taraqqiyot inson omilini e'tibordan chetda qoldirmasligi lozim. Xodimlarning ruhiy holati, mehnat erkinligi, texnostress kabi salbiy oqibatlar ehtimoli ham nazarda tutilishi kerak.

Quyidagi takliflar HRM sohasida raqamli transformatsiyani muvaffaqiyatli amalga oshirish va uning inson omili bilan uyg'unlashuvini ta'minlashga qaratilgan:

1. Texnologik infratuzilmani modernizatsiya qilish: Kompaniyalar zamonaviy HR texnologiyalarni (HRMS, ATS, KPI monitoring, gamifikatsiya tizimlari) joriy etish uchun barqaror internet tarmog'i, server bazasi va axborot xavfsizligini ta'minlovchi infratuzilmani yaratishi lozim.

2. O'zbekiston uchun milliy HR texnologik platforma yaratish: “Raqamli O'zbekiston – 2030” konsepsiyasi doirasida HR texnologiyalar uchun yagona raqamli platforma ishlab chiqilishi, bu platformada:

- bulutli HR xizmatlar;
- chat-bot integratsiyasi;
- malaka oshirish kurslari;
- mehnat qonunchiligi monitoringi mavjud bo'lishi taklif etiladi.

3. Bimodal IT yondashuvini tatbiq qilish: An'anaviy va raqamli HR jarayonlarini muvofiqlashtirgan holda, bimodal strategiya asosida ish yuritilishi — HR jarayonlarini transformatsiya qilishda moslashuvchan o'tishni ta'minlaydi

4. Kadrlar malakasini oshirish va doimiy o'qitish: HR mutaxassislari uchun SI, big data, raqamli etikaga oid sertifikatli kurslar tashkil etilishi lozim. Xodimlar uchun esa raqamli savodxonlik, texnologiyalardan foydalanish madaniyatini oshirishga qaratilgan ichki treninglar ishlab chiqilishi zarur.

Foydalangan adabbiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O'zbekiston-2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora tadbirlari to'g'risidagi farmoni.

2. Sengupta, A., Lalwani, S., Goswami, S., & Srivastava, P. (2021). Reinventing HR functions with SMAC technologies-an exploratory study. *Materials Today: Proceedings*, 46, 10169-10174.
3. Li, X., Rachel, S. Y. T., & Yuen, K. F. (2025). Mental Wellbeing in Digital Workplaces: The Role of Digital Resources, Technostress, and Burnout. *Technology in Society*, 102844
4. Dabić, M., Maley, J. F., Švarc, J., & Poček, J. (2023). Future of digital work: Challenges for sustainable human resources management. *Journal of Innovation & Knowledge*, 8(2), 100353.
5. Fernandez-Vidal, J., Perotti, F. A., Gonzalez, R., & Gasco, J. (2022). Managing digital transformation: The view from the top. *Journal of Business Research*, 152, 29-41.
6. An, J., & Mikhaylov, A. (2024). Technology-based forecasting approach for recognizing trade-off between time-to-market reduction and devising a scheduling process in open innovation management. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 10(1), 100207.
7. Levakov, I. N. (2025). O'zbekistonda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektning inson resurslarini boshqarishda qo'llanilishi va istiqbollari. *Innovations in Science and Technologies*, 2(2025). ISSN: 3030-3451
8. Rodriguez, M., Mohammed, M. A., Mohammed, R., Pasam, P., Karanam, R. K., Vennapusa, S. C. R., & Boinapalli, N. R. (2019). Oracle EBS and Digital Transformation: Aligning Technology with Business Goals. *Technology & Management Review*, 4, 49-63
9. Luo, X., Tong, S., Fang, Z., & Qu, Z. (2019). Machines versus Humans: The Impact of AI Chatbot Disclosure on Customer Purchases. *Marketing Science*.
10. Transforming Human Resource Practices in the Digital Age A Study on Workforce Resilience and Innovation Sandy Setiawan, Umi Rusilowati, Aswadi Jaya, Hetilaniar, Rion Wang

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

TURIZM SANOATINI RIVOJLANTIRISHDA INSON RESURLARINING RO'LI: NAZARIYA VA AMALIYOT UYG'UNLIGI

Ro'zibayeva Zulayxo Baxrombek qizi

Fan va texnologiyalar universiteti o'qituvchisi

DOI: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a183

Annotatsiya: Maqolada turizm sanoatining raqobatbardoshligini oshirishda inson resurslarining strategik o'rni tahlil qilinadi. Muallif milliy va xorijiy tajribalarni solishtirgan holda, O'zbekistonda bu yo'nalishda mavjud muammolar va imkoniyatlarni yoritadi. Tahlillarda zamonaviy malakali kadrlar tayyorlash, ularni qayta o'qitish va jalb etish tizimining samaradorligi baholanadi. Maqolada amaliy takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: turizm, inson resurslari, bandlik, kadrlar siyosati, xizmat sifati, raqobatbardoshlik.

РОЛЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ РЕСУРСОВ В РАЗВИТИИ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНДУСТРИИ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Рузибаева Зулайхо Бахромбек кизи

Преподаватель в Университете науки и технологий

Аннотация: В статье анализируется стратегическая роль человеческих ресурсов в повышении конкурентоспособности туристической отрасли. Автор сравнивает национальный и международный опыт, освещая существующие проблемы и возможности в Узбекистане в данной сфере. Оценивается эффективность систем подготовки, переподготовки и привлечения квалифицированных кадров. В заключение предложены практические рекомендации по развитию сектора.

Ключевые слова: туризм, человеческие ресурсы, занятость, кадровая политика, качество обслуживания, конкурентоспособность.

THE ROLE OF HUMAN RESOURCES IN THE DEVELOPMENT OF THE TOURISM INDUSTRY: THEORY AND PRACTICE

Ruzibaeva Zulaykho Bakhrombek kizi

Teacher at the University of Science and Technologies

Abstract. The article analyzes the strategic role of human resources in increasing the competitiveness of the tourism industry. The author compares national and international experiences to highlight the current challenges and opportunities in Uzbekistan in this field. The study evaluates the effectiveness of systems for training, retraining, and attracting modern qualified personnel. Practical recommendations are proposed to enhance the sector's development.

Keywords: tourism, human resources, employment, personnel policy, service quality, competitiveness.

Kirish

XXI asrda turizm sanoati global miqyosda iqtisodiy rivojlanishning strategik yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkiloti va Jahon Turizm Tashkiloti (UNWTO) ma‘lumotlariga ko‘ra, turizm hozirgi kunda dunyodagi har to‘rtinchi ish o‘rnini yaratmoqda va umumiy yalpi ichki mahsulotning 10 foizidan ortig‘ini shakllantirmoqda. Ayniqsa, xizmat ko‘rsatish sifati va mijoz ehtiyojlarini qondirish darajasi bevosita inson resurslarining salohiyati bilan chambarchas bog‘liq. Shu sababli bugungi kunda turizm inson kapitaliga sarmoya kiritish eng ustuvor yo‘nalishlardan biri bo‘lib bormoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026-yillarda Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli Farmonida turizmni iqtisodiy o‘rinishning drayveri sifatida rivojlantirish, bu borada xizmatlar sifatini oshirish va malakali kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish belgilab berilgan [1].

So‘nggi yillarda mamlakatimizda turizmni modernizatsiya qilish, yangi yo‘nalishlar – ekologik, agroturizm, sog‘lomlashtirish va ziyorat turizmini rivojlantirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ammo bu jarayonda malakali inson resurslarining yetishmasligi, mavjud kadrlar salohiyatining pastligi, zamonaviy xizmat ko‘rsatish standartlariga mos bo‘lmagan yondashuvlar jiddiy muammolarni keltirib chiqarmoqda.

Turizm sanoatini rivojlantirishda inson resurslarining o‘rni mavzusi bugungi kunda dolzarbli hisoblanadi. Chunki bu sohaga xos bo‘lgan yuqori tezlikda o‘zgarayotgan talab va ehtiyojlar, xizmat ko‘rsatishdagi kreativlik va moslashuvchanlik xodimlardan ko‘p qirrali bilim, malaka va tajriba talab etadi. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiyalar davrida raqobatbardosh turizm sohasi — bu birinchi navbatda raqobatbardosh inson kapitali mavjud bo‘lgan sohadir.

U quyidagi vazifalardan iborat:

- turizm sohasida inson kapitalining nazariy asoslarini yoritish;
- xorijiy tajribalarni tahlil qilish va solishtirish;
- O‘zbekistonda turizm kadrlarini tayyorlash tizimidagi kamchiliklarni aniqlash;
- malakali kadrlar yetishmovchiligining oqibatlarini ko‘rsatish;
- amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqish.

Ushbu izlanishlar orqali turizm sanoatida inson resurslarining o‘rni va istiqbollari ilmiy-nazariy va amaliy nuqtai nazardan chuqur o‘rganiladi.

Turizm sanoati, sohada xizmat ko‘rsatish sifati, innovatsiyalar va mijozlar ehtiyojini qondirish darajasi bevosita inson resurslariga bog‘liq. Inson kapitaliga investitsiya qilish zamonaviy turizm raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Jahon tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki, raqobatbardosh turizm industriyasining orqasida yuqori malakali, kasbiy kompetensiyalarga ega inson resurslari turadi.

Turizm sanoati quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

– Mehmonxonalar va joylashtirish vositalari sayyohlarga vaqtincha yashash uchun qulay sharoit yaratadigan mehmonxona, hostel, mehmon uylari, sanatoriy va boshqa obyektlar;

– Transport xizmatlari sayohatchilarni bir joydan ikkinchi joyga xavfsiz va qulay yetkazib beradigan xizmatlar: aviatsiya, temiryo‘l, avtobuslar, avtomobil ijarasi, taksi va boshqa vositalar;

– Ovqatlanish joylari restoranlar, kafe va milliy taomlar uylari turistlarga mahalliy va xalqaro oshxona taomlarini taqdim etadi;

– Ekskursiyalar va gidlik xizmatlari tarixiy, madaniy, tabiiy obidalarga tashriflarni tashkil etish hamda ularni tushuntirib beradigan professional gidlar faoliyati;

– Turizm agentliklari va operatorlari tur paketlarni shakllantiruvchi, sayohatni rejalashtiruvchi, bron qilish va xizmatlarni muvofiqlashtiruvchi tashkilotlar;

– Ko‘ngilochar xizmatlar muzeylar, teatrlar, festivallar, konsertlar, sport tadbirlari va boshqa dam olish imkoniyatlarini taklif etadigan obyektlar;

– Souvenirlar va boshqa tijorat faoliyatlari – milliy hunarmandchilik mahsulotlari, esdalik sovg‘alari va boshqa sayyohlarga mo‘ljallangan tovarlar savdosi bilan shug‘ullanuvchi kichik biznes tarmoqlari.

Nega bu sanoat deb ataladi?

Chunki, bu soha ko‘p sonli ish o‘rinlarini yaratadi.

Milliy daromadga salmoqli hissa qo‘shadi. Eksport ekvivalentiga ega (chet ellik turistlar olib kiradigan valyuta sababli).

Turizmga xizmat qiluvchi tarmoqlarning ko‘pligiga ko‘ra, u kompleks sanoat tizimi hisoblanadi. Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) turizmni strategik rivojlanish yo‘nalishi deb baholaydi, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlar uchun.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Turizm sohasida inson resurslari muammosi global miqyosda keng o‘rganilgan mavzulardan biridir. Inson kapitalining iqtisodiy o‘rish va xizmatlar sifatiga ta’siri borasidagi nazariy qarashlar XIX asr oxiri va XX asr boshlarida paydo bo‘lgan bo‘lsa-da, bu tushuncha zamonaviy turizm kontekstida chuqurroq talqin etilmoqda.

Xorijiy olimlardan Becker inson kapitali nazariyasini ishlab chiqib, uni iqtisodiy o‘rishning eng muhim resursi sifatida ko‘rsatadi. Navruz-Zoda va Shomiev ham bu nazariyani turizm kontekstida kengaytirgan va inson kapitalining xizmat sifatiga bevosita ta’siri borligini asoslashgan.

Xorijiy olimlar ichida Gari S. Beker inson kapitalining iqtisodiy tizimdagi o‘rnini asoslab, uni raqobatbardoshlikning muhim manbai sifatida ko‘rsatgan. U o‘z asarida inson salohiyatiga sarmoya kiritish, ya’ni ta’lim, sog‘liqni saqlash va kasbiy tayyorgarlik orqali erishiladigan samarani tahlil qilgan [2].

Turizmga oid tadqiqotlarda esa, Navruz-Zoda va Shomiev inson kapitalining xizmatlar sifati bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatgan holda, aynan turizm sektori uchun maxsus kasbiy tayyorgarlikning zarurligini ta’kidlaydi.

Ular bu borada Rossiya va Markaziy Osiyo davlatlaridagi tajribalarni solishtirgan [3].

Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) tomonidan e’lon qilingan hisobotlarda esa inson resurslari masalasi barqaror turizm taraqqiyoti uchun hal qiluvchi omil sifatida ko’rsatiladi. Xususan, 2022-yildagi “Tourism and Human Capital Development Report”da yuqori malakali xodimlar ishtirokisiz turizmدا innovatsion xizmatlar yaratishning deyarli imkonsizligi ta’kidlangan [4].

Yana bir muhim manba sifatida Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) tomonidan tayyorlangan “Decent Work in Tourism” hisobotida bu sohada yaratilayotgan ish o’rinlarining sifat jihatdan talabga javob bermasligi, ijtimoiy himoya, barqaror bandlik va kasbiy rivojlanish imkoniyatlarining yetarli emasligi ko’rsatilgan. Bu esa, turizmدا inson resurslarini rivojlantirish nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy ahamiyatga ega ekanligini anglatadi [5].

O’zbekistonlik tadqiqotchi Yoqubov A. o’z izlanishlarida turizm sohasida mehnat bozori talablariga javob beradigan kadrlar yetishmovchiligi muammodorligini ko’rsatadi. Shu bilan birga, Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) hisobotlarida ham inson resurslarini rivojlantirish turizm barqarorligini ta’minlashning asosiy yo’li sifatida e’tirof etiladi.

O’zbekistonlik tadqiqotchilardan A. Yoqubov o’z maqolasida mamlakatimizda turizm sohasida kasbiy kadrlar yetishmasligi, mavjud o’quv dasturlarining amaliyotdan uzilganligi, til va servis madaniyati darajasining pastligi kabi muammolarni yoritib bergan [6].

Shuningdek, Sh. Ibragimov xizmat ko’rsatish sohasidagi mehnat bozori tahliliga asoslanib, turizmدا bandlik muammolari va ish kuchi yetishmovchiligining makroiqtisodiy oqibatlarini ko’rsatgan [7].

Xulosa qilib aytganda, mavjud adabiyotlar shuni ko’rsatadiki, turizmدا inson resurslarini strategik rivojlantirish, yuqori malakali va moslashuvchan kadrlar tayyorlash, ularni zamonaviy bozor talablariga yo’naltirish global va milliy darajadagi dolzarb masaladir. Mazkur maqola ana shu ilmiy ishlardan farqli o’laroq, O’zbekistonda turizm xodimlarining sifat ko’rsatkichlarini tahlil qilish va ular asosida aniq takliflar ishlab chiqishga yo’naltirilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqola yozishda qiyosiy tahlil, induktiv va deduktiv xulosalash usullari qo’llanildi. O’zbekiston Respublikasi Turizm qo’mitasi, Davlat statistika agentligi, UNWTO va ILO ma’lumotlari asosida turizm sohasida bandlik, ish o’rinlari sifati, kadrlar malakasiga doir statistikalar tahlil qilindi. Bundan tashqari, xorijiy tajribalarni o’rganish orqali takliflar shakllantirildi. Ushbu maqolada turizm sanoatini rivojlantirishda inson resurslarining o’rni va ahamiyatini o’rganish uchun bir qator metodologik yondashuvlar va ilmiy usullar qo’llanildi. Asosiy metodlar sifatida qiyosiy tahlil, induktiv va deduktiv xulosalash usullari tanlandi. Ushbu usullar nazariy va amaliy bilimlarni uyg’unlashtirish hamda tahliliy fikrlashni chuqurlashtirishda samarali bo’lib, mavzuning murakkab jihatlarini kengroq yoritishga imkon berdi.

Induktiv usul yordamida turizm sohasidagi mavjud statistik ma'lumotlardan (masalan, bandlik darajasi, ish o'rinlari sifati, kadrlar malakasi) umumiy xulosalar chiqarildi. Bunda O'zbekiston Respublikasi Turizm qo'mitasi va Davlat statistika agentligi tomonidan taqdim etilgan 2015–2024-yillardagi ma'lumotlar asosiy manba sifatida ishlatildi hamda deduktiv usul bilan mavjud nazariy kontseptsiya va ilgari o'rganilgan ilmiy manbalarga tayanib, yangi ilmiy xulosalar va takliflarni ishlab chiqishda qo'llanildi. Ushbu usul inson resurslarini boshqarish va rivojlantirish bo'yicha nazariy asoslarni chuqurroq o'rganishga yordam berdi.

Tahlil va natijalar

Turizm sohasida inson resurslarini boshqarish bo'yicha xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalari va amaliy misollaridan keng foydalanildi. Bu xorijiy tajribalar maqola doirasida ishlab chiqilgan takliflar va tavsiyalarning sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etdi.

Tadqiqotning amaliy qismida esa O'zbekistondagi turizm sohasida faoliyat yuritayotgan tashkilotlar, kadrlarni tayyorlash markazlari va sohaga oid oliy o'quv yurtlari vakillari bilan intervyu va so'rovnomalar o'tkazildi. Ushbu usullar orqali inson resurslarining amaliy muammolari, malaka darajasi, mehnat sharoitlari hamda rivojlanish istiqbollari yuzasidan to'liq va aniq tasavvur hosil qilindi.

Natijada, tadqiqot metodologiyasi asosida olingan ma'lumotlar turizm sanoatining iqtisodiy samaradorligi va inson resurslarining rivojlanishi o'rtasidagi bog'liqlikni chuqur tahlil qilish imkonini berdi. Xorijiy mamlakatlar tajribasidan kelib chiqib, O'zbekistonda inson resurslarini rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Bu tavsiyalar turizm sohasining barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

1-jadval

O'zbekistonda turizm sohasi bandligi bo'yicha ko'rsatkichlar (2022-2024-yillar)

№	Yil	Band bo'lganlar soni (ming)	Ulardan malakali kadrlar (%)	Ayollar ulushi (%)
1	2022	89.2	37.5	48.1
2	2023	101.4	41.9	49.7
3	2024	113.7	46.2	50.9

Manba: O'zbekiston Respublikasi Turizm qo'mitasi, 2024-yil ma'lumotlari.

Tahlildan ko'rinadiki, turizm sohasida bandlik yildan-yilga ortib bormoqda, ammo malakali kadrlar ulushi hamon past. Bu esa xizmat sifati va turistlar qoniqishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Xalqaro tajribada, masalan, Singapur va Ispaniyada turizm xodimlarining doimiy malaka oshirishi qonun bilan belgilangan bo'lib, bu davlatlarda xizmat sifati yuqoriligini ta'minlaydi. O'zbekistonda ham bu kabi yondashuvni joriy etish maqsadga muvofiq.

2022–2024-yillarda O‘zbekistonda turizm sohasida bandlik 89,2 mingdan 113,7 mingga oshgan, ammo malakali kadrlar ulushi 37,5%dan 46,2%gacha yetgan [2]. Xizmat sifati pastligi turistlar qoniqishiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Singapur va Ispaniyada har 2–3 yilda turizm xodimlarining malaka oshirishi qonun bilan tartibga solingan. Singapurdagi “SkillsFuture” dasturi orqali har bir xodim yillik \$500 subsidiya oladi, bu esa xizmat sifati va mijozlar ishonchiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda [1].

Tadqiqot davomida 27 ta turizm tashkiloti va 6 ta OTM bilan intervyular o‘tkazildi. So‘rovda qatnashganlarning 68 foizi mavjud kadrlar malakasi soha ehtiyojlariga mos emasligini bildirgan, 74 foiz tashkilotda ichki malaka oshirish tizimi mavjud emasligi aniqlangan. Bu esa ILO hisobotida keltirilganidek, ijtimoiy himoya va barqaror bandlik yetishmasligining dalilidir [5].

2024-yilda faqat 12% turizm xodimlari xalqaro sertifikatga ega bo‘lib, bu raqam xalqaro raqobatbardoshlik uchun past ko‘rsatkich hisoblanadi [6]. Xorijiy tajriba asosida O‘zbekistonda modulga asoslangan ta’lim, xususiylar sektor bilan integratsiya va xalqaro standartlarni tatbiq etish zarur.

Xulosa va takliflar

Turizm sohasi barqaror rivojlanishi inson resurslarining sifati bilan bevosita bog‘liq. O‘zbekistonda kadrlar tayyorlash tizimini isloh qilish, ularni turizm sohasining zamonaviy talablariga moslashtirish dolzarbdir. Quyidagi takliflar ilgari suriladi:

Turizm kollej va OTMlarida amaliyotga yo‘naltirilgan kadrlar tayyorlash dasturlarini joriy etish;

Xodimlarni qayta o‘qitish va malaka oshirish bo‘yicha sektoriylar markazlarni tashkil etish;

Xususiylar sektor bilan hamkorlikda turizmda mehnat unumdorligini oshirishga xizmat qiluvchi treninglar o‘tkazish;

Turizm xodimlari uchun xalqaro sertifikatlash tizimini joriy etish.

Turizm sohasi barqaror rivojlanishi inson resurslarining sifati va malakasiga bevosita bog‘liqdir. O‘zbekistonda turizm kadrlarini tayyorlash tizimini zamonaviy talablarga moslashtirish, sohaga mos malakali mutaxassislar tayyorlash va mavjud kadrlarning malakasini doimiy oshirib borish hozirgi davr uchun eng muhim vazifalardan biridir. Shu bois quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Turizm kollej va oliy ta’lim muassasalarida amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim dasturlarini joriy etish zarur. Bu orqali talabalar nazariylar bilimlar bilan bir qatorda amaliylar ko‘nikmalarni ham shakllantirib, real ish sharoitlariga tayyorlanadilar;

2. Xodimlarni qayta tayyorlash va malaka oshirish bo‘yicha sektoriylar markazlarni tashkil etish tavsiya etiladi. Bu markazlar zamonaviylar bilim va ko‘nikmalarni doimiy yangilab borish, yangi xizmat standartlari va innovatsiyalarni joriy etishda markaziy rol o‘ynaydi;

3. Xususi sektor bilan hamkorlikni kuchaytirish, turizmda mehnat unumdorligini oshirishga qaratilgan trening va seminarlar o‘tkazish lozim. Bu esa ishchi kuchining samaradorligini oshirishga, shuningdek, yangi ishchi metod va texnologiyalarni 4. Turizm xodimlari uchun xalqaro sertifikatlash tizimini joriy etish keng joriy etishga yordam beradi;

zarur. Bu nafaqat mutaxassislarning malakasini xalqaro standartlarga muvofiq baholash imkonini beradi, balki O‘zbekiston turizm sohasining xalqaro maydondagi raqobatbardoshligini oshiradi;

5. Inson resurslarini boshqarish tizimini modernizatsiya qilish, jumladan, motivatsiya, rag‘batlantirish, karyera rivoji va mehnat sharoitlarini yaxshilash orqali sohaga jozibadorlikni oshirish choralari ko‘rilishi lozim.

6. Turizm sohasi kadrlarini tayyorlash va rivojlantirish jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish tavsiya etiladi. Masalan, masofaviy ta‘lim va elektron trening platformalarini joriy etish orqali o‘quv jarayoni samaradorligini oshirish mumkin;

7. Mintaqaviy va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, turizm kadrlarini tayyorlash sohasidagi ilg‘or tajribalarni o‘zlashtirish maqsadida xalqaro tashkilotlar va ta‘lim muassasalari bilan doimiy aloqalarni yo‘lga qo‘yish zarur.

Yuqorida keltirilgan takliflar amalga oshirilsa, O‘zbekistonda turizm sanoatining raqobatbardoshligi oshadi, xizmat ko‘rsatish sifati yaxshilanadi hamda iqtisodiy o‘sishga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Inson resurslarining malakali va motivatsiyalanganligi turizm sektorining barqaror rivojlanishining poydevori bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. UNWTO. Tourism and Human Capital Development Report. 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli Farmoni.
3. Becker, G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. University of Chicago Press, 1964.
4. Navruz-Zoda, S. & Shomiev, A. Turizm sohasida inson kapitalining xizmatlar sifati va raqobatbardoshlikka ta‘siri. 2022.
5. International Labour Organization (ILO). Decent Work in Tourism. Geneva, 2021.
6. Yoqubov, A. O‘zbekistonda turizm sohasida kadrlar tayyorlash tizimi va muammolari. 2023.
7. Ibragimov, Sh. Xizmat ko‘rsatish sohasida mehnat bozori va bandlik muammolari. 2021.

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA IQTISODIY SAMARADORLIKNI OSHIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Botirova Xulkar Olimdjonovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,

“Iqtisodiyot nazariyasi” kafedrasi assistenti

ORCID: 0009-0007-9927-339X

h.botirova@tsue.uz

DOI: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a184

Annotatsiya. Mazkur maqolada tadbirkorlikni rivojlantirishda iqtisodiy samaradorlikni oshirishning nazariy asoslari tahlil qilinadi. Tadbirkorlik mamlakat iqtisodiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biri bo'lib, uning samaradorligi iqtisodiy o'sish va barqaror rivojlanishning muhim omili hisoblanadi. Shuning uchun tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llarini ilmiy asosda o'rganish dolzarb masalalardan biridir. Maqolada tadbirkorlik faoliyatining mohiyati, uning turlari hamda iqtisodiy samaradorlik tushunchasi keng yoritilgan. Shuningdek, iqtisodiy samaradorlikni oshirishga ta'sir etuvchi omillar, jumladan, innovatsion faoliyat, resurslardan samarali foydalanish, moliyaviy boshqaruv hamda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlari batafsil ko'rib chiqiladi. Muallif tomonidan tadbirkorlikda iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun zarur bo'lgan nazariy yondashuvlarni tahlil qilinadi hamda ularning amaliyotga tatbiq etilishiga e'tibor qaratiladi. Xususan, zamonaviy menejment va marketing strategiyalarining tadbirkorlik samaradorligiga ta'siri o'rganiladi. Rivojlangan davlatlar tajribasi asosida samarali tadbirkorlik yuritishning usullari taklif qilinadi.

Kalit so'zlar: Tadbirkorlik, iqtisodiy samaradorlik, nazariy asoslar, biznes rivojlanishi, investitsiya, innovatsiya, moliyaviy barqarorlik, bozor iqtisodiyoti, raqobatbardoshlik, biznes muhit, iqtisodiy o'sish, texnologik rivojlanish, kichik biznes, xususiy sektor, infratuzilma, korporativ boshqaruv, soliq siyosati.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF INCREASING ECONOMIC PRODUCTIVITY IN ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT

Botirova Xulkar Olimdjanovna

Tashkent State University of Economics,

Assistant, Department of “Economic Theory”

Abstract. This article analyzes the theoretical foundations of increasing economic efficiency in the development of entrepreneurship. Entrepreneurship is one of the main driving forces of the country's economy, and its efficiency is an important factor in economic growth and sustainable development. Therefore, the study of ways to increase the economic efficiency of entrepreneurial activity on a scientific basis is one of the urgent issues. The article broadly covers the essence of entrepreneurial activity, its types, and the concept of economic efficiency. It also examines in detail the factors affecting economic efficiency, including innovative activity, efficient use of resources, financial management,

and mechanisms of state support. The author analyzes the theoretical approaches necessary for increasing economic efficiency in entrepreneurship and pays attention to their practical application. In particular, the impact of modern management and marketing strategies on entrepreneurial efficiency is studied. Methods for conducting effective entrepreneurship based on the experience of developed countries are proposed.

Keywords: Entrepreneurship, economic efficiency, theoretical foundations, business development, investment, innovation, financial stability, market economy, competitiveness, business environment, economic growth, technological development, small business, private sector, infrastructure, corporate governance, tax policy.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ В РАЗВИТИИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Ботирова Хулкар Олимджановна

Ташкентский государственный экономический университет,

Ассистент кафедры «Экономическая теория»

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические основы повышения экономической эффективности в развитии предпринимательства. Предпринимательство-одна из основных движущих сил экономики страны, эффективность которой является важным фактором экономического роста и устойчивого развития. Поэтому научно обоснованное изучение путей повышения экономической эффективности предпринимательской деятельности является одним из актуальных вопросов. В статье широко освещается сущность предпринимательской деятельности, ее виды, а также понятие экономической эффективности. Также будут подробно рассмотрены факторы, влияющие на повышение экономической эффективности, в том числе инновационная деятельность, эффективное использование ресурсов, финансовый менеджмент и механизмы государственной поддержки. Автор анализирует теоретические подходы, необходимые для повышения экономической эффективности в предпринимательстве, и обращает внимание на их практическое применение. В частности, изучается влияние современных управленческих и маркетинговых стратегий на эффективность предпринимательства. Предлагаются способы эффективного ведения бизнеса на основе опыта развитых стран.

Ключевые слова: Предпринимательство, экономическая эффективность, теоретические основы, развитие бизнеса, инвестиции, инновации, финансовая стабильность, рыночная экономика, конкурентоспособность, бизнес-среда, экономический рост, технологическое развитие, малый бизнес, частный сектор, инфраструктура, корпоративное управление, налоговая политика.

Kirish

Tadbirkorlik iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biri bo'lib, mamlakatning innovatsion salohiyatini oshirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va milliy daromadni ko'paytirishda muhim rol o'ynaydi. Bozor iqtisodiyotida tadbirkorlik faoliyati iqtisodiy o'sishning drayveri sifatida qaralib, uning samaradorligi nafaqat alohida biznes subyektlari uchun, balki umuman iqtisodiyot uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, tadbirkorlikni rivojlantirish jarayonida iqtisodiy samaradorlikni oshirish masalasi dolzarb hisoblanadi.

Iqtisodiy samaradorlik deganda resurslardan oqilona foydalanish, ishlab chiqarish hajmini oshirish, tannarxni pasaytirish, rentabellik darajasini

ko'tarish va iqtisodiy foyda olish ko'zda tutiladi. Tadbirkorlik subyektlari uchun samaradorlikni oshirish masalasi raqobatbardoshlik darajasini belgilab beruvchi asosiy omillardan biri bo'lib, biznesning barqarorligi va rivojlanish sur'atlarini belgilashda katta ahamiyatga ega. Shu bois iqtisodiy samaradorlikni oshirish mexanizmlarini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish ham nazariya, ham amaliyot nuqtayi nazaridan muhim sanaladi.

Tadbirkorlikda iqtisodiy samaradorlikka ta'sir etuvchi omillar ko'p qirrali bo'lib, ularga investitsiyalar, innovatsiyalar, infratuzilma, soliq siyosati, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlari, mehnat unumdorligi, menejment tizimi va raqobat muhiti kiradi. Shu bilan birga, biznes subyektlarining samarali faoliyat yuritishi uchun qulay muhit yaratilishi, huquqiy va moliyaviy barqarorlik ta'minlanishi lozim. Bugungi kunda globallashtirish jarayonlari va texnologik taraqqiyot tadbirkorlikning yangi shakllarini yuzaga keltirib, raqamli iqtisodiyot sharoitida biznesni yuritish tamoyillarini o'zgartirmoqda.

Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda kichik va o'rta biznes subyektlarining o'rni katta bo'lib, ularning samarali faoliyat yuritishi iqtisodiy o'sishga bevosita ta'sir qiladi. Shu bois, ularni qo'llab-quvvatlash, moliyaviy resurslarga ega bo'lish imkoniyatlarini kengaytirish, yangi texnologiyalar va innovatsiyalarni joriy etishga rag'batlantirish masalalari davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, rivojlangan davlatlarda tadbirkorlikning samaradorligini oshirish uchun biznes muhitini yaxshilash, texnologik innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash va raqobatbardoshlikni kuchaytirish bo'yicha tizimli choralar ko'riladi.

Hozirgi davrda raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirish, innovatsion biznes modellarining keng joriy etilishi tadbirkorlikning rivojlanishida katta rol o'ynamoqda. Ayniqsa, kichik va o'rta biznes subyektlari uchun iqtisodiy samaradorlikni oshirish masalasi dolzarb bo'lib, ular resurslardan tejamkorlik bilan foydalanish va bozor talablariga moslashish orqali o'z faoliyatlarini barqaror olib borishga harakat qilmoqdalar. Bu jarayonda davlat tomonidan berilayotgan imtiyozlar, kredit resurslari va soliq yengilliklari tadbirkorlikni rivojlantirish uchun muhim omillar hisoblanadi.

Shuningdek, iqtisodiy samaradorlikni oshirishda innovatsiyalarni qo'llash, biznes jarayonlarini optimallashtirish va menejment tizimini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, korxonalar raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlardan foydalangan taqdirda ularning samaradorligi oshadi, tannarxi pasayadi va foyda darajasi yuqorilaydi. Shu sababli zamonaviy sharoitda tadbirkorlik subyektlari ilg'or menejment usullarini qo'llash, marketing strategiyalarini takomillashtirish va mijozlarga yo'naltirilgan biznes modelini yaratish orqali o'z iqtisodiy natijalarini yaxshilashga intilishlari lozim.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Tadbirkorlikni rivojlantirish va uning iqtisodiy samaradorligini oshirish bo'yicha ko'plab olimlar ilmiy izlanishlar olib borgan. Ushbu tadqiqotlar iqtisodiy nazariya, innovatsion faoliyat, biznesni boshqarish va davlat siyosatining tadbirkorlikka ta'siri kabi yo'nalishlarni qamrab oladi.

Tadbirkorlik faoliyatining nazariy asoslari klassik iqtisodchilar tomonidan ishlab chiqilgan. Adam Smit o'zining “Xalqlarning boyligi” asarida bozor iqtisodiyoti va erkin raqobat tamoyillariga asoslangan holda tadbirkorlikni rivojlantirish yo'nalishlarini bayon etgan. Uning ta'kidlashicha, bozor iqtisodiyotida tadbirkorlar samarali resurs taqsimoti va iqtisodiy o'sishning asosiy drayveri hisoblanadi [8]. Devid Rikardo esa “Siyosiy iqtisod va soliqqa tortish prinsiplari haqida” asarida tadbirkorlik faoliyatining ishlab chiqarish omillari va soliqqa tortish jarayonlariga bog'liqligini tahlil qilgan [9].

Jozef Shumpeter tadbirkorlikni innovatsiyalar bilan bog'lab, “Iqtisodiy rivojlanish nazariyasi” asarida iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biri sifatida tadbirkorlarning yangi mahsulot, xizmat va texnologiyalarni yaratishdagi rolini ta'kidlagan. Uning fikricha, tadbirkorlar bozorga yangilik olib kirish orqali iqtisodiy o'zgarishlarni yuzaga keltiradi va raqobatbardoshlikni oshiradi [10].

Maykl Porter “Millatlarning raqobat ustunligi” asarida raqobat ustunligi nazariyasini ishlab chiqib, iqtisodiy samaradorlikni oshirishda strategik boshqaruv va innovatsion faoliyat muhim o'rin tutishini ko'rsatgan. Uning nazariyasiga ko'ra, mamlakatning iqtisodiy o'sishi bevosita tadbirkorlik subyektlarining bozor sharoitiga moslashuvchanligi va samarali boshqaruv strategiyalariga bog'liq [11].

Kichik biznesning iqtisodiyotdagi roli haqida D.Birch “Ish o'rinlari yaratish jarayoni” asarida tadqiqot olib borgan. U kichik va o'rta korxonalar tomonidan yaratilayotgan ish o'rinlari iqtisodiy barqarorlikka ijobiy ta'sir ko'rsatishini isbotlab bergan [12].

Rossiyalik tadqiqotchi Yunusova Razilya o'z izlashnislari davomida tadbirkorlikni rivojlantirishda rejalashtirish muhim omillardan ekanligini aytib o'tgan. U buni quyidagicha ta'kidlaydi: “Tadbirkorlikni rivojlantirishni rejalashtirish har qanday dinamik tizim kabi ekvifinal xususiyatga ega ekanligi isbotlangan. Uning samaradorligini oshirish ekvifinal rejalashtirishning asosiy funksiyasini amalga oshirishni talab qiladi. Bu esa tizimning boshlang'ich holati va tashqi muhit ta'sirlaridan qat'i nazar, rivojlanishning maqsadli ko'rsatkichlariga erishish variantlarini shakllantirishni anglatadi. Shu bilan birga, tranzit xarakterga ega bo'lgan mavjud cheklovlarni bartaraf etish sharti asosida ekvifinal tamoyillarni qo'llash zarur bo'ladi” [13].

Mahalliy olimlarimizdan A.A.Mamatov, T.T.Jo'rayev, A.N.Erkayevlar tadbirkorlikni rivojlantirishda iqtisodiy samaradorlikni oshirishning nazariy asoslarini o'rganib, bir qancha olimlarning tadqiqotlarini chuqur tahlil qilishgan. Ularning ta'kidlashicha: “Y.Shumpeterning xulosalariga ko'ra tadbirkor – innovator ixtirolar va yangiliklarni joriy etish o'rtasidagi

bog'lovchi bo'g'in hisoblangani holda, uning faoliyati iqtisodiy taraqqiyotning sifat jihatdan o'zgarishiga katta hissa qo'shadi" [14]. Bu olimlarimiz tadbirkorlikni rivojlantirishda iqtisodiy samaradorlikni oshirishda innovatsiya va tadbirkorlikni o'zaro bog'lashgan.

Yana boshqa bir tadqiqotchilarimiz bo'lmish S.Salayev, M.Gulmanov, D.Saidov, J.Atayev, B.Tadjiyevlar tadbirkorlikni rivojlantirishdagi iqtisodiy samaradorlik – bu tadbirkorlik faoliyatini yaxshi rejalashtirishdan iborat deb hisoblashgan. Ularning fikricha, “Tadbirkorlik faoliyatini rnuvaffaqiyatli amalga oshirishning asosiy omillaridan biri – bu tadbirkorlik subyekti (korxona, tashkilot, firma) ichki rejalarining mukammalligi, sifat darajasi hisoblanadi. U o'z ichiga istiqboldagi maqsadlarni aniqlash va ularga erishish yo'llari hamda resurs ta'minotini oladi” [15].

Tadbirkorlikda iqtisodiy samaradorlikni oshirish har bir biznes subyekti uchun muhim vazifalardan biridir. Samaradorlik oshishi korxonalar faoliyatining barqarorligi, raqobatbardoshligi va daromadlarining ortishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, tadbirkorlik subyektlari resurslardan oqilona foydalanish, innovatsion texnologiyalarni joriy qilish va bozor talablariga moslashish orqali o'z iqtisodiy natijalarini yaxshilashga harakat qilishlari lozim.

I.Mazurova, N.Belozerova, T.Leonova, M.Podshivalova kabi olimlar iqtisodiy samaradorlik tushunchasi aniqroq ochib berishga harakat qilishgan. Ularning fikricha, “Samaradorlik – bu boshqaruv samaradorligi hisobalanadi. Iqtisodiy samaradorlikni yaxshiroq tushunish uchun “Iqtisodiy samara” va “iqtisodiy samaradorlik” tushunchalarini farqlash kerak. Iqtisodiy samara – bu pul qiymatidagi faoliyat natijasini tavsiflovchi mutlaq ko'rsatkich hisoblanadi. Iqtisodiy samaradorlik esa olingan samarani ushbu natijaga erishish uchun sarflangan xarajatlar yoki resurslar bilan taqqoslaydigan nisbiy ko'rsatkich hisoblanadi. Shunday qilib, iqtisodiy samaradorlik faoliyat natijasi va ushbu natijani olish uchun ishlab chiqarilgan (qo'llanilgan) xarajatlar (resurslar) o'rtasidagi bog'liqlikni aks ettiradi. Iqtisodiy samaradorlik natija va xarajatlar(resurslar)ning mutlaq xususiyatlari asosida hisoblangan nisbiy ko'rsatkichlar bilan ifodalanadi” [16].

Mahalliy olimlarimizdan bir bo'lmish A.Abdug'aniev fikricha, “Iqtisod fanlarida “samaradorlik” va “iqtisodiy samaradorlik” tushunchalari mavjud. Ular mamlakat, tarmoq, korxona, yo'nalishlar hamda ayrim mahsulotlar bo'yicha aniqlanishi mumkin. Iqtisodiy samaradorlik tushunchasi samaradorlik tushunchasiga nisbatan kengroq mazmunga ega. Iqtisodiy samaradorlik deganda bir yil davomida (ma'lum davrda) amalga oshirilgan tadbirlar bilan bog'liq bo'lgan xarajatlar, ular natijasida olingan sof foyda summasi bilan taqqoslanadi. Shunda sarflangan xarajatlar evaziga olingan sof foyda summasi qancha ko'p bo'lsa iqtisodiy samaradorlik darajasi shuncha oshgan hisoblanadi va aksincha. Samaradorlikni esa u yoki bu tadbirlarni, ishlarni, mahsulotlarni yetishtirish natijasida erishilgan yutuqlar ifodalaydi” [17].

Iqtisodchi olim I.Q.Rajabov fikricha, “Samaradorlik tushunchasi bu ishlab chiqarish jarayoni pirovard natijalarini oʻzida aks ettiruvchi iqtisodiy koʻrsatkich sifatida tushunilishi lozim. Iqtisodiy samaradorlik mohiyati nafaqat ishlab chiqarish natijalari va xarajatlar oʻrtasidagi arifmetik raqamlar bilan, balki foydali natijalarga erishish yoʻlida xarajatlar miqdorini kamaytirish bilan bogʻliq boʻlgan ishlab chiqarish, taqsimot va ayirboshlash munosabatlari orqali ifodalanadi. Ishlab chiqarish samaradorligi xarajatlar va natijalar oʻrtasidagi arifmetik nisbatgina boʻlmasdan, balki ishlab chiqarish munosabatlarini aks ettiruvchi iqtisodiy atama...” [18] hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda tadbirkorlikni rivojlantirishda iqtisodiy samaradorlikni oshirish masalalarini oʻrganish uchun ilmiy-nazariy va empirik tahlil usullari qoʻllanildi. Tadqiqotning metodologik asoslari sifatida iqtisodiy rivojlanish nazariyalari, innovatsion iqtisodiyot yondashuvlari hamda raqobatbardoshlik va biznesni boshqarish tamoyillari asosida shakllangan ilmiy qarashlar oʻrganildi. Tadqiqot doirasida iqtisodiy samaradorlik tushunchasini aniqlash, uni oshirishga taʼsir etuvchi omillarni tahlil qilish hamda ilgʻor tajribalarni oʻrganish maqsad qilingan.

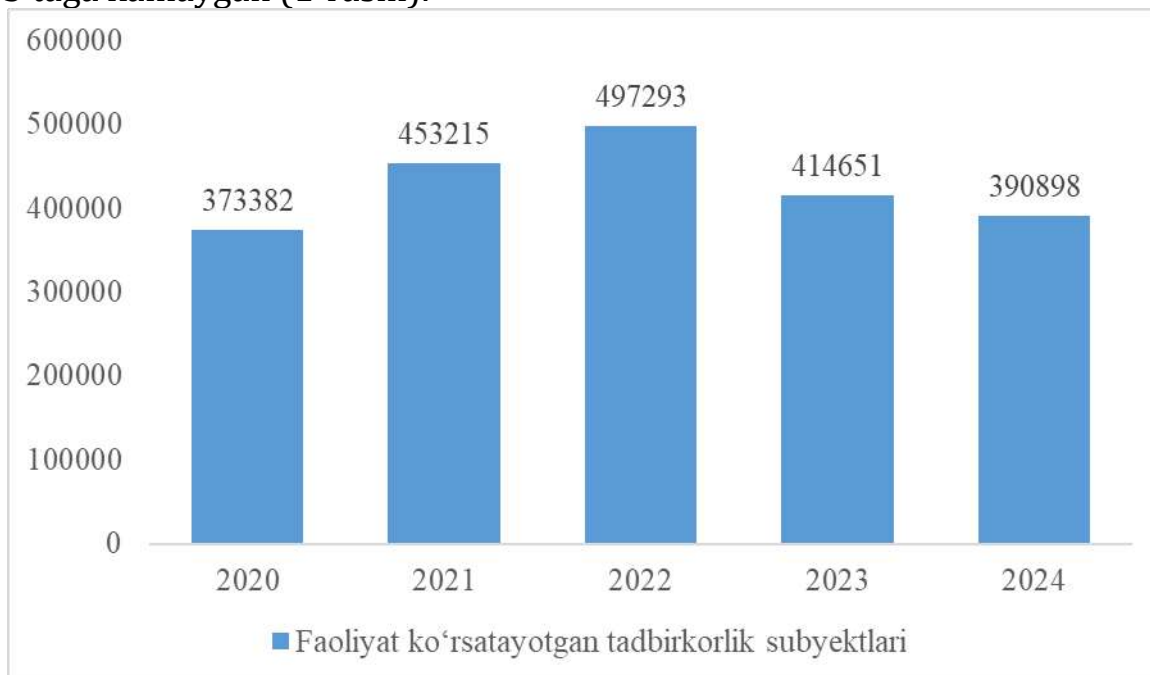
Tadqiqot jarayonida iqtisodiy samaradorlik va tadbirkorlik faoliyatining oʻzaro bogʻliqligi tizimli tahlil qilindi. Buning uchun iqtisodiy tahlil, statistik usullar, qiyosiy tahlil va ekspert baholari metodlari ishlatildi. Maʼlumotlar toʻplashda xalqaro tashkilotlarning hisobotlari, davlat statistikasi va ilmiy tadqiqot materiallaridan foydalanildi. Shu bilan birga, iqtisodiy samaradorlikni oshirishga oid ilgʻor xalqaro tajribalar qiyosiy tahlil qilinib, ularning milliy sharoitga moslashish imkoniyatlari baholandi.

Tadqiqotda tadbirkorlik subyektlarining samaradorligini oshirish boʻyicha tavsiyalar ishlab chiqish uchun amaliy yondashuvlarga ham eʼtibor qaratildi. Bu borada biznes strategiyalarini shakllantirish, moliyaviy boshqaruv, innovatsion yondashuvlar va raqobat muhitini baholash kabi muhim jihatlar tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari asosida tadbirkorlikning iqtisodiy samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar

Oʻzbekistonda tadbirkorlik faoliyatining rivojlanishi mamlakat iqtisodiyotining barqaror oʻsishiga va aholi farovonligining oshishiga katta hissa qoʻshmoqda. Soʻnggi yillarda tadbirkorlikni qoʻllab-quvvatlash boʻyicha amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida yangi biznes subyektlari soni ortib, kichik va oʻrta biznesning iqtisodiyotdagi ulushi sezilarli darajada kengaymoqda. Hukumat tomonidan yaratilayotgan qulay ishbilarmonlik muhitining natijasi sifatida koʻplab yoshlar va ishbilarmonlar oʻz bizneslarini boshlashga intilmoqdalar. Biroq, soʻnggi 2 yilda tadbirkorlikning rivojlanishidagi baʼzi bir muammolar va tadbirkorlarning yetarlicha iqtisodiy samaradorlikka erishmaganligi natijasida tadbirkorlik subyektlari soni qisqarish holatlari kuzatilmoqda. 2024-yil 1-iyul holatiga nisbatan

O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik subyektlari soni bir yilda 23 753 taga kamaygan (1-rasm).

1-rasm. Faoliyat ko'rsatayotgan tadbirkorlik subyektlari, 2024-yil 1-iyul holatiga ko'ra, birlikda (yillar kesimida soni) [21]

Yuqoridagi rasmda berilgan ma'lumotlar asosida shuni aytishimiz mumkinki, O'zbekistonda tadbirkorlik subyektlari soni yillar davomida o'zgarib kelmoqda. 2020-yilda 373 382 ta tadbirkorlik subyekti faoliyat yuritgan bo'lsa, 2021-yilda bu ko'rsatkich 453 215 taga yetgan. 2022-yilda eng yuqori daraja – 497 293 ta qayd etilgan ammo 2023-yilda 414 651 taga tushgan. 2024-yil 1-iyul holatiga ko'ra, respublikada faoliyat ko'rsatayotgan tadbirkorlik subyektlari soni 390 898 tani tashkil etdi.

O'zbekistonda yuqoridagi kabi tadbirkorlik subyektlari sonining kamayishini oldini olish va biznesni rivojlantirish maqsadida bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Hukumat kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash uchun imtiyozli kreditlar ajratish, soliq yuklamalarini kamaytirish va turli grant dasturlarini yo'lga qo'yishga e'tibor qaratmoqda. Tadbirkorlar uchun davlat subsidiyalari ajratilib, biznes yuritish jarayonlari soddalashtirilmoqda. Elektron tijorat va raqamli xizmatlarni rivojlantirish orqali yangi imkoniyatlar yaratilmoqda. Shuningdek, eksport faoliyatini kengaytirish va ichki bozorda mahalliy mahsulotlarga talabni oshirish uchun maxsus dasturlar amalga oshirilmoqda.

Bunday hollarda tadbirkorlik rivojlantirish va ularning iqtisodiy samaradorliklarini oshirishlari uchun keng imkoniyatlar yaratilib beriladi. Tadbirkorlikni rivojlantirishda iqtisodiy samaradorlikni oshirish nazariy jihatdan bir necha omillar va tamoyillarga asoslanadi. Samaradorlik deganda resurslardan optimal foydalanish, xarajatlarni kamaytirish va ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish jarayonlarini samarali tashkil etish tushuniladi.

Iqtisodiy samaradorlikni oshirish esa tadbirkorlik subyektlarining daromadlarini ko‘paytirish, ularning bozor sharoitlariga moslashuvchanligini oshirish va investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Nazariy jihatdan, tadbirkorlikning iqtisodiy samaradorligini oshirishda bir qancha tamoyillar mavjud. Tadbirkorlikning iqtisodiy samaradorligini oshirishdagi bu tamoyillar biznesning barqaror rivojlanishi va muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zarur. Ushbu tamoyillar tadbirkorlik subyektlariga raqobatbardosh bo‘lish, resurslardan samarali foydalanish va moliyaviy barqarorlikka erishishda yordam beradi.

Quyida tadbirkorlikning iqtisodiy samaradorligini oshirishdagi asosiy tamoyillar jadval shaklida keltirilgan (1-jadval):

1-jadval

Tadbirkorlikning iqtisodiy samaradorligini oshirishdagi asosiy tamoyillar

Tamoyil nomi	Mazmuni
<i>Innovatsion yondashuvlar</i>	Zamonaviy texnologiyalar va ilg‘or usullarni tadbirkorlikka tatbiq etish
<i>Raqobatbardoshlik</i>	Mahsulot va xizmatlar sifatini oshirish, bozor talablariga moslashish
<i>Moliyaviy barqarorlik</i>	Samarali investitsiya siyosati, kredit va grantlardan oqilona foydalanish
<i>Talab va taklif tahlili</i>	Bozorni o‘rganish va iste‘molchilar ehtiyojiga mos mahsulot ishlab chiqarish
<i>Huquqiy muhitni yaxshilash</i>	Tadbirkorlik uchun qulay qonunchilik bazasini yaratish
<i>Resurslardan samarali foydalanish</i>	Ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish va ekologik tamoyillarga rioya qilish
<i>Kadrlar salohiyatini oshirish</i>	Malakali mutaxassislarni tayyorlash va doimiy ravishda ularning bilimini oshirish
<i>Eksport salohiyatini oshirish</i>	Ichki va tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish
<i>Davlat qo‘llab-quvvatlashi</i>	Imtiyozlar, soliq yengilliklari va tadbirkorlik muhitini yaxshilash
<i>Raqamli texnologiyalarni joriy etish</i>	Elektron tijorat, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlaridan foydalanish

Hozirgi kunda O‘zbekistonda yuqoridagi jadvalda keltirilgan tadbirkorlikning iqtisodiy samaradorligini oshirish bo‘yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Innovatsion yondashuvlar biznes rivojida katta ahamiyat kasb etib, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali ishlab

chiqarish hajmi ortmoqda. Masalan, IT va texnologik startaplar sonining oshishi, qishloq xo'jaligida dron texnologiyalaridan foydalanish hosildorlikni oshirishga xizmat qilmoqda. Bunday innovatsiyalar mahsulot va xizmatlarning raqobatbardoshligini ta'minlaydi, bu esa o'z navbatida mahalliy tovarlarning xalqaro bozorga chiqishiga imkon yaratadi. To'qimachilik va charm mahsulotlarining eksporti ortib borayotgani ham shuni tasdiqlaydi.

Tadbirkorlikning moliyaviy barqarorligini ta'minlash maqsadida davlat tomonidan imtiyozli kreditlar ajratilmoqda. 2024-yilda kichik biznes subyektlariga ajratilgan kredit mablag'lari evaziga yangi ish o'rinlari yaratildi. Moliyaviy barqarorlikni ta'minlash uchun tadbirkorlar bozor talabini tahlil qilib, mahsulot va xizmatlarini iste'molchilar ehtiyojiga moslashtirishga intilmoqda. Ekologik toza mahsulotlarga bo'lgan talabning oshishi mahalliy ishlab chiqaruvchilarga yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Bu esa iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

Tadbirkorlikning samarali rivojlanishi uchun qulay huquqiy muhit yaratish muhim hisoblanadi. Hukumat tomonidan litsenziyalash jarayonining soddalashtirilishi va elektron ro'yxatdan o'tish tizimining joriy etilishi natijasida minglab yangi tadbirkorlik subyektlari tashkil etildi. Ishlab chiqarish jarayonlarida resurslardan samarali foydalanish esa iqtisodiy samaradorlikni oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Xususan, energiya tejamkor texnologiyalarning joriy etilishi tadbirkorlarning xarajatlarini kamaytirib, ularning foyda olish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

Biznes muhitini yaxshilash uchun kadrlar salohiyatini oshirish ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. 2024-yilda O'zbekistonda minglab tadbirkorlar malaka oshirish dasturlarida ishtirok etdi. Shuningdek, eksport hajmining ortishi bilan xalqaro bozorlarga chiqish imkoniyatlari kengaymoqda. Ayniqsa, avtomobil sanoati va elektrotexnika mahsulotlari eksportining oshishi mamlakat iqtisodiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Davlat tomonidan tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlash maqsadida ajratilayotgan subsidiya va grantlar yangi biznes loyihalarining paydo bo'lishiga turtki bermoqda. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali biznes yuritish jarayonlari soddalashtirilmoqda. Elektron tijoratning jadal rivojlanishi natijasida mahalliy ishlab chiqaruvchilar global bozorda o'z o'rnini topmoqda.

Shunday qilib, O'zbekistonda tadbirkorlikning iqtisodiy samaradorligini oshirish bo'yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar biznes muhitini yaxshilash, investitsiyalarni jalb qilish va xalqaro bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Innovatsiyalar, moliyaviy barqarorlik, resurslardan oqilona foydalanish va raqamli texnologiyalarni joriy etish mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga turtki bo'layotgan muhim omillar hisoblanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, tadbirkorlikni rivojlantirish va uning iqtisodiy samaradorligini oshirish mamlakat iqtisodiyotining barqaror o'sishi

va raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Tadbirkorlik subyektlari samarali faoliyat yuritishi uchun qulay biznes muhitining yaratilishi, innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi, moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining samaradorligi muhim omillar hisoblanadi. Shu jihatdan, tadbirkorlikni rivojlantirish jarayonida iqtisodiy samaradorlikni oshirish bo'yicha quyidagi takliflar ilgari suriladi.

Birinchidan, biznes muhitini yaxshilash va tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash uchun institutsional islohotlarni chuqurlashtirish zarur. Buning uchun tadbirkorlik subyektlariga nisbatan ma'muriy to'siqlarni kamaytirish, ruxsatnomalar va litsenziyalash jarayonlarini soddalashtirish, shuningdek, soliq tizimini yanada optimallashtirish lozim. Bu esa biznes yuritish sharoitlarini yaxshilab, kichik va o'rta biznesning rivojlanishiga keng yo'l ochadi.

Ikkinchidan, moliyaviy resurslardan samarali foydalanishni ta'minlash va tadbirkorlik subyektlarining investitsiyalarga bo'lgan imkoniyatlarini kengaytirish muhim. Shu bois tijorat banklari, investitsiya jamg'armalari va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlari orqali tadbirkorlar uchun uzoq muddatli va imtiyozli kreditlar ajratish tizimini yanada rivojlantirish lozim. Bundan tashqari, ventur kapital va xususiy investitsiyalarni jalb qilish bo'yicha aniq strategiyalar ishlab chiqilishi zarur.

Uchinchidan, innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirish va zamonaviy texnologiyalarni biznes jarayonlariga joriy etish talab etiladi. Raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirish va sun'iy intellekt kabi ilg'or texnologiyalardan foydalanish tadbirkorlikning samaradorligini oshirish bilan birga, uning global bozorlarda raqobatbardoshligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu nuqtayi nazardan, startap ekotizimini rivojlantirish, ilm-fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiyani kuchaytirish hamda innovatsion klasterlarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish kerak.

To'rtinchidan, tadbirkorlikni rivojlantirishda inson kapitalining o'rni juda katta. Shuning uchun tadbirkorlik sohasida malakali kadrlarni tayyorlash, bilim va ko'nikmalarni oshirishga qaratilgan dasturlarni amalga oshirish zarur. Bu borada oliy ta'lim muassasalari va biznes sektori o'rtasidagi hamkorlikni kengaytirish, amaliy o'quv dasturlarini joriy etish va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlovchi maxsus inkubatorlar va akselerator markazlarini tashkil etish lozim.

Beshinchidan, eksport salohiyatini oshirish orqali tadbirkorlikning xalqaro bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish zarur. Bu maqsadda eksportni rag'batlantirish bo'yicha qo'shimcha imtiyozlar yaratish, logistika infratuzilmasini rivojlantirish va tadbirkorlarning xalqaro standartlarga mos mahsulotlar ishlab chiqarishiga ko'mak berish muhim.

Umumiy qilib aytganda, tadbirkorlikni rivojlantirish va uning iqtisodiy samaradorligini oshirish kompleks yondashuvni talab qiladi. Yuqorida keltirilgan takliflarni amalga oshirish orqali biznes subyektlarining

samaradorligini oshirish, investitsion muhitni yaxshilash va iqtisodiy o'sish sur'atlarini tezlashtirish mumkin. Natijada, mamlakatda tadbirkorlik faoliyatining rivojlanishi barqaror iqtisodiy taraqqiyot va ijtimoiy farovonlikning oshishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining 2024-yil 30-avgustdagi “O'zbekiston Respublikasining “O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan tadbirkor” faxriy unvonini ta'sis etish to'g'risida”gi O'RQ-952-sonli Qonuni
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 7-martdagi “Xotin-qizlar tadbirkorligini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlashga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ-96-sonli Qarori
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 14-fevraldagi “Yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish va bandligini ta'minlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ-62-sonli Qarori
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 14-fevraldagi “Aholini tadbirkorlikka jalb qilish va bandligini ta'minlash uchun moliyaviy yordamlar ajratish tizimini takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ-64-sonli Qarori
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 27- dekabrdaagi “Tadbirkorlar uchun teng sharoitlar va adolatli raqobat muhitini ta'minlash bo'yicha navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida”gi PF-229-sonli Farmoni
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 14-noyabrdaagi “Tadbirkorlar huquqlari va qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF-184-sonli Farmoni
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdaagi “O'zbekiston – 2030” strategiyasi to'g'risida”gi PF-158-sonli Farmoni
8. Smith A. The Wealth of Nations. – London: W. Strahan and T. Cadell, 1776. – 456 pages.
9. Ricardo D. On the Principles of Political Economy and Taxation. – London: John Murray, 1817. – 350 pages.
10. Schumpeter J. The Theory of Economic Development. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1934. – 320 pages.
11. Porter M. The Competitive Advantage of Nations. – New York: Free Press, 1990. – 540 pages.
12. Birch D. The Job Generation Process. – Cambridge, MA: MIT Program on Neighborhood and Regional Change, 1979. – 275 pages.
13. Юнусова Р.Ф. Эквивиальное планирование развития предпринимательства // Ученой степени кандидата экономических наук ... дис. Автореферати: 08.00.05 - Экономика и управление народным хозяйством (экономика предпринимательства), 2013 й, 24 б.
14. Mamatov A.A., Jo'rayev T.T., Erkayev A.N. Innovasion iqtisodiyot. –T.: 2019, 456 bet.

15. Salayev S., Gulmanov M., Saidov D., Atayev J., Tadjiyev B. Tadbirkorlik faoliyatini rejalashtirish asoslari. O'quv qo'llanma. - T.: “Tafakkur Bo'stoni”, 2014. -288 b.

16. Мазурова И.И., Белозерова Н.П., Леонова Т.М., Подшивалова М.М. Анализ эффективности деятельности предприятия: Учебное пособие. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2012. – 113 с.

17. Abdug'aniev A. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. – T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot Jamg'armasi. 2004, 26-bet.

18. Rajabov I. Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida agrolesurslar bozori muvozanati va ishlab chiqarishning samaradorligi. Dis. iqtisod fanlari doktori. T. 2006 y, 11-bet

19. <http://www.lex.uz> – O'zbekiston Respublikasi qonunlari bazasi sayti

20. <https://www.imv.uz> – Iqtisodiyot va moliya vazirligi sayti

21. <http://www.stat.uz> – O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi sayti

22. <https://edcom.uz/> – “Tadbirkorlikni rivojlantirish kompaniyasi” Aksiyadorlik Jamiyati sayti

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

TADBIRKORLIK FAOLIYATIDA MENEJMENT VA MARKETING STRATEGIYALARINING O'RNI

Ibragimova Feruza Axtamovna

Fan va texnologiyalar universiteti

“Iqtisodiyot” kafedrası katta o'qituvchisi

Djurayev Umid Jumayevich

Fan va texnologiyalar universiteti

“Iqtisodiyot” kafedrası o'qituvchisi

Raxmatova Mohina Dilmurod qizi

Fan va texnologiyalar universiteti

Turizm 1/23-guruh talabasi

DOI: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a185

Annotatsiya. Ushbu maqolada tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda menejment va marketing strategiyalarining tutgan o'rni tahlil qilingan bo'lib, menejment va marketing tushunchalari, ularning asosiy funksiyalari va tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga ta'siri yoritilgan. O'zbekiston Respublikasida faoliyat yuritayotgan korxona va tashkilotlar sonining yillik o'zgarish tendensiyalari statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilinib, ularning rivojlanishiga ta'sir etuvchi boshqaruv va marketing omillari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, raqobatbardoshlikni oshirish, mijozlar ehtiyojini aniqlash va samarali strategiyalarni ishlab chiqish bo'yicha tavsiyalar berilgan. Tadqiqot natijalari asosida tadbirkorlik subyektlari uchun menejment va marketing strategiyalarini uyg'unlashtirish orqali barqaror o'sishga erishish yo'llari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Tadbirkorlik, menejment strategiyalari, marketing, raqobatbardoshlik, barqaror rivojlanish

РОЛЬ СТРАТЕГИЙ МЕНЕДЖМЕНТА И МАРКЕТИНГА В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Ибрагимова Феруза Ахтамовна

Университет науки и технологий

Старший преподаватель кафедры «Экономика»

Джураев Умид Джумаевич

Университет науки и технологий

Преподаватель кафедры «Экономика»

Рахматова Мохина Дилмурод кызы

Университет науки и технологий

Студентка группы “Туризм 1/23”

Аннотация. В данной статье проанализирована роль менеджмента и маркетинговых стратегий в развитии предпринимательской деятельности. Раскрыты понятия менеджмента и маркетинга, их основные функции и влияние на деятельность субъектов предпринимательства. На основе статистических данных

проанализированы годовые тенденции изменения количества предприятий и организаций, действующих в Республике Узбекистан, а также рассмотрены управленческие и маркетинговые факторы, влияющие на их развитие. Также даны рекомендации по повышению конкурентоспособности, выявлению потребностей клиентов и разработке эффективных стратегий. На основе результатов исследования представлены пути достижения устойчивого роста предпринимательских субъектов путем интеграции менеджмента и маркетинговых стратегий.

Ключевые слова: предпринимательство, стратегии менеджмента, маркетинг, конкурентоспособность, устойчивое развитие

THE ROLE OF MANAGEMENT AND MARKETING STRATEGIES IN ENTREPRENEURIAL ACTIVITY

Ibragimova Feruza Akhtamovna

University of Science and Technologies

Senior Lecturer, Department of “Economics”

Djurayev Umid Jumayevich

University of Science and Technologies

Teacher, Department of “Economics”

Rakhmatova Mohina Dilmurod qizi

University of Science and Technologies

Student of the group “Tourism 1/23”

Abstract. This article analyzes the role of management and marketing strategies in the development of entrepreneurial activity. It explores the concepts of management and marketing, their main functions, and their impact on the operations of business entities. Based on statistical data, the article examines annual trends in the number of enterprises and organizations operating in the Republic of Uzbekistan, as well as the management and marketing factors influencing their development. Recommendations are provided on enhancing competitiveness, identifying customer needs, and developing effective strategies. The study outlines ways for entrepreneurial entities to achieve sustainable growth by integrating management and marketing strategies.

Keywords: entrepreneurship, management strategies, marketing, competitiveness, sustainable development

Kirish

Bugungi globallashuv va raqobat kuchayib borayotgan sharoitda tadbirkorlik faoliyatini samarali tashkil etish va uni barqaror rivojlantirishda menejment va marketing strategiyalarining oʻrni beqiyosdir. Zamonaviy iqtisodiyotda tadbirkorlik nafaqat iqtisodiy oʻsishning muhim omili, balki yangi ish oʻrinlari yaratish, innovatsiyalarni joriy etish va ijtimoiy farovonlikni taʼminlash vositasi sifatida ham katta ahamiyat kasb etadi. Shu bois, tadbirkorlik subyektlari oʻz faoliyatini muvaffaqiyatli yuritish uchun samarali menejment uslublarni qoʻllashi, bozor talabini chuqur tahlil qilgan holda raqobatbardosh marketing strategiyalarini ishlab chiqishi va joriy etishi zarur boʻlmoqda. Ushbu maqolada aynan shu jihatlar – menejment va marketing strategiyalarining tadbirkorlik faoliyatidagi tutgan oʻrni, ularning ahamiyati yoritib beriladi.

Bozor munosabatlari rivojlanishining zamonaviy bosqichi korxonadan eng samarali marketing vositalaridan va mohir boshqaruv jarayonidan foydalanishni talab qiladi. Chunki marketingni boshqarishning etarli darajada samarasizligi o'zgaruvchan bozor sharoitlariga o'z vaqtida javob berishga bevosita ta'sir qiladi, shuning uchun strategik marketing zamonaviy korxona biznes faoliyatining ajralmas qismiga aylanishi kerak [1].

Tadbirkorlikda samarali boshqaruv va marketing strategiyalari muvaffaqiyat uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, ularning ta'siri aniq hamda o'zaro bog'liq hisoblanadi. Menejment biznesning umumiy yo'nalishini, resurslarni taqsimlashni va etakchilikni o'z ichiga oladi, marketing esa maqsadli bozorni tushunishga va potentsial mijozlarga qiymat yetkazishga qaratilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Ko'plab mahalliy va xorijiy tadqiqotchilarning ilmiy tadqiqotlari marketingni boshqarish muammolari va tadbirkorlik faoliyatida marketingni boshqarishni takomillashtirish muammolarini tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, quyida bir nechta olimlarning tadqiqot ishlarini o'rganib chiqamiz.

Jumladan, amerikalik olim Philip Kotler marketing strategiyalarini tashkilotning umumiy muvaffaqiyati uchun asosiy vosita sifatida ko'radi. Uning ta'kidlashicha, korxonalar bozordagi ehtiyoj va istaklarni chuqur o'rganib, mijozlar bilan uzoq muddatli munosabatlarni shakllantirishga qaratilgan strategiyalarni ishlab chiqmog'i lozim [2].

Yana bir mashhur xorijiy olim, menejment nazariyotchisi Peter Drucker esa tadbirkorlikni boshqarishda strategik fikrlash va samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish muhimligini urg'ulaydi. Unga ko'ra, har qanday biznes muvaffaqiyati, eng avvalo, to'g'ri boshqaruv yondashuvlari va natijadorlikka yo'naltirilgan menejment strategiyalariga bog'liq [3].

Menejmentda jarayonli yondashuvga ko'ra, har qanday obyekt, jarayon yoki hodisani boshqarish uchun umumiy boshqaruv funktsiyalarining ketma-ketligi quyidagicha: motivatsiya, rejalashtirish, tashkil etish va marketing jarayonlari [4].

Xarkavenko ham ushbu yondashuvni qo'llab-quvvatlaydi, ammo uning tadqiqotida korxonalarda marketing menejmentini boshqaruv funktsiyalari nuqtai nazaridan ko'rib chiqishni taklif qiladi: marketingni rejalashtirish, marketingni tashkil etish, rag'batlantirish, shuningdek marketing faoliyatini nazorat qilish. O'zining tadqiqotlarida olim marketing menejmentini tahlil qilish, rejalashtirish, amalga oshirish va mahsulotga bo'lgan talabni shakllantirish va ko'paytirishga qaratilgan chora-tadbirlarni nazorat qilishni o'z ichiga olgan boshqaruv faoliyati sifatida belgilaydi [5].

Mahalliy tadqiqotchilardan A. Xudoyberganov o'z tadqiqotlarida O'zbekiston sharoitida tadbirkorlikni rivojlantirishda menejment madaniyatini shakllantirish va mahalliy bozorning o'ziga xos jihatlarni hisobga olgan marketing strategiyalarini ishlab chiqish zarurligini alohida ta'kidlaydi [6]. Unga ko'ra, kichik va o'rta biznes subyektlari uchun

soddalashtirilgan, lekin maqsadli auditoriyaga moslashtirilgan strategiyalar dolzarb hisoblanadi.

Shuningdek, N. Jo'rayevaning izlanishlarida raqobatbardoshlikni oshirishda zamonaviy marketing texnologiyalarining, ayniqsa, raqamli marketing vositalarining qo'llanilishi muhim ahamiyat kasb etadi. U marketing strategiyalarining muvaffaqiyatli qo'llanilishi korxonaning bozordagi barqaror o'rnini mustahkamlashda asosiy omil bo'lishi mumkinligini qayd etadi [7].

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqolada tahliliy va statistik metodlar asosida O'zbekiston hududlarida tadbirkorlik subyektlari sonining o'zgarish dinamikasi o'rganildi. Asosiy ma'lumotlar manbasi sifatida O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlaridan foydalanildi. Shuningdek, kontent tahlil usuli orqali mahalliy va xorijiy adabiyotlar o'rganilib, menejment hamda marketing strategiyalarining nazariy asoslari tahlil qilindi.

Tahlil va natijalar

Korxonalarda marketing strategiyasi - bu korxonaning ishlab chiqarish va tijorat faoliyati bo'lib, u foyda olish maqsadida ayirboshlash orqali iste'molchilarning o'z mahsulotiga (tovar va xizmatlariga) bo'lgan ehtiyojlarini aniqlash va qondirishga qaratilgan. Marketing va menejment har qanday korxonaning iqtisodiy faoliyatida muhim rol o'ynaydi, chunki u tashkilot va uning tashqi muhiti o'rtasida optimal munosabatlarni o'rnatishga imkon beradi (1-rasm).

Korxonaning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi bevosita to'g'ri tanlangan menejment va marketing strategiyalariga bog'liq. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bugungi kundagi tadbirkorlik subyektlari o'z faoliyatida turli strategik yondashuvlardan foydalanmoqda. Ushbu strategik yondashuvlarning ahamiyati quyidagilarda namoyon bo'ladi:

1. Strategik muvofiqlashtirish. Marketing strategiyalari barcha harakatlar bir xil maqsadlarga erishishga yo'naltirilganligini ta'minlash uchun umumiy biznes strategiyasi va maqsadlariga mos kelishi kerak.

2. Ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish. Marketing ma'lumotlari va tahlillari operatsion samaradorlikni oshirish va yaxshiroq boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun qimmatli tushunchalarni berishi mumkin.

3. Mijozlarga yo'naltirilgan yondashuv. Menejment ham, marketing ham mijozlar tajribasini birinchi o'ringa qo'yishi kerak, bu esa biznesning mijozlar ehtiyojlari va kutganlarini qondirishini ta'minlashi kerak.

4. Innovatsiya va moslashuvchanlik. Tadbirkorlar moslashuvchan va innovatsion bo'lishlari, bozor o'zgarishlariga javoban o'z mahsulotlari, xizmatlari va marketing strategiyalarini yaxshilashning yangi usullarini doimiy ravishda izlashlari kerak.

5. Barqaror o'sish. Barqaror o'sish va uzoq muddatli muvaffaqiyatga erishish uchun samarali boshqaruv va marketing strategiyalari muhim ahamiyatga ega.

1-rasm. Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda qo'llaniladigan menejment va marketing startegiyalari³²

Korxonaning marketing faoliyati strategik maqsadlarni, ularga erishish yo'llarini va iqtisodiy faoliyatning real manbalarini belgilashga, shuningdek, mahsulot assortimenti va sifatini, ularning ustuvor yo'nalishlarini, ishlab chiqarishning optimal tuzilmasini va bozor talablaridan kelib chiqqan holda kutilayotgan foydani aniqlashga qaratiladi. Korxonada marketingni boshqarish tizimli yondashuvga asoslanadi, bunda marketingning ham tashqi omillari, ham ichki omillar ta'sirini o'z ichiga oladi. Korxonaning marketing

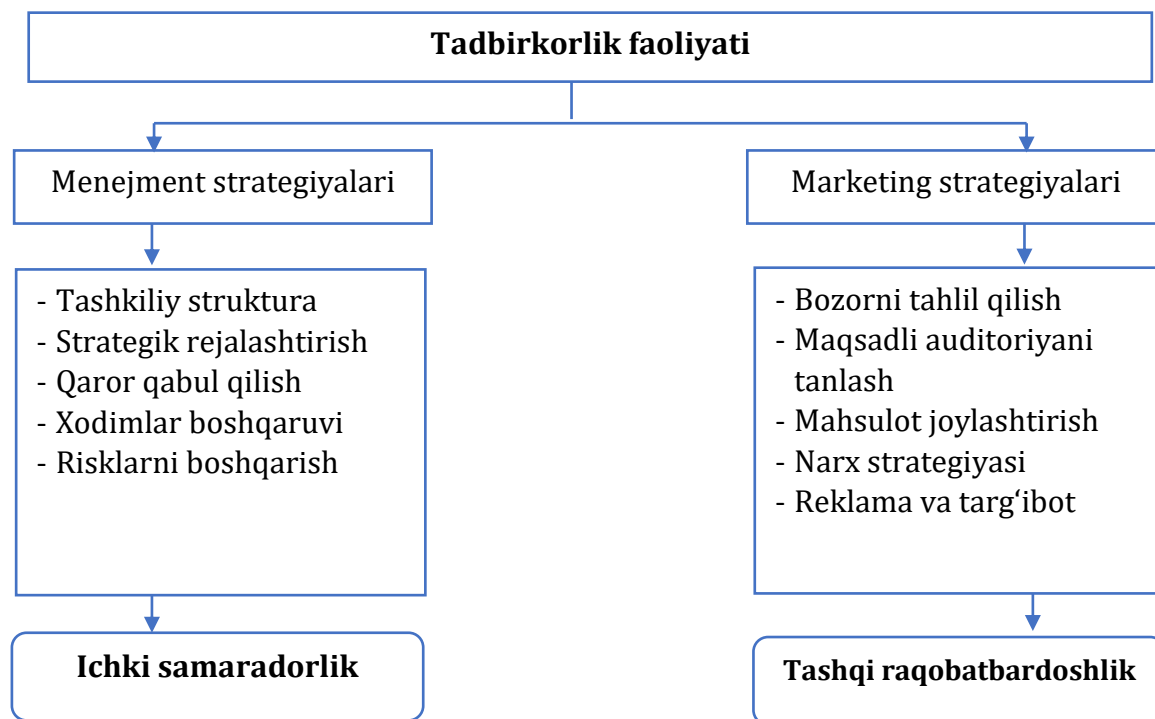
³² Muallif ishlanmasi

faoliyatini boshqarish tizimiga ta'sir etuvchi ichki omillarga, birinchi navbatda, korxona faoliyatida bevosita ishtirok etuvchi boshqariladigan omillar, jumladan, uning ishlab chiqarish, moliyaviy, kadrlar va xo'jalik xizmatlari, moddiy-texnik ta'minot bo'linmalari, marketing tuzilmalari kiradi.

Korxonaning marketing faoliyatiga ta'sir qiluvchi tashqi omillarga mikromuhit (iste'molchilar, raqobatchilar, yetkazib beruvchilar, aloqa auditoriyalari) va makro muhit omillari kiradi, ular yettita guruhni o'z ichiga oladi:

- 1) siyosiy (hukumat qonunlari va hujjatlari, bojxona tariflari, soliq tizimi);
- 2) ijtimoiy (madaniy, diniy, an'anaviy xususiyatlar (jamiyatning ayrim guruhlari va aholining ish bilan ta'minlanish darajasi);
- 3) aholining ishsizligi, ishlab chiqarish xarajatlari va boshqalar);
- 4) xalqaro (valyuta kursining o'zgarishi, eksport qiluvchi mamlakatlarning siyosiy qarorlari va boshqalar);
- 5) texnologik (ilmiy-texnika taraqqiyoti darajasi);
- 6) bozor (demografik sharoitlar, bozor to'siqlari, raqobat darajasi);
- 7) raqobatbardoshlik (raqobatchilarning bozorda hukmronlik qiladigan shartlari).

Marketing tamoyillari kompaniyaning to'g'ridan-to'g'ri maqsadli auditoriyaning talablari va ehtiyojlarini aniqlashga, shuningdek, raqobatdosh kompaniyalarga nisbatan ushbu ehtiyojlarni samaraliroq qondirishini ta'minlaydi.

2-rasm. Tadbirkorlik faoliyatida menejment va marketing strategiyalarining funksional yo'nalishlari va natijalari

Korxonani boshqarish tizimida marketing - bu korxonaning maqsad va vazifalarini, shuningdek, korxona tomonidan taqdim etilayotgan tovarlar va xizmatlarni yetkazish orqali korxonaning turli funktsional bo'linmalarining sa'y-harakatlarini birlashtiruvchi integral funktsiya hisoblanadi.

Menejment va marketing strategiyalari tadbirkorning bozor muhitida faol va raqobatbardosh harakat qilishini ta'minlaydi.

2-rasmda menejment va marketing strategiyalarining asosiy funksiyalari va ularning tadbirkorlik faoliyatidagi amaliy natijalari yoritilgan. Unga ko'ra:

Menejment – Ichki boshqaruvga qaratilgan strategiyalarni ifodalaydi. Bular orqali tashkilot ichki tartib, yetakchilik, resurs taqsimoti va xatarlarni boshqarishni amalga oshiradi.

Marketing – Tashqi muhit bilan aloqalarni belgilaydi. Bozor tahlili, mijoz ehtiyojlari, narxlash siyosati va reklama strategiyalari orqali kompaniya o'z mahsulotini iste'molchiga yetkazadi.

Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda menejment va marketing strategiyalarining tutgan o'rni amaliyotda ayniqsa korxonalar sonining o'sishi, yangi subyektlarning paydo bo'lishi orqali yaqqol namoyon bo'lmoqda. O'zbekiston iqtisodiy islohotlar jarayonida tadbirkorlik subyektlariga berilayotgan imkoniyatlar, soliq va kredit imtiyozlari, biznes yuritish muhitining soddalashtirilishi tufayli korxona va tashkilotlar soni ortib bormoqda. Ushbu jarayon menejment va marketing yondashuvlarining amaliy ahamiyatini yanada oshirib, raqobatbardoshlikni ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

1-jadvalda O'zbekiston Respublikasi hududida faoliyat yuritayotgan hamda yangi tashkil etilgan korxona va tashkilotlar sonining yillik dinamikasi keltirilgan.

1-jadval ma'lumotlarining ko'rsatishicha, faoliyat yuritayotgan korxonalar soni 2010-yilda 200951 tadan 2024-yilda 485024 tagacha oshgan. Bu qariyb 2,4 barobar o'sishni ko'rsatadi.

Yangi tashkil etilgan korxonalar soni esa 2010-yilda 34326 tadan 2020-yilda 95311 taga chiqib, 2024-yilda biroz pasayib, 79667 ni tashkil qilgan. Bu esa 2010–2020-yillarda yuqori o'sish, ammo so'nggi yillarda barqarorlashuv kuzatilayotganini ko'rsatadi.

Hududlar kesimida tahlil qilinganda, barcha viloyat va hududlarda faoliyat yuritayotgan hamda yangi tashkil etilgan korxonalar sonida ijobiy dinamiya kuzatilmoqda. Jumladan, Toshkent shahri respublikada yetakchi o'rinni egallab, 2010-yildagi 39174 ta faoliyat yuritayotgan korxona 2024-yilda 99151 taga yetgan bo'lsa, yangi tashkil etilgan korxonalar soni ham ayniqsa 2020-yilda 14875 taga va 2024-yilda esa 17021 taga yetib, boshqa hududlarga nisbatan yuqori ko'rsatkichni qayd etgan.

O'zbekistonda korxona va tashkilotlar soni dinamikasi³³

Faoliyat yuritayotgan korxona va tashkilotlar soni					Yangi tashkil etilgan korxona va tashkilotlar soni			
Hudud	2010	2015	2020	2024	2010	2015	2020	2024
O'zbekiston Respublikasi	200951	246687	398133	485024	34326	27915	95311	79667
Qoraqalpog'iston Respublikasi	9835	12234	18404	25928	1839	1201	4568	3254
Andijon viloyati	18070	24835	30740	29717	2653	1874	7849	4294
Buxoro viloyati	12360	12082	23459	31203	2106	1519	6041	5121
Jizzax viloyati	7243	9722	17190	19923	1479	1197	4384	4469
Qashqadaryo viloyati	15627	19570	25259	33064	2715	1681	5916	4669
Navoiy viloyati	7024	8127	17067	21880	975	830	4354	3046
Namangan viloyati	13207	16698	25909	27634	2247	1643	6345	4031
Samarqand viloyati	15161	17610	31354	43477	2263	2111	8828	6841
Surxondaryo viloyati	12367	12259	19220	24657	1861	1306	7666	4940
Sirdaryo viloyati	6496	8195	13169	13432	1353	945	3011	1852
Toshkent viloyati	16981	23954	38523	45295	2902	2750	8481	6987
Farg'ona viloyati	16879	21795	35379	42574	2901	2357	8272	6153
Xorazm viloyati	10527	13003	18614	27089	1940	1396	4721	6989
Toshkent shahri	39174	46603	83846	99151	7092	7105	14875	17021

Samarqand, Farg'ona va Andijon viloyatlarida ham o'sish sur'atlari yuqori. Jumladan, Samarqand viloyatida 2010-yildan 2024-yilgacha faoliyat yuritayotgan korxonalar soni ikki baravardan ko'proqqa oshgan. Andijon va Farg'ona viloyatlarida esa ayniqsa 2020-yildagi yangi tashkil etilgan korxonalar soni yuqori hisoblanadi. Shu bilan birga, Qoraqalpog'iston Respublikasi, Jizzax va Sirdaryo viloyatlarida ham o'sish kuzatilgan bo'lsa-da, ularning ko'rsatkichlari boshqa viloyatlarga nisbatan pastroq darajada.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda marketingni samarali boshqarish korxona rivojlanishining asosiy omillaridan biri bo'lib, bu biznesga sezilarli raqobatdosh ustunliklarni qo'lga kiritish va tashqi muhit omillariga tezkorlik bilan javob berish imkonini beradi.

Bugungi kunda O'zbekiston iqtisodiyotida tadbirkorlik faoliyatining roli tobora ortib bormoqda. Ushbu jarayonda menejment va marketing strategiyalarining ahamiyati beqiyos bo'lib, ular korxonalar faoliyatining samaradorligini oshirish, bozorda mustahkam o'rin egallash va barqaror raqobatbardoshlikni ta'minlashda muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda respublika bo'yicha faoliyat yuritayotgan va yangi tashkil etilgan korxona va tashkilotlar sonining

³³ <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/usreo-2> - O'zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo'mitasining rasmiy sayti ma'lumotlari asosida tuzildi

barqaror o'sib borayotgani aynan samarali boshqaruv va marketing yondashuvlari bilan chambarchas bog'liqdir.

Korxonalarda zamonaviy menejment tamoyillarini joriy etish, iste'molchilarning ehtiyojlarini chuqur o'rganishga asoslangan marketing strategiyalarini ishlab chiqish va qo'llash korxonalarning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi va tezkor rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar, innovatsion yondashuvlar, brend yaratish va bozorni segmentlashtirish kabi zamonaviy marketing vositalaridan foydalanish tadbirkorlik subyektlarining raqobatbardoshligini oshiradi.

Shu bois, tadbirkorlik subyektlari o'z faoliyatida menejment va marketing strategiyalarini to'g'ri tanlash va ularni samarali qo'llash orqali nafaqat o'z biznesini rivojlantiradi, balki mamlakat iqtisodiyotining barqaror o'sishiga ham salmoqli hissa qo'shadi. Kelgusida bu sohada chuqur ilmiy tadqiqotlar, innovatsion yondashuvlar va davlat tomonidan yanada kengroq qo'llab-quvvatlash choralari tadbirkorlik muhitini yanada rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Korxonalar o'z marketing va menejment strategiyalarini puxta rejalashtirishi ularning nafaqat ichki bozorda, balki xalqaro bozorlarda ham raqobatbardosh bo'lishlarini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. V.Shyshkin, O.Onyshchenko, D.Zevenko, O.Bilyk. *Marketing management in entrepreneurial activity: strategical aspect*. Management and entrepreneurship, 3(25):60-90, October, 2023. DOI: [10.26661/2522-1566/2023-3/25-05](https://doi.org/10.26661/2522-1566/2023-3/25-05)
2. Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). *Marketing Management* (15th ed.). Pearson Education.
3. Drucker, P. F. (2007). *The Essential Drucker: The Best of Sixty Years of Peter Drucker's Essential Writings on Management*. HarperBusiness.
4. Лаврова Ю.В. Маркетинг. Класичні положення і особливості застосування натранспорті: конспект лекцій. Харків: ХНАДУ, 2012. 227 с
5. Гаркавенко С.С. Маркетинг. Київ: Лібра, 2008. 276 с.
6. Xudoyberganov, A. (2020). *Tadbirkorlikni rivojlantirishda menejment va marketing strategiyalarining o'rni*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
7. Jo'rayeva, N. (2021). *Marketing strategiyalari va raqamli texnologiyalar: O'zbekiston tajribasi*. Toshkent: Ilm ziyo.
8. <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/usreo-2> - O'zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo'mitasining rasmiy sayti

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

O'ZBEKISTONDA RAQAMLI IQTISODIYOTNI RIVOJLANISH HOLATI VA MAQSADLI KO'RSATKICHLARI TAHLILI

Otaboyeva Dildora Ilhomboy qizi

TDIU, Ekonometrika kafedrası assistenti

DOI: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a186

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish holati, mavjud imkoniyatlar va mavjud muammolar tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar asosida kelajakda kasblar paydo bo'lishi, hamda O'zbekistonda yalpi qo'shilgan qiymatda "axborot-kommunikatsiya" sohasidagi xizmatlar hajmining o'sish dinamikasi ko'rsatilgan. Shuningdek, raqamli iqtisodiyot bo'yicha qabul qilingan strategik hujjatlar, davlat dasturlari va ularning bajarilish dinamikasi statistik ma'lumotlar bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlari: raqamli texnologiyalar, robotlar, depozit pul, virtual advokat, raqamli lingvist, elektron hukumat, AKT sanoati, xorijiy investitsiyalar va kreditlar hajmi, muddatli broker, mobil aloqa.

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ И ЦЕЛЕВЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ В УЗБЕКИСТАНЕ

Отабоева Дилдора Илхомбой кизи

ТГЭУ, ассистент кафедры Эконометрики

Аннотация. В данной статье анализируется состояние развития цифровой экономики в Республике Узбекистан, имеющиеся возможности и существующие проблемы. Показано появление профессий на основе цифровых технологий в будущем, а также динамика роста объема услуг в сфере "информационно-коммуникационных" услуг в валовой добавленной стоимости в Узбекистане. Также были разработаны предложения и рекомендации по принятым стратегическим документам по цифровой экономике, государственным программам и статистическим данным динамики их реализации.

Ключевые слова: цифровые технологии, роботы, депозитные деньги, виртуальный адвокат, цифровой лингвист, электронное правительство, индустрия ИКТ, объем иностранных инвестиций и кредитов, срочный брокер, мобильная связь.

ANALYSIS OF THE STATE AND TARGET INDICATORS OF THE DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY IN UZBEKISTAN

Otaboeva Dildora Ilkhomboy kizi

TSUE, Assistant teacher, Department of Econometrics

Abstract. This article analyzes the state of development of the digital economy in the Republic of Uzbekistan, existing opportunities and existing problems. The emergence of professions based on digital technologies in the future, as well as the growth dynamics of the volume of services in the field of "information and communication" in gross value added in Uzbekistan, are shown. Also, proposals and recommendations were developed on

the adopted strategic documents, state programs, and statistical data on the dynamics of their implementation in the digital economy.

Keywords: digital technologies, robots, deposit money, virtual lawyer, digital linguist, e-government, ICT industry, volume of foreign investments and loans, term broker, mobile communication.

Kirish

Raqamli iqtisodning samaradorligini har bir zamonaviy tadqiqotchi va tajribali tadbirkor koʻrmaydi. Aholiga tahdid solayotgan tomoni shundaki, raqamli iqtisodning eng muhim namoyishi - robotlarni ishlab chiqarishga va xizmat koʻrsatish sohasiga keng joriy etishdir. Soʻnggi paytlarda hatto xalqaro tashkilotlar ham iqtisodiyotni robotlashtirishga olib kelishi mumkin boʻlgan xavflarni tushunishdi, chunki robotlar deyarli odamlarni yoʻq qiladi. Bashoratlarga koʻra, kelgusi oʻn yilliklar ichida uchinchi dunyo aholisining uchdan ikki qismi ishsiz boʻladi. Muammo bu mamlakatlarga tegishli boʻlishi tasodif emas, chunki bu yerda robotlashtirishga duch keladigan moddiy ishlab chiqarish ustunlik qiladi.

Oʻtgan asrning oxirida ham naqd boʻlmagan raqamli pul rasmiylashtirilgan edi. Ular markaziy banklar tomonidan chiqarilgan va ular depozit pul deb atalar edi. Endi yangi pul toʻplami paydo boʻladi, bu shaxsiy raqamli pul deb ataladi. Koʻpgina mutaxassislarning fikriga koʻra, bu odamlar uchun hayotni osonlashtirmaydi. Shu bilan birga, yoshlarning yangi texnologiyalarga moslashishi osonroq boʻlgan raqamli iqtisoddagi yoshlarning ahamiyati katta yoshdagilarga qaraganda muhimdir. Shubhasiz raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi aholi bandligi sohasiga taʼsir qiladi.

Kelajakda quyidagi kasblar paydo boʻlishi mumkin:

- shaxsiy brendni boshqaruvchi;
- virtual advokat;
- davlat organlari vakillari bilan muloqot platformasi moderatori;
- infostyleist;
- raqamli lingvist;
- muddatli broker;
- interfeysi uslubchisi.

Shuningdek, raqamli iqtisodiyotni rivojlanishi oqibatida milliy raqamli iqtisodiy xavfsizlik tizimini yaratish lozim. Institutsional yondashish nuqtai nazaridan “Milliy raqamli iqtisodiy xavfsizlik tizimi” tushunchasi murakkab siyosiy-huquqiy, tashkiliy, texnik, ijtimoiy-madaniy tizim boʻlib, u milliy raqamli iqtisodiy xavfsizlikni taʼminlovchi obyekt va subyektlar majmuasidan iborat, bu raqamli iqtisodiyot subyektlarining milliy manfaatlarini, amaldagi milliy qonunchilikni yetarli darajada himoya qilish uchun foydalanilishi mumkin. Bu esa davlat siyosati, milliy raqamli iqtisodiy xavfsizlik, norasmiy norma va ijtimoiy xulq-qoidalarini tartibga tushiruvchi meʼyoriy-huquqiy tizimni yaratish kerakligini bildiradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Raqamli iqtisodiyotning nazariy asoslari va uning amaliy tatbiqi hozirgi kunda global miqyosda keng o'rganilayotgan dolzarb yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Mazkur yo'nalishda ko'plab xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlar, konseptual yondashuvlar va empirik tahlillar mavjud.

Mamlakatimizda raqamli iqtisodiyot miqyosining o'sishi iqtisodiyotni raqamlashtirish parametrlarini miqdoriy ravishda o'lchash usullari va rivojlanish ustuvorliklarini shakllantirish tuzilmasi va usullarini ishlab chiqish maqsadlariga yo'naltirilgan tadqiqotlar R.H.Ayupov, G.R.Boltaboeva [2], B.A.Begalov, I.Ye.Jukovskaya [3], K.X.Abdurakhmanov, Sh.K.Kudbiev, A.Yu.Magrupov [4], B.Xajiyev [5], P.Z.Xashimov, Z.F. Faxriddinova[6] tomonidan amalga oshirilgan.

O'zbekiston kontekstida esa, so'nggi yillarda raqamli iqtisodiyotga oid ilmiy va uslubiy adabiyotlar soni oshib bormoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2020-yilda qabul qilingan “Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasi ushbu sohani rivojlantirish bo'yicha muhim huquqiy asos bo'lib xizmat qilmoqda [1]. Ushbu strategiyada raqamli infratuzilmani kengaytirish, elektron hukumatni rivojlantirish, raqamli xizmatlarning qamrovini oshirish va iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini raqamlashtirish kabi ustuvor yo'nalishlar belgilangan.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotning hozirgi rivojlanish holatini baholash, mavjud muammolarni aniqlash va istiqbolli yo'nalishlarni aniqlash maqsadida kompleks yondashuv asosida bir nechta ilmiy uslublar qo'llanildi. Tadqiqotni olib borishda analiz va sintez, induksiya va deduksiya, statistika va taqqoslash kabi tadqiqot usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar

Raqamli iqtisod, noyob funktsiyaning ayrim xususiyatlarining mavjudligi sababli klassik iqtisodga xos bo'lgan cheklovlarni yengishga imkon beradi:

1. Bir nechta odamlar moddiy mahsulotlardan foydalana olmaydilar, chunki raqamli mahsulotlarning bunday to'siqlari yo'q: nusxa ko'chirish va cheksiz odamlar doirasiga taqsimlanishi mumkin.

2. Materiallardan foydalanish paytida foydalanish taqiqlanadi. Raqamli mahsulotlar asl xususiyatlarini yo'qotmaydi, shuningdek, bu xususiyatlar birgalikda ishlash yoki almashinuv jarayonida yaxshilanishi mumkin.

3. Axborot-kommunikatsiya maydonchalari odatiy savdo binolarida mavjud bo'lgan maydonlarning hajmiga cheklovlar va shu bilan birga bir vaqtning o'zida xizmat ko'rsatadigan mijozlarning soni va miqdori jihatidan cheklanishlarini oldini oladi.

So'nggi to'rt yil ichida O'zbekiston axborot texnologiyalarini rivojlantirish borasida katta qadam tashlandi, bu iqtisodiyotning ko'plab sohalarida raqamlashtirish jarayonlarini kengaytirish va uning raqamli deb ataladigan ulushini oshirishga yordam berdi.

Raqamli iqtisodiyotning tarkibiy qismlariga elektron tijorat, "Elektron hukumat" tizimi, iqtisodiyotning turli tarmoqlarida, xizmat ko'rsatish sohaslarida "aqlli" (smart) texnologiyalarni joriy etish, "Aqlli shahar", "Xavfsiz shahar"ni yaratish shuningdek, "Buyumlar Internet"dan keng foydalanish va boshqalar kiradi.

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanish darajasi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT)ning rivojlanish darajasi bilan bevosita bog'liq bo'lgan xolda, odatda turli ko'rsatkichlar bilan baholanadi. Ushbu ko'rsatkichlar quyidagilardan iborat: raqamli iqtisodiyotning YaIMdagi ulushi, AKT sanoatiga kiritilgan investitsiyalar hajmi, Internet tezligi, uning mamlakat hududini qamrab olishi va aholi foydalanishi uchun qulayligi, elektron tijoratning rivojlanish darajasi, "Elektron hukumat" tizimidagi davlat xizmatlari ulushi, AKT sohasidagi mutaxassislar bilan tashkilotlarning ta'minlanishi va boshqalar. Bundan tashqari, mamlakatda axborot texnologiyalarining rivojlanish darajasini baholaydigan xalqaro reytinglardagi ko'rsatkichlar muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston ushbu ko'rsatkichlarning aksariyati bo'yicha 2019 yildan buyon sezilarli yutuqlarga erishdi. Shunday qilib, "axborot-kommunikatsiya" sohasida xizmat ko'rsatish sohasida yaratilgan yalpi qo'shilgan qiymat 2019 yildan boshlab 2 baravarga oshib, 4,4 dan 8,8 trln. so'mgacha, "axborot-kommunikatsiya" iqtisodiy faoliyat turi bo'yicha ko'rsatilgan xizmatlar hajmi esa 2 baravarga o'sib, 6,3 dan 12,9 trln. so'mgacha oshdi.

1-jadval

2013-2023-yillarda O'zbekistonda yalpi qo'shilgan qiymatda "axborot-kommunikatsiya" sohasidagi xizmatlar hajmining o'sish dinamikasi (trln. so'm)³⁴.

Ko'rsatkichlar	2019 y	2020 y	2021 y	2022 y	2023 y
YaIM	242,5	302,5	406,6	510,1	580,2
Sanoatning yalpi qo'shilgan qiymati	220,1	267,7	361,1	464,9	535,8
"Axborot-kommunikatsiya" sohalari	4,4	5,7	7,0	7,4	8,8

2019-2023-yillar mobaynida "axborot-kommunikatsiya" faoliyat turi bo'yicha asosiy kapitalga investitsiyalar hajmining 4 baravarga ko'payishi (1,2 trln. so'mdan 4,8 trln. so'mgacha), shu jumladan, xorijiy investitsiyalar va kreditlar hajmi 2,5 baravarga ko'payishi (0,8 trln. so'mdan 2,0 trln. so'mgacha) AKT sohasining rivojlanishi uchun katta imkoniyatlar yaratdi.

Mamlakatda axborot texnologiyalari rivojlanishini baholash bo'yicha xalqaro reytinglarda O'zbekiston ko'rsatkichlari yaxshilashini alohida ta'kidlash joiz. Ushbu reytinglarda egallab turgan joy bilan birga, ushbu sohaning rivojlanish holatini aks ettiruvchi bir vaqtning o'zida bir necha parametrlarni hisobga olgan indeks ko'rsatiladi.

³⁴ www.stat.uz- O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi rasmiy axborot sayti ma'lumotlari

2-jadval

2019-2023 yillarda "axborot-kommunikatsiya" iqtisodiy faoliyat turi bo'yicha ko'rsatiladigan xizmatlar hajmining o'sish dinamikasi (trln.so'm)³⁵.

	2019 y	2020 y	2021 y	2022 y	2023 y
Xizmatlar-jami,	97,1	118,8	150,9	193,7	218,9
o'sish sur'atlari (%)	114,7	110,7	108,9	113,2	102,3
"axborotlashtirish va aloqa" sohasi	6,3	8,2	10,3	10,9	12,9
o'sish sur'atlari (%)	114,6	121,3	115,9	108,3	115,3

Shunday indekslardan biri Telekommunikatsiya infratuzilmasi indeksi (*Telecommunication Infrastructure Index – TII*) bo'lib, u mamlakatning 100 aholisiga to'g'ri keladigan quyidagi ko'rsatkichlar asosida shakllantiriladi: internetdan foydalanuvchilar soni va statsionar telefon liniyalari, shuningdek, mobil aloqa abonentlari, simsiz keng polosali va statsionar keng polosali tarmoqlar. 2019-yildan boshlab O'zbekiston bu ko'rsatkich bo'yicha 0,246 dan 0,472 gacha ko'rsatkichini yaxshiladi.

3-jadval

2019-2022-yillarda mobil aloqa indeksida O'zbekistonning ko'rsatkichlari³⁶

	2019 y	2020 y	2021 y	2022 y
Mobil aloqa Indeksi	36,9	40,7	44,5	46,8
Reytingdagi o'rni (170 mamlakat orasida)	134	132	127	124

Xalqaro telekommunikatsiya tashkiloti tomonidan 2020-yil oxirida dunyoning 176 mamlakatlari orasida AKT rivojlanish Indeksi (*ICT Development Index – IDI*) tuzilgan. *IDI* indeksi AKTdan foydalanish imkoniyatini, ulardan foydalanish darajasini va aholi tomonidan AKTdan foydalanishning amaliy ko'nikmalarini aks ettiruvchi 11ta statistik ko'rsatkichdan iborat. Hozirda *IDI* indeksini tuzishning yangi metodologiyasi ishlab chiqilmoqda. *IDI* indeksining so'nggi reytingida O'zbekiston 2019 yilga nisbatan 8 pog'onaga ko'tarilib, dunyoning 176 mamlakati orasida 95-o'rinni (indeks ko'rsatkichi - 4,9) egalladi.

Global kiberxavfsizlik indeksi ham Xalqaro telekommunikatsiya tashkiloti tomonidan tuziladi va hukumatning beshta sohadagi majburiyatlari darajasini baholaydi: huquqiy chora-tadbirlar, texnik chora-tadbirlar, tashkiliy chora-tadbirlar, salohiyatni rivojlantirish va xalqaro hamkorlik. O'zbekiston 2019 yildan buyon ushbu reytingda 0,1471dan 0,666ga o'z ko'rsatkichini yaxshilab, 175 mamlakat orasida 93-o'rindan 52-o'ringa ko'tarildi. Mobil aloqa Indeksi xalqaro mobil aloqa operatorlari Assotsiatsiyasi (yoki " GSMA

³⁵ www.stat.uz- O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi rasmiy axborot sayti ma'lumotlari

³⁶ <https://www.mobileconnectivityindex.com/#year=2016&zoneIsocode=UZB>

Assotsiatsiyasi”) tomonidan tuziladi, unga O‘zbekistonning barcha mobil operatorlari ham a‘zo bulib kirgan. Indeks mobil Internetning rivojlanish va foydalanish darajasini ko‘rsatadi. Indeks 170 dan ortiq mamlakatlardagi ko‘rsatkichlarni mobil internetni joriy etishga yordam beradigan asosiy omillar: infratuzilma, qulaylik, iste‘molchilarning tayyorligi, kontent va xizmatlarga nisbatan o‘lchaydi.

4-jadval

«Raqamli O‘zbekiston - 2030» Strategiyasining maqsadli ko‘rsatkichlari³⁷

Ko‘rsatkich nomi	O‘lchov birligi	Joriy holati	Yillar kesimidagi maqsadlar
Respublika bo‘ylab qurilgan optik tolali aloqa tarmog‘ining uzunligi	ming km	41	70
Respublika hududlarining yuqori tezlikdagi Internet jahon axborot tarmog‘i bilan qamrov darajasi	foiz	67	74
Ijtimoiy obyektlarning yuqori tezlikdagi Internet jahon axborot tarmog‘i bilan ta‘minlanganlik darajasi	foiz	45	100
Uy xo‘jaliklarining keng polosali Internet jahon axborot tarmog‘i bilan ta‘minlanganlik darajasi	foiz	67	74
Aholi punktlarining keng polosali mobil aloqa tarmog‘i bilan qamrov darajasi	foiz	78	100
Elektron hukumatni rivojlantirish xalqaro reytingida «Elektron hukumatni rivojlantirish indeksi»ning samaradorlik ko‘rsatkichi	ball (0-1 oralig‘ida)	0,66	0,70
Davlat xizmatlari markazlari tomonidan ko‘rsatiladigan davlat xizmatlariga nisbatan Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali orqali ko‘rsatiladigan elektron davlat xizmatlarining ulushi	foiz	34	60
Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali elektron davlat xizmatlariga nisbatan mobil qurilmalar yordamida foydalanish imkoniyatiga ega elektron davlat xizmatlari ulushi	foiz	5	30
Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali orqali ko‘rsatiladigan tranzaksiyaviy xizmatlar ulushi	foiz	25	45
Korxona resurslarini boshqarish tizimini (ERP) joriy qilgan yirik xo‘jalik yurituvchi subyektlar ulushi	foiz	20	40
Onlayn bank xizmatlari foydalanuvchilari soni (yuridik va jismoniy shaxslar)	mln nafar	10	15
Dasturiy mahsulotlar va axborot texnologiyalari texnologik parkining inkubatsiya va akseleratsiya dasturlariga kiritilgan startap-loyihalar soni	dona	50	250
Axborot texnologiyalari sohasida kadrlarni tayyorlash bo‘yicha oliy ta‘lim va o‘rta maxsus ta‘lim muassasalariga qabul kvotalar soni	ming	7	12

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentning 2020-yil 5-oktabrdagi farmoni bilan "Raqamli O‘zbekiston - 2030" Strategiyasi tasdiqlandi, unda kelgusi ikki yilda mamlakatimiz hududlari va iqtisodiyotning real sektori tarmoqlaridagi korxonalarda boshqaruv, ishlab chiqarish va logistika jarayonlarini

³⁷ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6079-sonli Farmoni

raqamlashtirish bo'yicha 280 dan ortiq loyhalarni amalga oshirish rejalashtirilgan.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, yaqin kelajakda raqamli iqtisodiyotning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushini 2 baravarga ko'paytirish maqsadi qo'yildi. Keyingi ikki yilda raqamli infratuzilmani rivojlantirish uchun qariyb 2,5 milliard dollar investitsiyani jalb qilish rejalashtirilgan.

Toshkent shaharlaridagi uchta yirik ma'lumotlar markazlarini (5 Pbaytdan 10 Pbaytgacha kengaytirish), Buxoro va Qo'qonda (har biri 50 Pbaytgacha) ishga tushirish, shuningdek, belgilangan telekommunikatsiya tarmog'ini yanada kengaytirish va mobil aloqa tarmog'ini modernizatsiya qilish rejalashtirilgan. Natijada har bir aholi punktida uy xo'jaliklari kamida 10 Mbit/s tezlikda Internetga kirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

O'zbekistonda 120 dan ortiq oliy o'quv yurtlari faoliyat yuritmoqda, ularning har birida raqamli ta'lim moduli joriy etilmoqda va inkubatsiya markazlari ochilmoqda. Vertikal ta'limning mutlaqo yangi tizimi yaratishga qaratilgan IT-ta'limni rivojlantirish dasturi qabul qilindi. 2020 yilda "bir million" dasturchi nomli loyiha amalga oshirilishi boshlandi, bu esa dasturiy ko'nikmalarni bepul o'qitish imkonini yaratdi va uning doirasida 130 mingdan ortiq tinglovchilar ta'lim olishmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6079-sonli Farmoni

2. Ayupov R.H., Boltaboeva G.R. Raqamli iqtisodiyot asoslari. Darslik. T.: TMI, 2020, 575 bet,

3. Бегалов Б.А., Жуковская И.Е. Методологические основы влияния информационно-коммуникационных технологий на развитие национальной экономики. Монография. –Т.: Иқтисодиёт, 2018. – 178 с.,

4. Abdurakhmanov K.Kh., Kudbiev Sh.K., Magrupov A.Yu. Effects and risks of using digital technologies in the economy. LXI International correspondence scientific and practical conference «european research: innovation in science, education and technology. March 11-12, 2020. London, United Kingdom. P. 29.,

5. Xajiyev B. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanish xususiyatlari//“Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 5, sentyabr-oktyabr, 2020 yil.,

6. Xashimov P.Z., Faxriddinova Z.F. O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish istiqbollari// Iqtisod va moliya/Экономика и финансы 2020, 3(135), 157-164 bet.

7. www.stat.uz- O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi rasmiy axborot sayti ma'lumotlari.

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

WOMEN IN THE WORKFORCE: UNLOCKING UZBEKISTAN'S PRODUCTIVITY POTENTIAL

Ganiev Bakhtiyor Zulfikor ugli,

Tashkent state university of economics, PhD

b.ganiyev@tsue.uz

Dilmurotova Oyishakhon Ulugbek kizi

Tashkent State University of Economics, undergraduate student

oyishadilmurotova@gmail.com

DOI: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a187

Abstract. One of the main economic and social wealth of Uzbekistan is its people. Although policymaker pay the special attention at the gender equality in almost every aspect of our lives, we still have gender bias in our labor market. The current study empirically investigated the relationship between female labor force participation and economic prosperity of the country. How women participation may increase productivity of the country is clearly explained in this article. Also it includes the challenges women are facing in today's modern life and how this issue may affect to the overall well-being of the economic activities in one particular country (Uzbekistan). Furthermore, this article gives some solutions for empowering female participation in economic activities.

Key words: labor force, productivity, women participation, economics.

MEHNAT BOZORIDA AYOLLAR: O'ZBEKISTON MEHNAT UNIMDORLIGI POTENSIALINI OCHISH

G'aniyev Baxtiyor Zulfikor o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, PhD

Dilmurotova Oyishaxon Ulug'bek qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, talaba

Annotatsiya. O'zbekistonning asosiy iqtisodiy va ijtimoiy boyliklaridan biri bu uning xalqidir. Garchi siyosatchilar hayotimizning deyarli barcha jabhalarida gender tengligiga alohida e'tibor qaratayotgan bo'lsa-da, bizning mehnat bozorida hali ham gender tarafdashligi mavjud. Joriy tadqiqot ayollarning ishchi kuchi ishtiroki va mamlakatning iqtisodiy farovonligi o'rtasidagi bog'liqlikni empirik tarzda o'rganib chiqdi. Ayollarning ishtiroki mamlakat unumdorligini qanday oshirishi ushbu maqolada aniq tushuntirilgan. Shuningdek, u ayollarning bugungi zamonaviy hayotida duch kelayotgan muammolari va bu muammo muayyan mamlakatda (O'zbekiston) iqtisodiy faoliyatning umumiy farovonligiga qanday ta'sir qilishi mumkinligini o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, ushbu maqola ayollarning iqtisodiy faoliyatdagi ishtirokini kuchaytirish uchun ba'zi yechimlarni beradi.

Kalit so'zlar: ishchi kuchi, samaradorlik, ayollar ishtiroki, iqtisodiyot

ЖЕНЩИНЫ НА РЫНКЕ ТРУДА: РАСКРЫТИЕ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ПОТЕНЦИАЛА УЗБЕКИСТАНА

Ганиев Бахтиёр Зульфикор угли

Ташкентский государственный экономический университет, PhD

Дилмуротова Ойишахон Улугбек кизи

Ташкентский государственный экономический университет,

студентка

Аннотация. Одним из главных экономических и социальных богатств Узбекистана являются его люди. Хотя политики уделяют особое внимание гендерному равенству практически в каждом аспекте нашей жизни, на нашем рынке труда все еще существует гендерная предвзятость. Текущее исследование эмпирически изучило связь между участием женщин в рабочей силе и экономическим процветанием страны. В этой статье четко объясняется, как участие женщин может повысить производительность страны. Также в ней рассматриваются проблемы, с которыми сталкиваются женщины в современной жизни, и то, как эта проблема может повлиять на общее благосостояние экономической деятельности в одной конкретной стране (Узбекистан). Кроме того, в этой статье приводятся некоторые решения для расширения прав и возможностей участия женщин в экономической деятельности.

Ключевые слова: рабочая сила, производительность, участие женщин, экономика

Introduction

There is growing evidence that the low participation of women in the formal labor market in developing countries hinders economic growth and poverty reduction. Women in different fields of life are a growing market force, serving as an important source of innovation and job creation and driving economic growth. Rural women are the protagonists of development. They serve as catalysts for achieving the transformative economic, environmental and social changes necessary for sustainable development. However, limited access to credit, health care and education are among the many problems they face. Increasing women's participation in development is important for achieving social justice as well as reducing poverty. Global experience clearly shows that women's empowerment contributes to economic growth, improving the survival of children and the general health of the family, lowering fertility rates and slowing population growth. In short, investing in women is fundamental to sustainable development. Barriers start with relatively low investment in women's education and health, continue with limited access to services and resources, and empower women with legal and regulatory constraints.

Indeed, due to the cultural specifications, religious beliefs and social norms, women's participation in workforce was almost prohibited throughout the world. The situation began changing dramatically only during the nineteenth century. And Uzbekistan was not the exception, after the colonization of our country by the Soviet invaders Uzbek women began somehow participating in economic life of the country, which was after

1920's. It is frequently assumed that employment of women took them out of the households to the industry creating the same economic opportunities for them. But in fact, if to look at the jobs that women started entering in the nineteenth century, we can see that there has not been a revolutionary alteration. Because females were mostly busy in the spheres highly related to their domestic routine work, meaning that women do less qualified and less paid jobs. This leads to unprecedented wage gaps between men and women, according to the UN (2020), females earn 77% of males' income. This results in a lifetime of income inequality between men and women and more women are retiring into poverty. There is numerous social, political, and other boundaries for female participation in the labor market in Uzbekistan. This problem grows to the decrease of potential income earners for the GDP of the country.

Literature review

Research indicates that increasing women's participation in the workforce can significantly boost economic growth and productivity. Despite progress, women remain underutilized in many labor markets globally (Novta & Wong, 2017). In Latin America and the Caribbean, female labor force participation has increased substantially, narrowing the gap with men (Novta & Wong, 2017). However, women are often concentrated in low-productivity sectors, limiting their economic potential (Raveendran, 2010). Investing in women's employment can enhance business performance and competitiveness (Hegewisch et al., 2013). To maximize women's contributions, policies should focus on improving productivity in female-dominated sectors, facilitating entry into high-productivity industries, and supporting unpaid work through infrastructure improvements (Raveendran, 2010). Additionally, addressing challenges throughout women's life course is crucial, including school-to-work transitions, childbearing, lifelong learning opportunities, and extending working lives for older women (Chlon-Dominczak et al., 2013). These efforts can help unlock women's full economic potential and drive sustainable growth.

Reviews of the relationship between women's activities and education

Recent studies showed and analyzed the change in the employment rate of women between 2013 and 2017 in some countries of Central and Eastern Europe. At the national level, empirical data were analyzed through descriptive statistics, demographic indicators and indicators of labor market conditions. The analysis of spatial self-correlation was performed to find out the strength of spatial relations between regions in terms of women's activities and the educational environment. In addition, based on spatial regression, the dependence of comprehensive indicators of women's activities and level of education was analyzed empirically. The survey found that the employment rate of women in the countries surveyed increased by an average of 6.5 percentage points. The economic activity of women is affected by demographic factors, including the level of education. The spatial regression

analysis (from 2017) concludes that a 1% increase in the value of the composite indicator of the level of education of women increases the composite indicator of the level of activity in the region considered by almost 0.59% (assuming that other factors are constant) are maintained (Malinowski, M., & Jablonska-Porzuczek, L., 2020).

Review of the ABCs of the role of public transport in women's economic empowerment

Much evidence has been brought to bear in both developed and developing countries to demonstrate how gender inequities in transport access create worse employment outcomes for women than for men, even within the same. Women's and men's experiences with transport systems differ significantly, across all aspects of travel experience – this includes availability, affordability, spatial accessibility, safety, and acceptability (Dominguez Gonzalez et al., 2020). When adverse characteristics in transport systems are not well considered in planning, design, and operations, they especially affect women's and girls' mobility and employment. The International Labor Organization (ILO, 2017) estimates that in developing countries, limited access to and safety of transportation is the single greatest obstacle to women's participation in the labor market: it reduces their participation probability by as much as 16.5 percentage points. While transport systems have been shown to play a significant role in women's participation in the labor force globally, this topic has been little explored in the MNA region and is a key knowledge gap filled through this work.

Public transport can shape how, when and where women travel. Unreliable and infrequent public transport systems impose a disproportionately higher burden on women than on men, affecting their access to economic opportunities and basic services (Borker, 2022), (Muneeza Mehmood Alam Lisa Bagnoli Tamara Kerzhner, 2023)

Women remain significantly underrepresented in the transportation workforce, comprising only 17% of employees across 46 countries (Wei-Shiuen Ng & A.Acker, 2020) and 13% in the United States (Hanson & Murakami, 2010; Pinarowicz et al., 2011). This gender disparity is particularly evident in engineering positions, with only 10.4% of civil engineers being women (Hanson & Murakami, 2010; Pinarowicz et al., 2011). The industry faces challenges in both attracting and retaining female employees (Wei-Shiuen Ng & A. Acker, 2020), which is concerning given the projected staffing shortage due to an aging workforce (Pinarowicz et al., 2011). Recommendations to address this issue include connecting with young people, building relationships through networking, ensuring workplace flexibility, and mentoring (Hanson & Murakami, 2010). Additionally, understanding the factors influencing women's experiences in the industry is crucial for developing effective recruitment and retention strategies (Pinarowicz et al., 2011; Kermanshachi & Sadatsafavi, 2018).

Methodology

The rudimentary aim of the research is to define whether there is a relationship between women’s participation and the productivity of the country, to reach this aim we will use quantitative method with secondary data. Which will be used to reach the first objective of this research. We will take the data on GDP, unemployment rates of women, fertility rates, higher education attainment of girls and women in business index of females of Uzbekistan by the years of 2017 to 2023. At first it was considered to take the data starting from 1990 however, it was defined that statistical committee of Uzbekistan possessed gap in data of higher education attainment which is considered as missing data and not desirable to build an econometric model. Because it may cause the misestimating of the results. Moreover, the data we obtained for empirical studies is time series and such type of data tends to be non-stationary.

Results and discussion

The percentage of women in labor force in Uzbekistan

The table 1 below shows the percentage of women in various sectors of economy. This information clearly shows that women’s role in jobs which are physically hard is really low (construction, transportation and storage, electricity, gas, steam and air conditioning). This situation is natural and women usually do not do this kind of works. But if we look at the amount of women in STEM fields, it is also lower than men. In contrast to other sectors female participation in education and health care and social services is really high. This is because women tend to choose daily life related jobs rather than jobs that requires effort and time and dedication. Not only in Uzbekistan but also all over the world female participation in this type of physical labor is really low. For example, in the USA 9.4% of all miners are women, while 90.6% are men. The average miner age is 40 years old.

Table 1
Share of women in total employment by type of economic activity, %

Indicators	2017	2019	2021	2023
Total				
agriculture, forestry and fisheries	43.2	43.2	42.4	43.2
mining and quarrying	29	29.6	26.5	8.8
manufacturing industry	47.6	47	45.8	46.8
electricity, gas, steam and air conditioning	12.9	12.3	12.3	12.4
water supply; sewerage, collection and disposal of waste	19.4	18.9	19.1	19.4
Construction	5.8	6.2	6.3	7.9
transportation and storage	7.2	7.2	49	49.2
information and communication	32.7	32.3	35	35
financial and insurance activities	38.2	34.8	37.6	34.6
Education	75.6	75.7	73.8	71.1
health care and social services	75.6	76.8	77.3	74.8
art, entertainment and recreation	45.5	45.3	45.3	44.9

The relationship between living standards and productivity

Productivity itself is the quantity of goods and services produced from each unit of labor input. In nations where workers can produce a large quantity of goods and services per hour, most people enjoy a high standard of living; in nations where workers are less productive, most people endure a more meager existence. Similarly, the growth rate of a nation's productivity determines the growth rate of its average income. The relationship between productivity and living standards is simple, but its implications are far-reaching. If productivity is the main determinant of living standards, other explanations must be less important. For example, it might be tempting to credit generous employers or vigorous labor unions for the rising incomes of Uzbek workers over the past century. Yet the real hero of Uzbek workers is their rising productivity. The relationship between productivity and living standards has profound implications for public policy. When thinking about how any policy will affect living standards, the key question is how it will affect the economy's ability to produce goods and services. To boost living standards, policymakers need to raise productivity by ensuring that workers are well trained, have the tools they need to produce goods and services, and have access to the best available technology.

Problems choosing a job

Women are doing jobs that are typically easy and highly related to the daily life. Meaning that they will have more time to spend to do house chores, child care and so on. However, lack of adequate opportunities often translates women limiting themselves to job opportunities closer to home, unemployment, and the inability to access health or childcare services. If women had full equality with men in choosing the career, they would have more control over their life choices. Enhancing women's mobility could also have a transformative impact on the global economy through increased labor force participation.

Women also face more difficulties getting jobs and climbing the career ladder in the economy, especially in transport sector. They comprise less than 20 percent of the global workforce in transport and storage. The roles that women take are mainly concentrated in administration, sales, and catering, which tend to be the lowest-paid positions. There are fewer females than males employed as engineers, drivers, and managers in the sector. Poor working conditions, such as lack of access to sanitary and break facilities, lack of flexible work shifts, and violence, harassment, and discrimination, are some of the many barriers that women face to entering and staying in the sector. As a result, the planning, design, and operations of transport infrastructure and services often do not reflect women's voices.

We may see this kind of problems on other sectors as well. And we need to take into account cultural and religious views of people. Female representatives usually fight against their male counterparts twice harder as believe and accessibilities are more in men. Women do the same job with men

in office, for a same period. But they have more responsibilities on home as well including child care, cooking, and cleaning. But there is no country in the world that understands it and helps to the females to get what they deserve. Instead there has been always easy to keep in flow in their careers for men!

How women's participation improves productivity of Uzbekistan?

If we look at the factors of productivity we may see: Physical capital, human capital, technological knowledge, and natural resources. And women's participation may enhance economy by human capital and technological knowledge. Here we need to look at the amount of women in secondary and higher education. Over the past 10 years the amount of female students in undergraduate and master has significantly increase. For example, in 2014-2015 academic year percentage of women admitted to higher education institution was 37.4. By the beginning of the 2023-2024 academic year this figure went to 52.5 which is higher than male percentage.

Now we need to think if there are this much women in higher education why female participation in overall labor force of Uzbekistan is lower? Labor force, female (% of total labor force) in Uzbekistan was reported at 35.48% in 2023, according to the World Bank collection of development indicators, compiled from officially recognized sources. However, in 2018-2019 academic year 49.2% of the overall admitted student to higher education were women. And 47.7% of them graduated higher education in 2023. Of course not all of them worked from the same year they have graduated, but if we compare it with male counterpart we will see huge difference.

Women participation creates better competition among women themselves and men as well. And enhanced human capital leads to higher productivity. Women can stay at home and do house chores while men are working for better life style and higher economic growth. But women also have potential to work better than men and make dramatic changes in economic and social life of Uzbekistan. By creating more job opportunities specifically for women, authorities can get great outcomes in terms of GDP and living standards. It needs pointing out that, if women work they will make more money and their savings and expenditures will increase. It leads better living standards which is correlated with productivity.

When considering the public transport system there are special seats now available for pregnant women and women with specific needs. However, these seats are often misunderstood or misused by other passengers. This can create discomfort and discourage women—especially expectant mothers—from using public transport, which may even impact their ability to work and pursue careers.

Unfortunately, not everyone is aware of the purpose of these designated seats. It's important that we all stay informed and respectful of such thoughtful measures, which are designed to support women in delicate or challenging situations. A little awareness and empathy can go a long way in creating a more inclusive and considerate public space.

Conclusion

Creating more special opportunities for females

After examining the obtained data, it can be concluded that women face challenges to go for a job they want and societies lose potential inventions and quality human capital. Women need extra opportunities to work better and make significance in the economic life of Uzbekistan. Achieving these goals requires a comprehensive, evidence-based strategy that increases people's choices and opportunities by complementing supply-side interventions with demand-side measures aimed at creating fair and conservative jobs. Aggressive measures for women's economic empowerment should be at the heart of political dialogues aimed at increasing inclusion and reducing poverty and inequality. Gender inequality is one of the negative topics discussed in society, and men in particular ignore the reduction of women's rights as a human right. Surveys show that most men do not perceive or experience gender bias in everyday life. But women are. In this case societies should support women by creating new social norms. And government should build mother and child centers in every and each of the office and working buildings.

Transportation availability

The quality and structure of public transportation systems—particularly in terms of accessibility, availability, and safety—can play a significant role in shaping women's participation in the labor market. When transport infrastructure is well-developed and sensitive to gender-specific needs, it can reduce barriers to employment, especially for women living in areas with limited mobility options. However, experiences and impacts may vary across cities due to differing social norms, urban planning, and transport policies. Therefore, it is important to include interaction terms between transport indicators and city-level variables to capture this heterogeneity in empirical analysis. Addressing this issue by supporting and encouraging women to enter the transportation workforce—such as becoming drivers themselves—could not only expand women's employment opportunities but also create a more inclusive and comfortable transport environment for female passengers. Such policy measures may ultimately contribute to greater gender equity in both the labor market and public mobility systems.

References

1. United Nations. (2020) research.
2. Novta, Natalija & Wong, Joyce. (2017). Women at Work in Latin America and the Caribbean. IMF Working Papers. 17. 1. 10.5089/9781475578928.001.
3. Raveendran, G. (2010). Contribution of Women to the National Economy.
4. Hegewisch, A., Usher, A., & Newitt, K. (2013). Investing in women's employment: good for business, good for development.

5. Chłoń-Domińczak, A., Kamińska, A.G., & Magda, I. (2013). WOMEN AS A POTENTIAL OF THE EUROPEAN LABOUR FORCE.
6. Malinowski, Mariusz & Jabłońska-Porzuczek, Lidia. (2020). Female activity and education levels in selected European Union countries. Research in Economics. 74. 10.1016/j.rie.2020.04.002.
7. Dominguez Gonzalez, Karla, Ana Luiza Machado, Bianca Bianchi Alves, Veronica Raffo, Sofia Guerrero, and Irene Portabales. (2020). Why does she move? A Study of Women's Mobility in Latin American Cities. Washington, DC: World Bank.
8. International Labor Organization (ILO, 2017) <https://www.ilo.org/>
9. G.Borker, (2022) Constraints to Women's Use of Public Transport in Developing Countries, Part I: High Costs, Limited Access, and Lack of Comfort
10. Alam, Muneeza Mehmood and Lisa Bagnoli. 2023. "Ten-thousand Steps in Her Shoes: The Role of Public Transport in Women's Economic Empowerment – Evidence from Egypt, Jordan, and Lebanon." © World Bank, Washington, DC
11. Ng, WS and A. Acker (2020), "The Gender Dimension of the Transport Workforce", International Transport Forum Discussion Papers, No. 2020/11, OECD Publishing, Paris.
12. Hanson, S.E., & Murakami, E. (2010). Women in Transportation. Public roads, 73, 10-15.
13. Pinarowicz, J., Cade, J., Lange, R.E., Hedman, B., Bondanza, A., & Sherry, P. (2011). Identification of Barriers to the Recruitment & Retention of Women Intermodal Transportation Workers.
14. Kermanshachi, S., & Sadatsafavi, H. (2018). Predictive Modeling of U.S. Transportation Workforce Diversity Trends: A Study of Human Capital Recruitment and Retention in Complex Environments. International Conference on Transportation and Development 2018.
15. [https://data.worldbank.org/indicatorfile:///C:/Users/User/Downloads/The impact of womens labor resources on economic %20\(1\).pdf](https://data.worldbank.org/indicatorfile:///C:/Users/User/Downloads/The%20impact%20of%20womens%20labor%20resources%20on%20economic%20growth%20in%20egypt%20and%20jordan%20and%20lebanon.pdf)
16. <https://www.stat.uz/en/14-official-statistics/5641-gender-statistics>
17. Principles of Economics, N.G Mankiw. 2024
18. <https://fred.stlouisfed.org/series/LRAC25FEUSM156S>
19. <https://www.stat.uz/ru>

Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali

+998 71 239 28 13

Tashkent, Uzbekistan

ilmiymaktab@gmail.com

www.laboreconomics.uz